

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN ÜÇÜZ AÇIK ÜZERİNE BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Barış ALTINSOY**

**Niğde
Temmuz,2018**

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN ÜÇÜZ AÇIK ÜZERİNE BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Barış ALTINSOY**

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SARIÖZ GÖKTEN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ebru ARICIOĞLU
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kerem GÖKTEN

**Niğde
Temmuz,2018**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘Türkiye Ekonomisi İçin Üçüz Açık Üzerine Bir Analiz’ Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 13/07/2018

Bariş ALTINSOY

ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SARIÖZ GÖKTEN danışmanlığında **Barış ALTINSOY** tarafından hazırlanan "**Türkiye Ekonomisi İçin Üçüz Açık Üzerine Bir Analiz**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

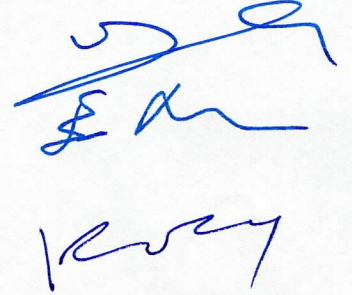
Tarih: 13/07/2018

JÜRİ :

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SARIÖZ GÖKTEN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ebru ARICIOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kerem GÖKTEN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Hünkar GÜLER
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için üçüz açıklar hipotezinin varlığı sorgulanmış ve hipotezi oluşturan bütçe açığı, cari işlemler açığı ve tasarruf yatırım açığının ne olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sürecinde değerli desteğini hiç esirgemeyen, hoşgörü ve anlayışı ile tezimin şekillenmesinde büyük katkısı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SARIÖZ GÖKTEN'e teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans çalışmalarım sırasında sabrı ve anlayışı ile yanımda olan eşim Selda ALTINSOY'a teşekkür ederim. Ayrıca eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan, varlıklarından güç aldığım babam Bekir ALTINSOY ve annem Bahtışen ALTINSOY' a şükranlarımı sunarım. Şu an annesinin karnında bile hayatımıza renk katan, yaşama sevincimizi, mutluluğumuzu artıran ve geleceğe umutla bakmamıza vesile olan canım oğlum Ömer ALTINSOY'a da teşekkür ederim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN ÜÇÜZ AÇIK ÜZERİNE BİR ANALİZ

ALTINSOY, Barış
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SARIÖZ GÖKTEN
Temmuz 2018, 135 Sayfa

Küreselleşen dünya düzeni ülkelere yeni fırsatlar vadetmiş ve ticari ilişkiler açısından sınırlar kaldırılmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen bütçe açığı sorunu yanına dış ticaret açığının da eklenmesiyle ekonomi dünyasına “ikiz açıklar hipotezi” olarak kazandırılmış ve uzunca bir süre gündemde ki yerini korumuştur. Ülkelerin ekonomileri incelenirken ikiz açıklar hipotezinin yetersiz kalması nedeniyle bu hipoteze tasarruf-yatırım açığı eklenmiş ve yeni hipotezin adı “üçüz açıklar hipotezi” olarak yerini almıştır. Üçüz açıklar hipotezi, bütçe açığı, cari işlemler açığı ve tasarruf yatırım açığının birbirleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmış ve birbirlerini etkilediklerini savunmuştur.

Bu çalışmada üçüz açıklar hipotezinin unsurlarından olan bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve tasarruf-yatırım dengesi bölümler halinde incelenmiş ve Türkiye ekonomisinden yola çıkılarak durum analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Cari Açık, Tasarruf-Yatırım Açığı, İkiz Açıklar, Üçüz Açıklar.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

AN ANALYSIS ON TRIPLET DEFICIT FOR TURKISH ECONOMY

**ALTINSOY, Barış
Economics**

**Supervisor: Ass. Prof. Yeliz SARIÖZ GÖKTEN
July 2018, 135 Pages**

The globalizing world has offered new opportunities to the orderly countries and the boundaries have been removed in terms of commercial relations. Especially in the developing countries, the budget deficit problem has been added to the world of economy as a "twin deficit hypothesis" by adding foreign trade deficit and it has maintained its place on the agenda for a long time. As the economies of the countries were examined, the savings-investment deficit was added to this hypothesis due to the inadequacy of the twin deficit hypothesis and the new hypothesis was named as the "triple deficit hypothesis". The triple deficit hypothesis argues that budget deficits, current account deficits, and savings investment deficits have tried to show the relationship between each other and affect each other.

In this study, the budget balance hypothesis explains the elements of triplets, saving-investment balance and the current account balance into sections and examined the situation analysis has tried to make the basis of the economy of Turkey.

Key Words: Budget Deficits, Current Account Deficits, Saving Investment Deficits, Twin Deficits, Triplet Deficits.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE VE BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNE

1.1.BÜTÇENİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
1.2. BÜTÇENİN TARİHSEL GELİŞİMİ, BÜTÇE HAKKI VE TÜRKİYE’DE BÜTÇE İLE İLGİLİ GELİŞMELERİN TARİHİ	4
1.2.BÜTÇE AÇIKLARI.....	6
1.2.1.Bütçe Açıklarına İlişkin Tanımlar	6
1.2.1.1. Geleneksel Açık.....	7
1.2.1.2. Birincil Kamu Açığı	7
1.2.1.3. Cari Bütçe Açığı – Sermaye Açığı	9
1.2.1.4. İşlevsel (Operasyonel - İşlemsel) Açık.....	9
1.3.BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ	10
1.3.1.Ekonomik ve Mali Nedenler.....	11
1.3.2.Askerî Nedenler.....	11
1.3.3.Doğal Nedenler.....	11
1.3.4.Siyasal Nedenler.....	12
1.3.5. Sosyal Nedenler.....	12
1.4.TÜRKİYE’DE KAMU BÜTÇE AÇIKLARI	12
1.5.BÜTÇE AÇIĞININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE ETKİLERİ	18
1.5.1. Bütçe Açığının Finansmanı ile İlgili Yaklaşımlar	18
1.5.1.1. Klasik Yaklaşım	18
1.5.1.2. Keynesyen Yaklaşım	19
1.5.1.3. Neo-Klasik Yaklaşım	20
1.5.1.4. Ricardocu Eşdeğerlik Teoremi	20
1.5.1.5. Monetarist Yaklaşım.....	21

1.6. BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMANI	21
1.6.1. Para Basma (Emisyon)	21
1.6.2. Borçlanma Yoluyla Finansman	22
1.6.2.1. İç Borçlanma.....	23
1.6.2.2. Özel Kişi ve Kurumlara Borçlanma	23
1.6.3. Dış Borçlanma	24
1.6.4. Vergiler.....	25
1.7. BÜTÇE AÇIĞININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ	28
1.7.1. Açıkların Makroekonomik Etkileri	28

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİ

2.1.CARİ İŞLEM KAVRAMI	31
2.2.CARİ İŞLEMLER HESABI	31
2.2.1. Mal Ticareti Hesabı	35
2.2.2.Hizmet Ticareti Hesabı.....	36
2.2.3.Gelir Dengesi Hesabı.....	36
2.2.4.Cari Hesaplar Dengesi	36
2.3.CARİ İŞLEMLER HESABINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR	37
2.3.1.Esneklikler Yaklaşımı.....	37
2.3.2.Toplam Harcama (Emme-Massetme) Yaklaşımı	37
2.3.3.Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı	38
2.3.4.Parasalıcı Yaklaşım	39
2.3.5.Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı.....	39
2.4.CARİ AÇIK KAVRAMI	40
2.4.1.Türkiye’de Cari Açık.....	40
2.5.TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ.....	42
2.5.1.Faiz Oranı ve Döviz Kuru	42
2.5.2.Bütçe Açığı	44
2.5.3.Tasarruf Yatırım Eşitsizliği	44
2.5.4.Dış Ticaret Açığı	48
2.5.5.Enerji İthalatı	56
2.6.CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI	60
2.6.1.Doğrudan Denetimler	62
2.6.2.Devalüasyon	62
2.6.3.Merkez Bankası Müdahaleleri.....	63

2.7.CARİ AÇIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ.....	63
2.8.TÜRKİYE’DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİM SÜRECİ.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASARRUF – YATIRIM DENGESİ

3.1. TASARRUF.....	67
3.1.1. Özel Tasarruflar.....	67
3.1.1.1. Özel Tasarrufları Belirleyen Etkenler.....	68
3.1.1.1. Özel Tasarruf Eğilimini Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar.....	68
3.1.2. Türkiye’de Özel Kesim Tasarrufuna Genel Bakış.....	69
3.1.3. Kamu Tasarrufları ve Kamu Tasarruflarını Belirleyen Etkenler.....	70
3.1.4. Yurt İçi Tasarruf Düzeyinin Önemi.....	70
3.1.2.1. Türkiye’de Tasarruf Oranlarının Gelişimi.....	72
3.2. YATIRIM.....	72
3.2.1. Özel Yatırım.....	73
3.2.1.1. Özel Yatırımın Belirleyicileri.....	73
3.2.1.2. Yabancı Doğrudan Yatırımlar.....	73
3.2.2. Kamu Yatırımı.....	74
3.3. TASARRUF-YATIRIM DENGESİ.....	74
3.4. TASARRUF-YATIRIM AÇIĞI.....	77
3.5. TASARRUF-YATIRIM DENGESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR.....	79
3.6. TÜRKİYE’DE TASARRUF-YATIRIM AÇIĞI.....	81
3.7.MEVcut DURUM VE TASARRUF ORANINI ARTIRMA HEDEFİ ÇERÇEVESİNDE ALINAN ÖNLEMLER.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR - ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

4.1. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ.....	91
4.1.1. İkiz Açıklar Hipotezi İçin Teorik Çerçeve.....	92
4.1.2. İkiz Açıklar Hipotezini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar.....	94
4.1.2.1. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım.....	94
4.1.2.2. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi.....	96
4.2. ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİ.....	97
4.2.1. Üçüz Açık Hipotezi ve Ortaya Çıkışı.....	97
4.2.2. Türkiye’de Üçüz Açık.....	101
4.2.2.1. Türkiye’de 2002 Sonrası Bütçe Dengesi.....	101
4.2.2.2. Türkiye’de 2002 Sonrası Ödemeler Dengesi.....	103

4.2.2.3.Türkiye’de 2002 Sonrası Tasarruf-Yatırım Dengesi	105
4.2.2.4.Türkiye’de 2002 Sonrası Bütçe, Cari İşlemler ve Tasarruf-Yatırım Dengesi	106
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	114
ÖZGEÇMİŞ	121

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1:2000-2017 YILLARI ARASINDA MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ(MİLYON TL).....	16
TABLO 2: 2006-2017 YILLARI ARASINDA MERKEZİ YÖNETİM GELİRLERİ VE VERGİ GELİRLERİ	26
TABLO 3: 1986-2017 YILLARI ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ.....	28
TABLO 4: CARİ İŞLEMLER HESAPLARININ ÇALIŞMA ŞEKLİ.....	33
TABLO 5: CARİ İŞLEMLER HESABI	35
TABLO 6: FASILLARA GÖRE TÜRKİYE’NİN İTHALATI, MİLYON \$ (2017)	52
TABLO 7: ÜLKELERE GÖRE PETROL İTHALAT MİKTARLARI (TON)	57
TABLO 8: 2006-2016 YILLARI ARASINDA DOĞAL GAZ İTHALAT MİKTARI (MİLYON SM3)....	58
TABLO 9: FASILLARA GÖRE TÜRKİYE’NİN İTHALATI, (2017 OCAK)(MİLYON \$)	59
TABLO 10:2008-2017 YILLARI ARASINDA CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALEMLERİ	60
TABLO 11: TÜRKİYE’DE CARİ DENGİ VE BÜYÜME ORANLARI (1992-2017)	66
TABLO 12: TÜRKİYE’DEKİ TASARRUFLARIN VE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GSYH’YE ORANI.....	84
TABLO 13: 2002-2016 MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ (MİLYON TL).....	102
TABLO 14: 2002-2016 YILLARI ARASINDA ÖDEMELER DENGESİ	104
TABLO 15: YURTIÇİ TASARRUFLARIN VE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ GSYH İÇİNDEKİ PAYI	106
TABLO 16: TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIĞI, CARİ İŞLEMLER DENGESİ, TASARRUF YATIRIM AÇIĞININ GSYH İÇİNDEKİ YERİ.....	109

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: BÜTÇENİN DENK, FAZLA VE AÇIK OLMA DURUMU.....	13
ŞEKİL 2: 2000-2016 YILLARI ARASINDA BÜTÇE AÇIĞI/GSYH ORANLARI	17
ŞEKİL 3: 2006-2016 YILLARI ARASINDA VERGİ GELİRLERİNİN BÜTÇE İÇİNDEKİ PAYI.....	27
ŞEKİL 4: CARİ DENGE	41
ŞEKİL 5: TÜRKİYE’DE TASARRUFLARIN VE YATIRIMLARIN GSYH ORANI	45
ŞEKİL 6: TASARRUF-YATIRIM DENGESİ VE TASARRUF EĞRİSİNİN SAĞA KAYMASI VE CARİ DENGE.....	47
ŞEKİL 7: TÜRKİYE’DE CARİ AÇIK VE TASARRUF-YATIRIM AÇIĞI İLİŞKİSİ.....	48
ŞEKİL 8: 1984-2016 CARİ İŞLEMLER HESABI BİLEŞENLERİ	49
ŞEKİL 9: 2009-2016 YILLARI İTHALATIN MAL GRUPLARI DAĞILIMI	50
ŞEKİL 10: İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI	51
ŞEKİL 11: 2016 YILINDA İTHALATIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI.....	53
ŞEKİL 12: 2016 YILINDA İHRACATIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI	54
ŞEKİL 13: 2006-2016 YILLARI ARASINDA YAPILAN İTHALAT MİKTARI.....	55
ŞEKİL 14: 2007-2016 YILLARI ARASINDA YAPILAN İHRACAT MİKTARI (MİLYON DOLAR).....	55
ŞEKİL 15: 2003-2016 YILLARI ARASINDA İHRACATIN İTHALATI KARŞILAMA ORANI	56
ŞEKİL 16: YETERSİZ YURTIÇİ TASARRUF ÖRNEĞİ	71
ŞEKİL 17: TASARRUF YATIRIM DENGESİ GEOMETRİSİ.....	79
ŞEKİL 18: YURTIÇİ TASARRUFLAR VE HANE HALKI TÜKETİMİ / GSYH ORANLARI (2000-2014).....	82
ŞEKİL 19: 2002-2016 YILLARI ARASINDA HANE HALKI TÜKETİM HARCAMASININ TÜRLERE GÖRE DAĞILIMI.....	82
ŞEKİL 20: YURT İÇİ TASARRUFLARIN GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (YÜZDE PAY) (1990-2014)	86
ŞEKİL 21: ÖZEL TASARRUF-YATIRIM FARKI İLE KAMU TASARRUF-YATIRIM FARKI.....	88
ŞEKİL 22: TÜRKİYE’DE MAKRO DENGE	107
ŞEKİL 23: TÜRKİYE’DE ÜÇÜZ AÇIK	110

KISALTMALAR LİSTESİ

BUMKO	: Bütçe Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
CİF	: Cost, Insurance, Freight (Mal Bedeli, Sigorta, Navlun)
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
FOB	: Free on Board (Gemi Güvertesinde Masrafsız Teslim)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IS-LM	: Mal ve Para Piyasası
KB	: Kalkınma Bakanlığı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KMYKK	: Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu
PEB	: Performans Esaslı Bütçeleme
YDY	: Yabancı Doğrudan Yatırım

GİRİŞ

Ekonominin iç dengesini oluşturan tasarruf-yatırım dengesinin, bütçe dengesinin ve ekonominin dış dengesini oluşturan cari dengenin birlikte açık verdiği duruma “üçüz açık hipotezi” adı verilmektedir. İkiz açıklar hipotezinde ihmal edilen denge tasarruf yatırım açığı üçüz açık hipotezinde yerini almıştır. Başka bir ifadeyle ikiz açık hipotezinin genişletilerek bütçe ve cari açığa tasarruf açığının da eklenmesiyle üçüz açık oluşmaktadır. Literatürde “üçüz açık hipotezi” olarak adlandırılan bu olgunun ortaya çıkış nedeni, son yıllarda birçok ülkenin bütçe açıklarının azalmasına karşın cari açıkların artma eğilimi içinde olmasıdır.

Küreselleşen yeni dünya düzeninin etkisiyle gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde büyüme, kalkınma ve sanayileşme süreçleri hız kazanmış ve yatırımlarını karşılamaya yetecek kadar tasarrufları bulunmayan bu ülkelerden bazıları kaynak arama ihtiyacı hissetmişler ve bunun da yolunu yurtdışından karşılama yoluna gitmişlerdir. Kullanılan dış kaynaklar ülkenin cari işlemler açığında artışa neden olmuş, cari işlemler açığının ve kamu harcamalarının devletin gelirleriyle karşılanamaması sonucu kamu bütçe açığında artış yaşanmıştır. Bu iki dengesizlikle ilişkili olarak ortaya ikiz açıklar hipotezi çıkmıştır.

Hipotezdeki önemli yapı taşlarından biri olan bütçe, devletin gelir ve giderleri arasında denge kurma çabasıdır. Bütçe zaman içinde barındırdığı faktörlere yenilerini eklemiş ve sosyal gereksinimleri de karşılama ihtiyacına girişmiştir. Bu dönemler sonunda devletin bütçe dengesini tutturması zorlaşmış ve bütçe açığı kavramı ortaya atılmıştır. Bu, sadece gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelerin sorunu değil, çoğu endüstriyel ülkelerin de çözüm aradığı, politika ürettiği problem olarak karşılımlarına çıkmıştır. Bütçe açıklarının bugün birçok nedeninin olduğu, buna yol açan birçok faktörün olduğu bilinmektedir. Ancak, genel nedenler arasında sosyal, ekonomik, askeri, doğal ve benzeri faktörleri saymak mümkündür. Bu sorunla yüzleşen devletlerinde birçok yöntemle bundan kaçındığı görülmektedir. Bu yöntemler arasında vergilerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Çoğu devlet bütçe açıklarının finansmanı olarak vergilerin artırılması yoluna gitmişlerdir. Bazıları ise bunu borçlanma yoluyla finanse etmişlerdir.

Hipotezin diğer bir olgusu ise cari işlemler hesabıdır. Bir ülkenin borcunu ve milli tasarrufunu diğer ülkelerle karşılaştırıp analiz eden ve cari işlem hesabında oluşacak fazlalık ve açıklığı ortaya koyan bu hesaptır. Cari işlemler dengesinde açık bulunması, devletin özetle ürettiğinden daha fazla tüketim yaptığını ya da ülkenin yurtdışından kazandığı döviz miktarından daha fazla yurtdışına döviz kazandırdığı anlamına gelmektedir. Bunun yurtiçi tasarruf açığı ile doğrudan ilişkisi olduğu belirgindir. Ülkede yurtiçi tasarruflar yetersizse yatırımların finansmanı için yurtdışından kaynak bulunması gerekmektedir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinin sürdürülebilir olması, yatırımları için ihtiyaç duyulan finansmanlarının yeterli olmasıyla yakından ilişkilidir. Bahsi geçen en önemli kaynak ise yurtiçi tasarruflardır. Ancak yurtiçi tasarruflar yetersizse dış kaynaklardan finansman ihtiyacını karşılama yoluna gidilmiştir. Ayrıca ülkelerin büyümesi, üretim esnasında enerji kaynaklarıyla da yakından alakalı olduğu için enerji kaynakları yetersiz olan ülkelerde ithalat yoluyla karşılanmıştır. Dış kaynak ve enerji ithalatı ülkelerin dış ticaret açıklarının artmasına neden olmaktadır. Bu durumda cari açığın artmasına neden olmaktadır. Cari

açığın kapatılabilmesi için de yurtiçi kaynak yetersizliğinden dolayı ya borçlanma yoluna gidilmiş ya da vergilerle karşılanmıştır. Bu da bütçenin gelir gider dengesinin bozulmasıyla bütçe açıklarına neden olmuştur. Yurtiçi tasarrufların yetersiz kalması üretim faktörlerini karşılamak için sermaye eksikliğine neden olmakta ve yatırım, üretim ve istihdam düzeylerinin azalmasına yol açmaktadır. Bu durum üretimin finansman sağlayabilmesi için ülkenin yurtdışı tasarruflara olan bağımlılığını ve dolayısıyla ekonominin kırılganlığını artırmaktadır.

Tüm bu sorunlar çalışmanın temelini oluşturmuş ve bölümler halinde incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, bütçenin teorik ve pratik yapısından, bütçenin tanımından, bütçe kavramının Türkiye’de ilk ne zaman kullanıldığından, bütçe açığının ne olduğundan, bütçe açıklarının nedenlerinin neler olduğundan, Türkiye’deki kamu bütçe açığının seyriinden, bütçe açığının finansman yöntemi ve etkilerinden, bütçe açığının finansmanı ile ilgili yaklaşımlardan ve son olarak bütçe açığının makroekonomik etkilerinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, cari işlemler dengesinin ne olduğundan, cari işlem kavramından, cari işlemler hesabının alt kalemleri olan mal ticareti hesabından, hizmet ticareti hesabından, gelir dengesi hesabından, cari hesaplar dengesinden, cari işlemler hesabına yönelik teorik yaklaşımlardan, cari açık kavramının ne olduğundan, Türkiye’deki cari açık olgusundan ve Türkiye’deki cari açığın nedenlerinden, cari açığın finansmanın neler olduğundan, cari açığın sürdürülebilirliğinden ve son olarak da Türkiye’de cari işlemler açığının gelişim sürecinden bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde tasarruf-yatırım dengesine değinilmiş ve tasarrufların ne olduğundan, kamu ve özel kesim tasarruflarının tanımından, Türkiye’de tasarruf oranlarının gelişiminden, yatırımların tanımından ve özel kesim ve kamu kesimi yatırımlarının ne olduğundan, tasarruf-yatırım dengesizliği sonucunda oluşan tasarruf-yatırım açığının ne anlama geldiğinden, tasarruf-yatırım dengesine yönelik yaklaşımlardan, Türkiye’de tasarruf-yatırım açığından ve tasarruf oranının artırma hedefi çerçevesinde alınması gereken önlemlerden bahsedilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise ikiz açıklar ve ikiz açıklara tasarruf-yatırım dengesinin de dahil edilmesiyle oluşan üçüz açıklar hipotezi açıklanmış ve genel olarak da ikiz açıklar hipotezi için teorik çerçeve çizilmiş, ikiz açıklar hipotezini açıklamaya yönelik yaklaşımlardan bahsedilmiş, üçüz açıklar hipotezinin ne olduğu ve Türkiye’de üçüz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığı 2002 sonrası dönemler halinde incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

BÜTÇE VE BÜTÇE AÇIKLARI ÜZERİNE

1.1.BÜTÇENİN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Etimolojik olarak bütçe, Latince “bulge” ve Fransızca “bouge” veya “bougette” kelimelerinden türemiştir. Deri çanta veya torba anlamına gelen bu kavram, İngilizceye “bougett” şeklinde geçmiş ve Fransızcadaki anlamına karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır (Orhan, 1994: 7).

Kavramın bir diğer tanımı “iktisadi, mali ve toplumsal olarak kaynak dağılımında etkinliği sağlamaya yönelik faaliyet yürüten, bu amaçları gerçekleştirmek için devletin mali yükünün ne olması gerektiğine yönelik tahminlere dayanan mali yasalar ve bu yasalara ilişkin dokümanlara bütçe denir” şeklindedir (Temelli, 2007: 3).

Bütçe kelimesi başlarda Fransızca anlamları ile kullanılmış ve İngilizcede “budget” şeklini almıştır. Bugünkü anlamda XVII. asırda İngiltere’de kullanılmaya başlanmıştır. İngiltere’de maliye bakanının devlet gelirlerinin ve giderlerinin içinde olduğu deri çanta ile meclise gelmesi ve bu çantanın bütçe görüşmesinde açılmasıyla opening the budget adı verilen süreç başladı. Bu nedenle bugüne bakıldığında İngiltere’de ki bürokratin bütçe görüşmesinin başındaki açılış konuşmasına “opening the budget” adı verilmektedir (Şimşek, 2007: 3).

5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu’na göre bütçe, belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan bir belge olduğu açıklanmaktadır (KMYKK,2003:2).

Bütçe geniş anlamda bir ülke içinde yer alan otoritenin dönemsel olarak harcama ve gelir dengesini gösteren, bu otoriteye elde ettiği gelirlerin toplanmasına yetki ve harcamanın yapılmasına olur veren kanundur (Esen ve Bayrak, 2012:1).

Bütçenin bir yandan ülkenin toplumsal ihtiyaçlarından yola çıkarak etkili karar ve seçilme aşamasında uygulanmanın planlanması olduğu, öte yandan ülkedeki karar mekanizmasının gözeteceği temel politik hedefleri de içinde barındırdığı gözlenmektedir. Özetle bütçe, hem bir planlama aracı olarak hem de siyasi hedeflerin tutturulması olarak bahsedilebilir. Ülkelerdeki halkın yönetimdeki etkisine, halkın siyaset içerisindeki rolüne bağlı olarak toplumun istek ve tercihleri ülkedeki demokratik kurumlar olan yasama ve

yürütme organlarının belirlenmesinde başrol oynamaktadır. Toplumun tercihlerini dolaylı yoldan belirleyen bütçeleme işlemi, tüm ülkelerde politik bir olgu ve bu süre zarfında bütçenin bir yandan belge bir yandan da araç olarak kullanıldığı görülmektedir (Gülöksüz, Bayraktar, Uluşen ve Ok, 2012: 7).

Bütçe, teorik ve pratik yapısının yanı sıra, teknik ve mali konularda da önemli yer edinmiş devletin sorumlu olduğu görev ve fonksiyonlar açısından da büyük bir rol üstlenmektedir. Bütçenin uygulandığı yerlerde kapsam ve içerik olarak, bireyler, kurumlar ve devlet cephesinden bütçenin anlamının değişebildiği gözlenmektedir. Yani bütçenin genel anlamına bakıldığında süreli zaman ile sınırlanan mali planlama olduğu, mali olarak bakıldığında kamu otoritesinin düzenlediği sosyal ve ekonomik planlamanın bir yansıması olduğu, plan ve program olarak bakıldığında ise harcama ve gelir tahminlerinin yer aldığı belge olduğu ortaya konulmaktadır (Esen ve Bayrak, 2012:26).

Bütçenin yapılan tanımlarından çıkarılan sonuç, devletin hem gelir hem gider kaynaklarının belirtilmesi, gelir-gider dengesine yer verilmesi, harcamaların belirli dönemde belli bir nizamda yürütülmesi için yetki veren bir yasa olmasıdır. Fakat bütün bu tanımlarının yanı sıra bütçe zamanla çağdaş bütçeciliğe evrilmiş, bünyesinde bulundurduğu mali ve ekonomik durumların yanı sıra siyasi ve sosyal ihtiyaçlardan da etkilenecek bazı değişikliklere maruz kalmıştır (Orhan, 1994:10).

1.2.BÜTÇENİN TARİHSEL GELİŞİMİ, BÜTÇE HAKKI VE TÜRKİYE’DE BÜTÇE İLE İLGİLİ GELİŞMELERİN TARİHİ

Bütçe, Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde uygulanmıştır. Ancak İngiltere’de Kral tarafından onaylanan Magna Carta¹ adı verilen ferman, bütçenin ilk belgesi olarak kabul edilir. Bu ferman, zaman geçtikçe sadece İngiltere’de kalmamış dünyadaki birçok ülkeye de yayılarak anayasal kural haline dönüşmüştür (Karaman, 2015:3-4).

Bütçe kavramı Türkiye’de ilk olarak Tanzimat sonrası dönemde kullanıldığı görülmüştür. Bu anlamda, 1850’li yıllarda düzenlenen Bütçe Nizamnamesinde “bütçe” kelimesi en başta kullanılmış, nizamnamenin içinde muvazene defterinde kendisine yer bulmuştur. Kavram olarak bütçe yerine; Muvazene Defteri, Muvazene-i Maliye, Muvazene-i Umumiye isimleri de zaman zaman adlandırılmıştır. Muvazene kavramının denge anlamına

¹ İngiltere’de 12. ve 13. yüzyıllarda aralıksız devam eden savaşların maliyetlerini karşılamak için kral tarafından sürekli vergi talep edilmekteydi. İngiliz halkı ve feodal baronlar, kralın istediği bu vergilerden büyük rahatsızlık duyarak, şikâyetçi oldular. Kral John, 15 Haziran 1215’te Londra yakınlarında Magna Carta’yı (Büyük Hürriyet Fermanı) onayladı (Bkz: Karaman,2015:3)

gelmesi dikkate değerdir. Bundan sonraki dönemde bütçe ilk defa hak olarak 1876 tarihli Anayasa ile kabul edilmiştir. 1876 Anayasasında bütçelerin yıllık olması ve alınacak vergilerin kanun ile alınabileceği ilkeleri kendilerine yer bulmuştur. 1876 Anayasasından sonra II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle mali teşkilat yeniden düzenlenmiş ve vergi kanunları üzerinde çalışılmaya başlanmıştır (Gülöksüz vd., 2012: 3).

Krallıktan cumhuriyete geçişte demokratik düzenin oturmasıyla bütçe hakkı deyimi toplumda karşılık bulmaya başlamıştır. Şöyle ki tek kişinin söz sahibi olduğu toplumda kralın kendi masraflarını artırması halkın üzerine konulan yükümlülüklerinde ek bir vergi olarak yansır ve bu halkta hoşnutsuzluğa neden olur. Halk kendisinin ödediği masrafın hesabını sorma yoluna gider ve bu şekilde bir denetim krallıktan demokrasiye geçen toplumlarda bütçenin kurumsallaşmasını ifade eder hale gelmiştir (Temelli, 2007: 4).

Türkiye’de 1924 yılı Anayasası ile günümüzdeki anlamıyla bütçe hakkı ilk defa anayasamızda yer almıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 1920’de açılması ile bütçenin gelişiminde yaşanan çok ağır durumlara rağmen Maliye Nazırlığı içinde bütçe hazırlık çalışmalarına başlanmıştır. 11 Eylül 1920’de savaşın devam etmesi, hem sayı olarak hem de kalite olarak yeterli çalışan olmaması ve bilgi toplamadaki yaşanan imkânsızlıklara rağmen kanunla altı aylık ilk bütçe yürürlüğe girmiştir. 1924 yılı Anayasasına kadar kabul edilen bu gibi bütçeler daha çok geçici bir bütçe niteliğinde olmuştur (Kurnaz, 2010:17).

Türkiye’de bütçeler açısından anayasalar tarihine bakılacak olursa,1961 Anayasasının 1924 Anayasasına göre daha geniş ilkeler kabul etmiş olduğu görülür. Detay konusunda daha kapsamlı olan 1982 Anayasası ise bütçe ile ilgili tasarıların üzerinde görüşme işini Türkiye Büyük Millet Meclisine vermiştir. 1924 Anayasası, 1961 Anayasası, 1982 Anayasası dönemlerinde 1050 Sayılı Muhasebe Umumiye Kanunu devlet muhasebesi bakımından yürürlükte kalmıştır. 61 Anayasasıyla Devlet Planlama Teşkilatı oluşturulmuş, Sayıştay ve Maliye Bakanlığı teşkilatlanma kanununda bazı değişimler gündeme gelmiş ve o yıllardaki güncellemelere göre uyarlanmıştır. Avrupa topluluğuna giriş aşamasında uyum yasaları kapsamında yeni bir bütçeleme kanunu hazırlanma gereği duyulmuştur (Gülöksüz vd., 2012:5).

Türkiye’de Avrupa Birliğine giriş kapsamında 10 Aralık 2003 tarihinde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (KMYKK) kabul edilmiştir. 01.01.2006 tarihinde de yürürlüğe giren bu kanun ile Performans Esaslı Bütçeleme (PEB) sistemine geçiş amaçlanmıştır. Bu sistem kamudaki kaynakların etkin, etkili ve verimli olarak elde edilmesini ve bu doğrultuda kullanılmasını, kamudaki şeffaflık ve saydamlığı içselleştirmeyi, hesap

verebilir yönetimlerin oluşturulmasını, kamunun bütçe hazırlık süreç, iş ve işlemlerinde mali kontrolü sağlamayı amaçlamış bir sistemler bütünü olagelmıştır (Karaman, 2015:2).

Temel ilkelerinden biri olan performans esaslı bütçeleme sistemi ile 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kamu mali yönetimimizde köklü değişikliklere gitmektedir. Bu kanunla saydam, hesap verebilir ve performansa dayalı bir kamu mali yönetimine geçme yolunda bir adım atılmaktadır (Oral, 2005: 3).

1.2. BÜTÇE AÇIKLARI

1.2.1. Bütçe Açıklarına İlişkin Tanımlar

Bütçe açığı, kamunun dönemsel olarak kamu harcama ve kamu gelirleri arasındaki eksi bakiye olarak, bütçe harcamalarının bütçe gelirleri tarafından karşılanamayan kısmıdır. Yani bütçe açığı, bütçe gelirleri tarafından karşılanamayan harcama demek olup, giderlerin gelirlerden fazla olması anlamına gelir (Abdioğlu ve Terzi, 2009:196).

Devlet, kendisinin kurduğu ve yürüttüğü bağlı kurumlar aracılığı ile toplumun ortak ihtiyaçlarına cevap vermek için sahip olunan kıt kaynakları olabildiği kadar etkili ve verimli şekilde kullanma zorunluluğu bulunmaktadır. Toplumdaki ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla gerçekleştirmeyi planladığı hizmetler, belirli bir maliyet gerektirir ki bu sorun politik bir süreçle çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Çözüm hususunda ortaya konulan iradenin etkili ve verimli bir şekilde olması için plan ve program ortaya konulması zorunluluktur. Plan ve programlar ise bütçe ile karşılanmaktadır (Barış, 2015:6-7).

Denk bütçe kavramı gereği bütçelerin belli bir dönemde genel olarak gelirlerinin giderlerini karşılamasını gerektirdiği düşünülmektedir. Ancak, 1929 Büyük Buhran ekonomik kriziyle bu klasik devlet anlayışı değişmiş devletlerin müdahaleci anlayışına geçmesine sebep olmuştur. Bu anlayış ise devletleri gelirlerden daha fazla gider yapmaya itmiş ve günümüzde sorun olarak algılanan bütçe açıklarına sebep olmuştur (Okutan, 2010:1).

Geleneksel olarak bütçe açıkları, kamusal harcamanın kamu gelirlerini aşmasıdır. Bütçedeki açıkların kimi verilerini belli hedefler doğrultusunda düzgün olarak ele alınıp, yorum yapabilmek için kimi bütçe açığı tanımlarına göz atmak gerekmektedir. (Direkçi, 2006:7).

Bütçe açıklarını birçok görüş kendilerine göre açıklama yoluna gitmiştir. Aşağıdaki bütçe açıklarının çeşitleri ele alınacaktır.

1.2.1.1. Geleneksel Açık

Bütçe açığından bahsedildiğinde şüphesiz ilk düşünülen geleneksel bütçe açığı, “(conventional budget deficit) borçlardaki artışlar ya da eksilişler göz önünde bulundurulmaksızın devletin yaptığı harcamalar ile devletin topladığı gelirler arasındaki farktır” denilebilir (Yılmaz B. , 2010: 8).

En genel biçimiyle bütçe açıklarından biri olan geleneksel açık, kamu açığı olarak da bilinmektedir. Bu genel ifadeye göre kamunun ihtiyacı olan finansman, devletin yapmış olduğu giderler ile elde edilen gelirler arasındaki açıklık denilmektedir. Bu kavram diğer bir adıyla “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği” olarak adlandırılmaktadır. (Okutan, 2010, s. 5). KKBG sayesinde kamu açıkları açısından ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilmektedir. Borç ödemelerini hariç tutan bu tanımdan yola çıkılarak devletin mali kaynaklarına ulaşılabilir. Nakit olarak hesaplandığında bu açık çeşidi kamu kesimi borçlanma gereği olarak adlandırılmaktadır ve bu açık ölçüsü genellikle, normal gelir olarak devlet tahvilleri satışıyla bütçe dengesinin sağlanmasını öngören yasaların işaret ettiği açık ölçümüne göre daha kısıtlayıcıdır (Barış, 2015:12).

Geleneksel açık, devletin kamu borçlarındaki artışı veya devletin üstlenmiş olduğu yükümlülüklerindeki artışın ne kadar olduğunun ölçülmesi bakımından önemlidir. Ancak bu kavrama bazı eleştirilerde yöneltilmiştir. Eleştirilerden bazıları ise; gelişmekte olan ülkelerde bulunmayan standart bir muhasebe sistemi istemesi ve ödemeler içinde faizi ayrı tutmaması ve enflasyondan arındırılmamış olmasından dolayı yanlışlıklara neden olmasıdır. Ayrıyeten geleneksel açığın tek olarak merkezi otorite olan hükümetin durumunu dikkate alması diğer kamu kurum ve kuruluşlarının durumunu dikkate almaması da eleştirilerden birisidir. Tüm bu eleştirilerden dolayı başka ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir (Bayrak, 2013:7).

1.2.1.2. Birincil Kamu Açığı

Geleneksel açığın ekonomiye istikrar sağlaması açısından gereken mali tedbirler konusunda yeterli bilgiyi verememesinden dolayı iktisatçı ve maliyeciler başka bütçe açığı ölçüm yöntemlerini geliştirmişlerdir. Birincil bütçe (primary deficit) açığında bu eksiklik nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bütçe açıkları tanımları arasında en önemlilerinden biri olarak görülen birincil açık, faiz dışı konsolide bütçe açığı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca birincil açık, bütçede oluşan açıklarda finansman sağlanması için borçlanma nedeniyle oluşan faiz haricinde, bütçede meydana gelen açık oluşması halidir. Diğer bir bakış açısıyla bu açık bütçede oluşan açıklardan faiz giderlerinin düşürülmesiyle oluşur (Yılmaz, 2010:15).

Faiz dışı bütçe açığı, faiz ödemeleri dışındaki bütçedeki giderlerin bütçedeki gelirlerden farkı olarak tanımlanır. Bütçede oluşan açık nedeniyle siyasi otoriteler bazı durumlarda bu açığı borçlanma aracıyla kapatma yoluna gitmek isteyebilirler. Borçlanmanın neden olduğu faiz yükü hükümetlerin belirlemiş olduğu bütçelerin belirli bir kısmına denk gelecek ve bunun kontrol edilmesini zorlaştıracaktır. Fakat birincil bütçe açığı yöntemi ile faizin bütçe açığının dışında bırakılması, hükümetlere bütçe açığını daha iyi kontrol etmesini sağlayacaktır. Ayrıca faiz harcamaları, önceki dönemlerdeki borçlardan kaynaklanan harcamalardır. Yani içinde bulunulan dönemi etkiler ancak içinde bulunulan dönemdeki karar ve politikaların bir sonucu değildir. Böylece bütçe açıklarında faiz ödemelerinin hesaplama dâhil edilmemesi, hükümetlerin içinde buldukları dönemdeki karar ve politikalarının verimli mi değil mi kararı açısından önemini vurgulamaktadır (Şimşek, 2007:26).

Genel olarak birincil açık, kamu kesimindeki borçluluğu ölçmekte ve siyasi iradenin karar ve politikalarının etkili ve verimli olup olmadığını yorumlaması için bir araç olmaktadır. Hükümetlerin kullandıkları para politikasında herhangi bir değişme faiz oranlarını da aynı veya değişik oranlarda değiştirmekte ve alınan borçla ilişkili olarak bütçe açığı etkilemektedir. Bundan dolayıdır ki hükümetlerin uyguladıkları para politikalarının dışında sadece maliye politikalarının bütçe açıklarını nasıl etkiledikleri anlaşılacak isteniyorsa birincil açığa bakmak daha yararlı olacaktır (Barış, 2015:15).

Faiz dışı bütçe açığı, mali açıklarda süreklilik olduğu anlamına gelse de, hiçbir ülkede uygulanan kamu bütçelerinin uzun soluklu faiz dışı bütçe açığı vermesi mümkün görülmemektedir. Çünkü borçların bir gün faizlerle beraber karşılanması ancak bütçenin fazla vermesine bağlıdır. Ayrıca faiz dışı bütçe açıkları, alınan önlemlerin yorgunluğunu azaltıcı bir etkide de bulunabilir. Bundan dolayıdır ki faiz ödemelerinin etkilerinden arındırılan bir bütçe açığı amaçlanıyorsa, birincil bütçe açığı bu ihtiyacı karşılayacaktır (Bayrak, 2013: 8).

Birincil açık bütçeden net faiz ödemelerinin çıkarılması ve kalan şekliyle hesap yapılması olarak özetlenebilir. Genellikle daha önceden yapılan kamu borçlanmalarının faiz ödemeleri bütçe açığı içinde yer alsa da birincil açık sürdürülebilir bir büyüme konusunda yürütülen politikaların başarısını yansıtabilir. Faiz dışı bütçe açığı, hükümetlerin işin içinde yer aldığı güncel döneme ait olan kamuya ait borçların iyileşme veya kötüleşme açısından ölçer ve hükümetlere açıkların sürdürülebilirliği konusunda bilgi verir (Barış, 2015:15).

1.2.1.3. Cari Bütçe Açığı – Sermaye Açığı

Kamunun normal yoldan elde ettiği gelirler ile yatırım haricindeki harcamaları arasında oluşan fark cari açık olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin ne kadar tutarlı politikalar izlediği cari açık göstergesi tarafından ortaya konabilir (Şimşek, 2007: 23)

Klasiklerin ortaya koyduğu bir düşünce olan ileriki dönemlerde katma değer getiri sağlayacak bir harcama borçlanma yoluyla karşılanabilir. Çünkü borçlanma yoluyla ortaya çıkan bu tür harcamalar ileriki dönemde sadece anapara ve faiz yükü getirmemekte bununla birlikte bu sorumluluklara karşın oluşturulacak katılımcı birikim ve kazanç da yaratmış olacaktır. Fakat kamu harcamalarından olan cari harcamalar, sadece harcamanın içinde bulunduğu dönemde tüketildiğinden getiri sağlamayacaktır (Bayrak, 2013:12).

Cari gelirlerden, sermaye oluşumu veya finansal aktiflerde bir artışa neden olmayan cari harcamaların çıkarılması sonucu oluşan dengeye cari bütçe açığı denmekle birlikte öte yandan geleneksel açıktan yatırım harcamalarının ve sermaye gelirlerinin çıkarılması sonucu oluşan denge olarak da tanımlanabilir (Yılmaz, 2010:20).

Sonuç olarak açık durumunda cari bütçe açığından bahsedileceği gibi, fazlalık durumunda ise cari bütçe fazlasından bahsedilebilir. Sermaye açığı ise yatırım için yapılan borçlanmada ortaya çıkan maliyetin yatırım sonrasında kazanılan kazançtan fazla olması durumudur. Bundan dolayı bir ülke ekonomisinde yatırım için borçlanması durumunda yatırımın getirisinin borçlanma maliyetini karşılaması ve bu yolla finansmanını çıkarması gerekir (Okutan, 2010:6).

Sermayeye yapılan giderler ve sermayeden elde edilen gelirlerdeki farkın sermaye harcamasına yönelik farkı ölçmek için kullanılan açığa sermaye açığı adı verilir. Ancak bu hesapta cari gider ve gelirler hariç tutulmaktadır (Yılmaz, 2010:21).

1.2.1.4. İşlevsel (Operasyonel - İşlemsel) Açık

KKBG ile faiz dışı bütçe açığı arasında yer alan bir bütçe türü olan operasyonel veya işlemsel açık olarak da adlandırılan işlevsel açık, birincil açığa yalnızca reel faiz ödemelerini ilave edilmesiyle hesaplanmaktadır (Barış, 2015:16).

Enflasyonla karşı karşıya olunduğu zamanlarda nominal faiz oranı hem faizden elde edilen gelirleri hem de anaparanın üstündeki sermaye aşınmalarını içermektedir. Bu enflasyonist dönemlerde enflasyon oranı üstündeki nominal faizin, gerçekte elde edilen faiz olduğu anlamına gelir. Ayrıca kamuda meydana gelen açık, birincil açık ile enflasyon etkisinden arınmış gerçekte olan faiz ödemesini içerir. Gerçekte olan faiz ödemelerinin elde edilmesi için faizden (nominal), enflasyonun çıkarılması gerekir (Direkçi, 2006: 9).

Operasyonel, işlevsel açık bütçede meydana gelen açıktan elde edilen bütün faiz ödemesinin değil, yalnızca enflasyonist etki sebebiyle yükselen faiz miktarının çıkarılmasıyla bulunmaktadır. Sonuçta enflasyonist etki sebebiyle nominal faiz oranında oluşan yükseliş telafi edilmekte, borçlanma yoluyla kamudan borç verenlere doğru kaynak transferinin ne kadarı gerçek anlaşılabilir (Yılmaz, 2010: 16).

Enflasyonun yüksek olduğu zamanlarda işlevsel açık, enflasyonun etkisinin görülmesi açısından yararlıdır. Prensip olarak da, borçların bütün olarak çevrilebileceği varsayımı altında, yüksek enflasyon durumunda hesaplanabilecek bütçe açığının en düşüğü anlamına gelir. (Şimşek, 2007, s. 28). Yüksek enflasyon olgusunun var olduğu durumlarda, geleneksel olarak ölçülen bütçe açığı çok daha fazla hesaplanacaktır. İşlevsel açık sayesinde enflasyonist etkinin faiz ödemesi üstünde oluşan aşınma hesapta göz önünde bulundurulmuş ve faizdeki ödemenin bütçe üzerinde meydana çıkardığı gerçek külfet, gidere eklenmiş olacaktır (Barış, 2015: 16).

1.3. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ

Günümüzde bütçe açıkları sadece gelişmekte olan ülkelerin sorunu değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de sorunu haline geldiği bir gerçektir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere bu kısımda farkı devamlı ve yüksek bütçe açıklarının daha çok gelişmekte olan ülkelere görünmesi denilebilir (Yılmaz, 2010:26). Ancak yine de bütçe açıkları günümüz şartlarında ayırım yapılmaksızın gelişmekte olan ülkelere farklı boyutlardayken, gelişmiş ülkelere farklı boyutlarda bazı ekonomik göstergeler üzerinde negatif durumlara neden olmaktadır. Bundan dolayı bütçe açıkları, hemen hemen tüm ülkelere önemli bir mali, ekonomik ve politik sorun haline gelmiştir (Okutan, 2010: 7).

Bütçe açıkları devletlere sadece ekonomik ve mali sorun değil aynı zamanda toplumsal sorunlarda çıkarabilmektedir. Toplumsal ve ekonomik sorunların başında devletin yüksek gelirli kesimlerden etkili, ekonomik ve verimli şekilde vergi alamaması bütçe açıklarının da ana nedeni olmaktadır. Esasen sorunun kaynağı siyasal otoritelerin toplumda görece egemen olan kesimlere karşı güçlü olamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, gelir ve servetin belirli imtiyazlı kişi ve grupların ellerinde olması devletin vergileme olanaklarını azaltmakta ve bütçedeki gelirlerin çok büyük kısmının orta ve düşük gelirli kesimlerden sağlanan ve adil olmayan vergi sisteminin doğuşuna ön ayak olmaktadır (Akçoraoğlu ve Yurdakul, 2004:11-12).

Bütçe açıklarının nedenleri ve ekonomik faaliyetler üzerindeki etkileri irdelenmelidir. Çünkü bütçe açıklarının bütün ekonomideki bazı olumsuzluklarının başında

büyüme, faiz oranları ve enflasyon üzerindeki etkilerinin giderilebilmesi için bu açıkların azaltılması gerekir (Şimşek, 2007:28). Bütçe açıklarının nedenleri, ekonomik ve mali, askeri, doğal, siyasal ve sosyal nedenler olarak incelenebilir.

1.3.1.Ekonomik ve Mali Nedenler

Ekonomideki göstergelerden olan reel faiz oranı, reel döviz kuru, enflasyon ve üretimde ortaya çıkan ani değişimler de bütçe açıkları üzerinde kötü etkiler bırakmaktadır. Hükümetlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerde müdahaleci anlayışla ekonomik kalkınmanın hızlanması ve sanayileşmenin artma çabasından dolayı gittikçe büyüyen oranda ekonomik faaliyetlere katılma çabası bütçe açıklarının artmasına yol açmaktadır. Ayrıca kamu iktisadi teşebbüslerinde de ortaya çıkan zararlar bütçeye yük getirmekte, bütçe açığını artırmaktadır (Yılmaz, 2010:29).

Gelişmiş ülkelerde 1965 ile 1985 arasındaki yılları kapsayan dönemde devletin ekonomideki payı git gide artmış ve dolayısıyla devletin harcaması çok büyük oranda artmıştır. Bu harcamalardaki artış sadece mal ve hizmet harcamaları, sübvansiyonlar, borç faiz ödemeleri, transferler gibi harcama kalemlerinde değil aynı zamanda servetin tekrar dağıtım anlamında transferler ve borç faiz ödemelerinde de olmuştur. Neredeyse bütün ülkelerde transferler (özellikle sosyal güvenlik harcamaları) ve sübvansiyonlar gibi harcama kalemlerinde artış gözlenmiştir (Barış, 2015:19).

1.3.2.Askeri Nedenler

Askeri nedenler savunma hizmeti olarak özetlenebilir. Bu hizmetten ülkede bulunan herkes birbiriyle yarışmaksızın yararlanır. Savunma hizmetinin sunulması devletin asli görevlerinden birisidir. Kamu harcamalarında savunma hizmeti için ayrılan kısım savunma harcamaları olarak adlandırılır. Savunma harcamalarının düzeyini iktisadi faktörler, ülkenin jeopolitik konumu, ülke içi bölgesel unsurlar etkilemektedir (Giray, 2004:187).

1.3.3.Doğal Nedenler

Doğal afetlerden olan deprem, sel baskını gibi hatta büyük yangınlar ya da büyük orman yangınları gibi olaylardan dolayı bir şehir ya da bölge yok olabilir veya çok büyük zararlar görebilir. Bu olaylarda devlet afetzedelere ya da olaylardan etkilenen vatandaşlarına yardım etmek zorundadır. Bu yardımlar kimi zaman vergi borçlarının silinmesi, ertelenmesi veya bu kişilere doğrudan ayni veya nakti yardımların yapılması şeklinde olabilir. Yine bazen ağır kış koşullarında ürünleri zarar gören çiftçilerin de zararını devlet karşılayabilir.

Tüm bu sosyal yardımlar kamu bütçesinde bir yük getirir ve kimi zamanlarda bütçe açıklarına neden olabilir. (Yılmaz, 2010:30).

1.3.4.Siyasal Nedenler

Siyasal nedenler de kendi içerisinde birkaç kısma ayrılabilir. Bunların başında hükümetlerin oy maksimizasyonu için harcamaları artırıp, bu harcamaların finansmanını vergilerle değil borçlanma yoluyla sağlaması, bu borçların vadesi geldiğinde bütçeye yük olmasıdır.

Siyasal faktörlerden bir diğeri ise devletin ekonomideki payının büyüklüğü dolayısıyla bütçe açıklarının devamlı hale gelmesidir. Ayrıca devletin sosyal devlet anlayışında olması da ekonomideki payının artmasına neden olur. Ekonomi içindeki payı artan devletin ekonomiyi yönlendirme çabası da artacaktır (Yılmaz, 2010:31).

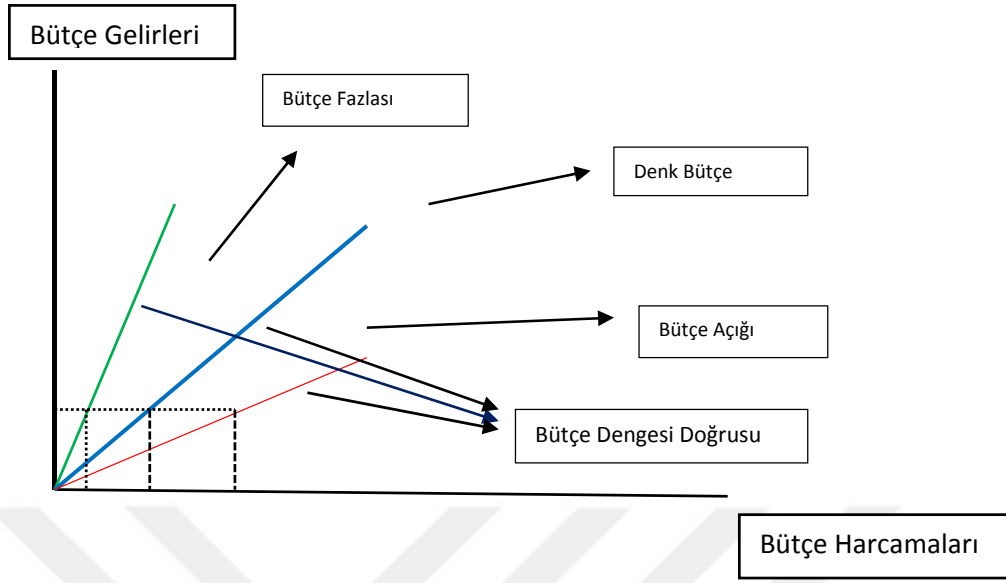
1.3.5. Sosyal Nedenler

Birinci Dünya Savaşından önce sadece birkaç ülke sosyal adalet, işsiz kesime mali yardım gibi sosyal devlet harcamalarına bütçelerinden pay ayırıyorlardı. Savaş sonrasında ise sosyal devlet kapsamındaki bu tür kalemlere olan harcamalar gittikçe değerli hale gelmeye başladı. Kamu harcamalarının bu dönemden sonra devamlı artıyor olması sağlık, işsizlik, eğitim, sosyal yardımlar, emeklilik vb. alanlarında devletin yanlarında yer aldığı, destek çıktığı anlamına gelmektedir. Bugün pek çok gelişmiş ülkede dahi sosyal güvenlik, sağlık gibi alanlardaki harcamaların hızlı artışından etkilenmiş ve bütçe açığı sorunuyla karşılaşmışlardır (Yılmaz, 2010:32).

1.4.TÜRKİYE'DE KAMU BÜTÇE AÇIKLARI

Bütçe açıklarının Türkiye'de görünen esas nedeni olarak kamu gelirlerinin kamu giderlerini karşılayamaması ve doğal olarak açık vermesidir. Nihai sonuca doğrudan olarak neden olan etmenler ise devletin yapısının ve faaliyetlerinin genişlemesi, savunma harcamalarının, sosyal nedenlerden dolayı yapılan harcamaların ve faize giden meblağların yükselmesi, bütçenin dışına çıkılması gibi disiplinsizliklerdir (Okutan, 2010: 37).

Şekil 1: Bütçenin Denk, Fazla ve Açık Olma Durumu

Kaynak: (Eğilmez, 2013)

Şekil 1'de görüldüğü üzere mavi çizgi 45 derecelik açıyla bütçe harcamalarının ve bütçe gelirlerinin tam ortasında yer alıp, her iki eksene de eşit mesafededir. Dolayısıyla mavi çizgi de yer alan herhangi bir nokta denk bütçeyi temsil eder. Yeşil çizgi bütçe denge doğrusu ise bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarından daha fazla olduğunu ve bütçenin fazla verdiği anlamına gelir. Kırmızı çizgi bütçe denge doğrusu ise bütçedeki harcamanın bütçe gelirinden daha fazla olduğu dolayısıyla bütçe de açık olduğu anlamına gelir. Türkiye genel olarak kırmızı çizgide ya da kırmızı çizgiye yakın konumda izlenmektedir.

1970'li yıllarda devamlı olarak bütçe açığı veren Türkiye ekonomisinde, yurtdışındaki yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmelerin yanında diğer gelişmekte olan ülkelerde görülen dış şoklarda etkisini göstermiştir. Dünya piyasalarında yaşanan petrol krizi ülkemiz ekonomisini de döviz rezervlerinin azalması yoluyla etkilemiş bunun sonucunda da bütçe açıklarının artmasına yol açmıştır (Okutan, 2010: 40).

1980'li yıllarda Türkiye ekonomisinde yapısal değişim ve dönüşüm programı hayata geçirilmiş ancak bu olgu da açığın artmasına, kamuda kendine yer bulan kurumların ciddi dar boğaza girmesine, finansman açıkları vermesine neden olmuştur. Mali disiplinsizlik ekonomik dengeleri çok büyük derecede bozulmaya itmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda kamu açıklarının çok büyük miktarlara ulaşması bütçe açığı ve bunun sonucunda kamu kesimi borçlanma gereğini artırmıştır (Azgün & Taşdemir, 2006: 35).

Türkiye ekonomisinde önemli bir dönemeç 1980 sonrası dönemde yaşanmıştır. Bu dönemle birlikte estirilen liberalleşme ve dışa açıklık havası, mali alanda stratejilerin

değişmesine ve bu akımların temel alınmasına neden olmuştur. Türkiye’de bu dönemle birlikte hem kendi siyasi ortamından hem de küresel konjoktürün dayatmalarından meydana gelen köklü bir değişiklik yaşanmıştır. Ancak bu dönem fazla değerlenen Türk Lirası, yurtdışı ticaretteki aşırı koruma, yurtiçi piyasalarda gereken önlemler alınmadan ithalat yapılabilmesi adına kucaklanan yöntem olarak kısa vadede yurtdışı borç stratejileri ve petroldeki krizin etkisi, ödemeler dengesindeki sorunların başlıkları olmaya devam etmiştir. Kısa vadeli borçların ödenemez hale gelmesinin sonucunda ekonomik kriz kapıyı çalmış ve kurtarıcı olarak IMF önerileri ile çözüm bulma yoluna gidilmiştir (Oktayer, 2010: 436).

Yüksek bütçe açıklarıyla boğuşan Türkiye ekonomisinde yıllar geçtikçe git gide mali piyasalar üzerinde baskı oluşmuş, bundan dolayıdır ki reel faiz oranları yükselmesine neden olarak kamudaki borç gereksinimini dönem geçtikçe git gide kamçulamıştır. Bu süreçle borcun faizi kısır döngüsüne girilmiştir. Bu durum ise 1990’lı yıllarla birlikte daha da içinden çıkılmaz bir mali yapıyı oluşturmuştur (Barış, 2015: 9).

2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye ekonomisi IMF’den alınan destek doğrultusunda uygulamaya koyduğu ve 3 yıllık dönem olarak kabul edilen Döviz Kuru Çıpasına Dayalı Olan Enflasyonu Düşürme Programı konulu bir tedbir paketini gündemine almıştır. Uygulamaya konulan programla birlikte öncelikli hedefler belirlenmiştir. Bütçede meydana gelen açığın acilen, hem kalıcı hem de hızlı bir şekilde düşürülmesi ve faiz dışı fazla oluşturulup bütçe açığının dizginlenmesine yönelik planlar yapılması öngörülmüştür. Programda faiz dışı fazla planı olan sıkı maliye politikasının yanında tarım reformu, kamu mali yönetim reformu, sosyal güvenlik reformu gibi ekonomik reformların gerçekleştirilmesi de öngörülmüştür (Yılmaz , 2010: 61).

Türkiye’de son dönemde yaşanmış olan Kasım 2001 ve Şubat 2002 krizlerinin akabinde yürürlüğe sunulan ekonomik güçlenmeyi sağlayacak program ve reformlar sayesinde ekonomik dengeye gelmiş ve enflasyonda da istenen düzeye çekilebilmiştir. Bundan sonraki dönemde ise Türkiye bu tür program ve yapısal reformları uygulamaya devam ettirmelidir (İpek ve Akar, 2016:182).

Yıllardan beridir bütçe açıklarının süregelen ve devamlı olması, Türkiye ekonomisinde iç piyasa üstünde bir baskı meydana getirmiştir. Bundan dolayı, reel faiz oranlarının oldukça yüksek oranda kalmasına neden olmuş ve kamu kesimindeki borçlanma gereksinimi dönem geçtikçe daha da artmıştır. Borç faiz arasında kısır döngüye neden olan bu olgu, 1990’lı yıllarda artık sürdürülemez bir ekonomik yapı meydana getirmiştir. 1992-1999 yılları arasında Türkiye’de iç borçlanma reel faiz oranları % 30’larda kendine yer

bulurken, Gayri Safi Milli Hasıla büyüme oranı ise % 4'ün altında yer almıştır. Türkiye'de bu açığı dizginlemek, dengenin yeniden sağlıklı bir şekilde sağlanması için 2001 yılından beri Güçlü Ekonomiye geçiş Programı ve 5018 Sayılı KMYKK uygulamaya konulmuştur. Kanunla pek çok yenilik getirilmiş. Mali disiplinin sağlanması ve planlı ekonomiye geçişte ön ayak olmuştur (Peker ve Göçer, 2012:164).

Özet olarak bütçe açıklarının artışında görünür sebep olarak; sahip olunan gelirlerinden daha fazla harcama yapmak olarak açıklanabilir. Türkiye'de karşılaşılan sürekli ve devamlı olagelen bütçe açıkları uzun dönemde kamunun harcama artışındaki hızının, kazandığı gelirindeki artış hızından fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda 2000-2017 yılları arasında bütçe gerçekleştirmelerine yer verilmiştir.

Tablo 1:2000-2017 Yılları Arasında Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri(Milyon TL)

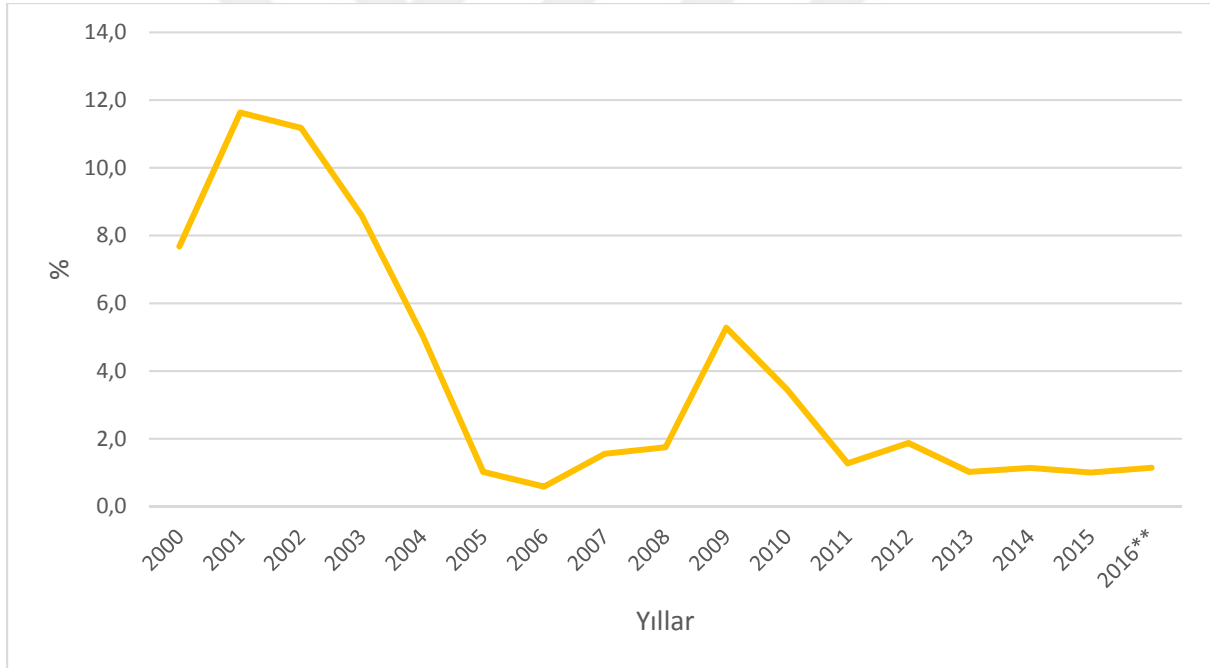
Yıllar	Bütçe Gideri	Bütçe Geliri	Bütçe Açığı	Faiz Dışı Denge	Bütçe Açığı/GSYH(2009)
2000	51.344	38.229	13.115	7.309	7,7
2001	86.972	58.416	28.556	12.482	11,6
2002	119.604	79.420	40.184	11.544	11,2
2003	141.248	101.040	40.208	18.319	8,6
2004	152.093	122.964	29.128	27.363	5,0
2005	159.687	152.784	6.903	38.777	1,0
2006	178.126	173.483	4.643	41.320	0,6
2007	204.068	190.360	13.708	35.045	1,6
2008	227.031	209.598	17.432	33.229	1,8
2009	268.219	215.458	52.761	440	5,3
2010	294.359	254.277	40.081	8.217	3,5
2011	314.607	296.824	17.783	24.448	1,3
2012	361.887	332.475	29.412	19.004	1,9
2013	408.225	389.682	18.543	31.443	1,0
2014	448.752	425.383	23.370	26.544	1,1
2015	506.305	482.780	23.525	29.479	1,0
2016	584.071	554.140	29.932	20.315	1,1
2017	677.722	630.349	47.373	9.339	1,5

Kaynak: BUMKO,2018 (Temel Ekonomik Büyüklükler)

Tablo 1 incelendiğinde 2000-2016 yılları arasında bütçe giderlerinin ve bütçe gelirlerinin sürekli olarak arttığı görülmektedir. 2000 yılında bütçe gideri 51.344 milyon TL iken, bütçe geliri 38.229 milyon TL ve bütçe açığı 13.115 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2007'ye gelindiğinde bütçe gideri neredeyse dört kat artarak 204.068 milyon TL, bütçe geliri 190.360 milyon TL ve bütçe açığı da 13.708 milyon TL seviyelerinde seyretmiştir. 2016 yılında bütçe gideri 584.071 milyon TL'ye, bütçe geliri 554.140 milyon TL'ye, bütçe açığı ise 29.932 milyon TL'ye çıkmıştır. 2017 yılında ise bütçe gideri 677.722 milyon TL, bütçe geliri ise 630.349 milyon TL olmuş ve bütçe açığı ise bir önceki yıla göre daha da artarak 47.373 milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıda 2000-2016 yılları arasında gerçekleşen bütçe açığının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı verilmiştir.

Şekil 2:2000-2016 Yılları Arasında Bütçe Açığı/GSYH Oranları

Kaynak: Tablo 1' den yararlanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

Şekil 2 incelendiğinde 2000-2016 yılları arasında Türkiye'de gerçekleşen bütçe açığının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı bazı yıllar dışında genel olarak azalmış veya istikrarlı seyretmiştir. 2000 yılında bütçe açığını GSYH' ya oranı yüzde 7,7 iken, 2001 yılında bu oran artarak yüzde 11,6' ya ve temel alınan yıllar içinde en yüksek orana ulaşılmıştır. Bunun nedeni genel olarak Türkiye ekonomisinde yaşanan kriz olarak gösterilebilir. 2002 yılına gelindiğinde düşüş trendine girilmiş ve 2004 yılında yüzde 5'e

2006 yılında 0,6 oranına kadar gerilemiştir. 2009 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle bütçe açığının GSYH' ya oranı tekrar yüzde 5 civarlarına yükselse de bu yıldan sonra tekrar düşüş trendine itilmiş ve yüzde 1 civarlarında istikrar göstermiştir. 2016 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinde gerçekleşen bütçe açığının GSYH' ya oranı yüzde 1,1 olmuştur.

1.5.BÜTÇE AÇIĞININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ VE ETKİLERİ

Yılın başında hazırlanan bütçelerin açık verip vermeyeceği hazırlık aşamasında bilinebilir. Bu aşamada oluşan açığın kapatılması için dört tane seçenek sunulabilir. Birincisi, bütçedeki gelirlerin artırılması yoluna gidilebilir. Açığı kapatmak için siyasi otorite vergi oranlarının artırılması ya da yeni vergilerin yasalaştırılması yoluna gidebilir. İkinci olarak, bütçedeki giderleri kısmak suretiyle açığı kapatabilir. Siyasi otorite bazı yatırımlarını iptal edebilir veya erteleyebilir. Üçüncü olarak, Merkez Bankası'nın bağımsız olmaması şartıyla veya bağımsızlığının siyasi otorite tarafından kaldırılmasıyla Merkez Bankası aracılığıyla para basma yolunu kullanarak bütçe açığını kapatabilir. Dördüncü ve son olarak da, siyasi otorite isterse borçlanma yoluna giderek bütçe açığını finanse edebilir (Eğilmez, 2016).

Devletin bütçe açığının finansmanında kullanacağı en basit yol ise borçlanmadır. Devlet borçlanırken kendisine gelir sağlar ve geri ödemelerde hem anapara olarak hem de faiz olarak ödemede harcama yaratır. Ancak kaynak olarak yaratılan borçlar verimsiz yani katma değer elde edilemeyen alanlarda kullanılırsa kamu bütçesine ileriki dönemlerde daha büyük yük oluşturur ve ekonomiyi dar boğaza sokar. Finansman kaynaklarından iç borcun yanı sıra dış borçlanma da kullanılabilir. Gelişmekte olan ülkelerde genel olarak finansman sıkıntısı yaşandığı ve iç borçlanmayla yeteri kadar finansman oluşturulamaması nedeniyle dış borçlara olan ihtiyaç git gide artmıştır (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 45).

1.5.1. Bütçe Açığının Finansmanı ile İlgili Yaklaşımlar

Bu çalışmada, bütçe açıklarına ilişkin teorik yaklaşımlardan Klasik Yaklaşım, Keynesyen Yaklaşım, Ricardocu Eşdeğerlik Teoremi ve Monetarist Yaklaşım açıklanmıştır.

1.5.1.1. Klasik Yaklaşım

Klasiklerin içindeki buldukları ortamdan ve kendilerine özgü anlayışlarından dolayı kamudaki devlet faaliyetlerinin sınırlı olmasının gerektiği görüşüne sahiptirler. Devletin katma değer yaratmak yerine asıl tüketici olduğunu iddia ederler. Piyasada yer alan görünmez el varsayımı altında devlet müdahalesi olmadan piyasanın en iyi şekilde yönetildiğini ve dengeye geldiğini söylemektedirler. Bundan dolayıdır ki maliye

politikasının gereksiz olduğu görüşü hâkimdir. Klasikler “Devlet piyasa içinde hiçbir şeye karışmamalı, sadece iç ve dış güvenliği sağlamalı ve özel sektörün girmediği alanlarda faaliyet göstermelidir.” görüşündedirler (Bayrak, 2013: 16).

Klasikler borçlanmaya karşı olmamakla birlikte finansman kaynağı olarak kullanılan bu aracın yeri ile ilgili endişe ederler. Yani borçlanma yoluyla elde edilen kaynak tüketime gidiyorsa, borçlanmanın etkisiz ve israfa yol açtığını düşünürler. Ancak diğer yönüyle, borçlanan devlet, elde ettiği kaynağı yatırım amaçlı harcıyor ve bu durum ileriki dönemde katma değer yaratıyorsa bu durumda kazanılan gelir borçlanılan kaynağın işletilen parasının hem faizini hem de anaparasını ödemesi beklenir. Yine kamunun borçlanma yoluyla yatırıma ve üretime gidecek sermayeleri kullanılıyorsa, bu içinde bulunulan ülkenin üretiminde kapasite azaltıcı etkiye sebep olacaktır (Çeliköz ve Yukacı, 2016: 480).

1.5.1.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynes ile birlikte makroekonomik bir değişken olan bütçe açığı ortaya çıkmıştır. Aslında Keynesyen Devrimden de önce bütçe açıkları hükümetler tarafından bilinip kullanılıyordu. Ancak, Keynesten önce Klasiklerin önerdiği gibi bütçenin denkliliği esas alınmıyor ve olağanüstü dönemlerde meydana gelen bütçe açıklarının ödenebilmesi için fazlalık vermesi esasına bağlıydı. Keynes, bu yargıların kırılmasına neden oldu. Öyle ki bütçe açığının maliye politikası aracı olarak nasıl kullanacağını ortaya koydu. Keynes’e göre bütçenin denkliliğine gerek yoktur, bütçe açık vermelidir. Sadece ekonomik gelişme döneminde bütçe fazla vermelidir (Şimşek, 2007:49).

Keynes toplam talebin artırılması için kasti olarak bütçe açığı verilmesinin zorunlu olduğunu belirtir. Ona göre tam istihdam seviyesinin altındaki herhangi bir durumda bütçenin dengede olması doğru değildir. Bütçe açığı, çarpan etkisiyle tüketimin artmasına ve gelir düzeyinin pozitif ayrışmasıyla sermaye ve tasarruf birikimini artırır. Toplam talepteki artışın yatırımlardaki karlılığın artmasına onun da yatırımları teşvik edeceği düşünülür. Faizler giderek yükselmesiyle yatırımların dışlanmaması yalnızca ekonomideki tam istihdam seviyesine yaklaştıkça başlar. Böyle bir durumda ise borçlanma ileriki dönemde anapara ve faiz ödemelerinin borç stokunda artışa neden olur (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:49).

Keynesyen yaklaşımla beraber, maliye politikasının esas alınmasıyla devletin piyasaya müdahalesi başlamıştır. Çünkü depresyon dönemlerinde para politikası yoluyla genişleme yoluna gidilirse hane halkının likidite tercihi elinde para tutma yönünde olacağı için para harcanması yerine sadece birikime gidecektir (Bayrak, 2013: 17).

1.5.1.3. Neo-Klasik Yaklaşım

Neo Klasik görüş, bütçe açığı ile ilgili farklı yaklaşımda bulunmuştur. Neo Klasik yaklaşımda bütçe açıklarının etkisini açıklarken üç temel özelliği ön plana taşımıştır. Birincisi, her bireyin tüketiminin, hem borç almanın hem borç vermenin piyasa faiz oranından izin verildiği dönemler arası optimizasyon problemine çözüm getirmesi beklenir. İkinci olarak, toplumdaki bireylerin sınırlı bir ömre sahip olduğu ve bu bireylerin her birinin tüketici bir topluluğa ait olduğudur. Son olarak üçüncü özellik ise piyasadaki her dönemde piyasanın temizlendiği varsayımdır (Çeliköz ve Yukacı, 2016:483).

1.5.1.4. Ricardocu Eşdeğerlik Teoremi

David Ricardo borçlanmanın ve vergilendirmenin mantıki açıdan birbirlerine denk olduğu hususunda bir teori ortaya atmıştır. Ricardian denklik olarak da bahsedilen, devletin meydana getireceği bütçedeki açık kadar olan miktarı harcanabilir gelir yoluyla özel kesim tasarruflarını aynı miktar olarak artırmakta ve ulusal bütçe açığı ve vergi artışı tüketim üzerinde hemen hemen aynı etkiye sahip olmaktadır. Bahsi geçen denklik teorisine göre bütçe açığının borçlanma ile finansmanı yoluna gidilirse, bireylerin gerçekçi davranmasından yola çıkarak bu borçlanmanın ileride vergiye yansımalarının düşünülmesinden dolayı tüketimlerini kısarak ileride ödeyebileceklerini düşündükleri vergiler için tasarruf yapma yolunu tercih ederler. Eğer bütçe açığının para basma yoluyla finansmanı yoluna gidilirse bunun da piyasada enflasyonu artırıp reel değerleri etkilemesine yol açacağı düşünülür ve bireyler reel değerleri korumak adına tüketimlerinde azaltmaya giderek tasarruflarında artış oluşturacaklardır (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:49).

Ricardo'ya göre, hükümet harcamalarının finansmanı olarak bütçe açığına sebep olan bir vergi kesintisinin, ilk başta kesintinin miktarı ile aynı değerdeyken, gelecekte ise daha yüksek vergi kesintisiyle karşı karşıya kalınacaktır. Böylelikle hükümet her iki halde de bütçe kısıtıyla karşı karşıya kalacaktır. Bugünkü vergi indirimlerinin ise gelecekteki vergilerin bugünkü değerine karşılık gelmesi sonucunu doğuracaktır (Barış, 2015: 29).

Ricardocu görüş, Ricardocu eşdeğer teorisini benimsemiştir. Teori olarak John Muth tarafından ileri sürülen rasyonel beklentiler hipotezi kabul görmüştür. Bu hipotezde bireylerin karar alırken rasyonel kararlar aldıkları düşünülür. Ekonomik kararlar alınırken değişkenlerin gelecekte hangi değerleri alacağı tahmin edilir ve bu değişkenin değerini etkileyebilecek faktörlerin de eldeki bulunan bütün bilgilerin kullanılarak kararlar alındığı belirtilir (Bayrak, 2013: 20).

Ricardocu görüş olarak, bir ülkedeki bütçe açıklarının varlığı vergilerin ertelenmiş durumu olarak düşünülmektedir. Rasyonel tüketiciler, bugünkü ödeyeceği vergi ile daha sonradan ödeyeceği vergi arasında kayıtsızdırlar. Verginin hangi zamanda olduğu, bireyin tüketim kararlarını değiştirmez ve bireyin ömür boyu bütçe kısıtı değişmez (Barış, 2015:30).

Sonuç olarak Ricardocu denklik teoremi, kamudaki harcamaların finansmanı olarak borçlanmanın, vergilemeden farklı bir sonuca neden olmayacağını iddia eder. Bu iddianın temeli olarak bireyin rasyonel olduğu varsayımı yatmaktadır. Rasyonel tüketici, kamuda meydana gelen bütçe değişikliklerini elinde bulunan bütün bilgileri değerlendirerek gelecekte ne sonuçlar meydana getireceğini doğru olarak algılar ve bugünkü bütçe açığının gelecekte ki vergi artışıyla aynı olacağını bilir (Oktayer, 2010: 432).

1.5.1.5. Monetarist Yaklaşım

Mali açıklara son olarak Monetarist yaklaşımın bakışı incelenecek olursa, enflasyonist etkinin olduğu kabul görür. Monetaristler, bütçe açıklarındaki her artışın para arzını da artırdığını ve bununla beraber fiyatlar genel düzeyinin de artışına sebep olacağını kabul eder. Mali şoklar, fiyatlar genel düzeyinde hemen tepki verdiği için dolaylı olarak bütçedeki oluşan açığın artışında para arzında yükselişe ve bu da enflasyonist etkiye sebebiyet verir. Monetaristler, ekonominin temelinde parasal değişmelerin olduğunu ve bu değişmelerin birçok faktörü etkilediğini öne sürerler. Piyasalardaki enflasyonist etki parayla ilgili durumdan kaynaklanmakta, para miktarındaki artışın oranına göre azalıp artış göstermektedir. Para arzındaki herhangi bir değişme kısa zamanda reel değişkenler olan istihdam ve reel faiz oranlarını değiştirirken, zaman geçtikçe yani uzun dönemde hepsinin dengeye yöneleceğini ancak nominal değişken olan fiyatlar genel seviyesinde değişikliğe neden olacağını ileri sürerler (Kesbiç, Baldemir ve Bakımlı,2005: 83).

1.6. BÜTÇE AÇIKLARININ FİNANSMANI

Kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması sonucu oluşan bütçedeki açıkların telafi edilebilmesi için bazı finans araçları yer almaktadır. Bu başlık altında para basma, borçlanma yoluyla finansman, vergileme yöntemi ve özelleştirme gelirleri açıklanmıştır.

1.6.1. Para Basma (Emisyon)

Emisyon, bütçe açıklarının kapatılmasında uygulanan yöntemlerden biridir. Bu yöntemin tercih edilebilmesi için genel olarak ülkedeki bütçe açıklarının döviz rezervleriyle kapatılması yolunun tüketilmiş olmasına bağlıdır. Merkez Bankasının Hazineye destek

sağlamak amacıyla merkez bankası avanslarını ve hazine bonolarının kullanılması bütçe açıklarının geçici süre için kapanması sonucuna ulaşsa da bu destek ülkedeki para arzının genişlemesini meydana getirir. Ülkede var olan bütçe açıklarının para basılma yoluyla finansman yöntemi hem fiyatlar genel düzeyini hem de harcamaları artırabilir (Okutan, 2010: 55).

Bütçe açıklarının, Merkez Bankasının para basma yoluyla finansman yöntemi, hane halkları üzerinde fiyatlar genel düzeyinin yükseleceği beklentisi kapsamında ellerindeki nakit parayı azaltma yoluna gitmelerine neden olur. Yapılan araştırmalarda ortaya koymuştur ki bütçede meydana gelen açıklarla enflasyon ve parasal büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yine yapılan araştırmalar gelişme yolunda olan ülkelerin bütçe açığı ile enflasyonları arasında uzun dönemli ve güçlü bir bağ olduğu ortaya konmuştur (Yılmaz, 2010: 54).

Bütçe açıklarının fiyatlar genel düzeyi üzerindeki etkisi, bütçe açıklarının nasıl finanse edildiğine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Siyasi otoritelerin tahvil satışıyla bütçe açıklarındaki farkı kapatıyor olması, bütçe açıklarının artan para arzıyla enflasyonu artırıyor sonucuna ulaşılabilir (İpek ve Akar, 2016:183) .

Özetlemek gerekirse, kamudaki bütçe açığının para basılması yoluyla finanse edilmesi piyasada var olan paranın artmasına ve bundan dolayı faizlerin düşmesine neden olmuştur. Piyasada var olan paranın fazla olması ve faizlerin düşük olması tüketimi artıracaktır. Tüketim artışı ve talebin yükselmesi fiyatlardaki artışa ve bundan dolayı enflasyonu artırır. Ayrıca bütçe açığının Merkez Bankası aracılığıyla finanse edilebilmesi Merkez Bankalarının bağımsız olmaması ya da bağımsızlığının sadece kâğıt üzerinde kalması sayesinde olabilir. Günümüzde pek çok Merkez Bankası bağımsızdır. Merkez Bankalarının günümüzde açıkları finanse edebilmesi dolaylı bir yöntem olan Hazine'nin çıkardığı tahvil ve bonoları satın alma yoluyla olmuştur (Eğilmez:2016).

1.6.2. Borçlanma Yoluyla Finansman

Devlet kamu bütçe açıklarını ve ödemeler bilançosundaki açıklarını kapatmak için çeşitli finansman yolları kullanır. Bunlardan biri olan borçlanma yolu ile finansman yöntemi sadece açıkları kapatmak için değil ülkedeki büyük yatırımların karşılanmasında, ekonominin darboğazda olduğu dönemde kurtarıcı rolünde ve ekonomide karar alıcıları etkilemek için kullanılır. Ayrıca, savunma harcamalarında, borçların kapanmasında ve doğal afet durumunda gerekli masrafların karşılanmasında borçlanma yöntemine gidilebilir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 47).

Devletlerin borçlanma yöntemini kullanırken iç borç veya dış borç ayırımına gittiği görülür. Devletler genellikle kendi iç kaynaklarından borçlanma yoluna gitseler de bazı durumlarda dış borçlanma yöntemini de kullandıkları görülmektedir (Okutan, 2010:59).

1.6.2.1. İç Borçlanma

İç borçlanma, devletin iç piyasadan yabancı ya da milli kişi ayırımı yapmaksızın ve yurtiçi kaynak kullanarak yaptığı borçlanma türüdür. Devlet iç borçlanmayı itibarına dayanarak, belli bir dönem için ve milli para cinsinden yapmaktadır. Devlet iç borçlanmaya fiyatlar genel düzeyini sabitlemek ya da dış borçların kapatılması için kullanabilir (Okutan, 2010:61).

Bütçe açıklarının karşılanmasında en çok kullanılan yöntem olan iç borçlanma, özel sektörden kamu kesimine doğru nakit transferidir. Devlet, iç borçlanmayı hazine aracılığıyla halka değerli kâğıt satarak veya bankalardan, merkez bankasından borçlanarak yapar (Parlaktuna ve Şimşek, 2007: 48).

Bütçe açığının finansmanı hazinenin çıkaracağı değerli kâğıtlar olan tahvil ve bonoların satılması yoluyla yapılır. Dünyada bugün birçok hazine (buna Türk Hazinesi de dâhil edilebilir.) tahvil ve bono satarak borçlanmakta ve bu yöntemi kullanarak bütçedeki açıklarını kapatma yoluna gitmektedir (Eğilmez:2016).

İç borçlanma gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede kullanılmaktadır. Ancak iç borçlanmanın amacı ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler iç borçlanmayı genel olarak bütçe açıklarının finansmanında kullanmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise planlı borçlanma sayesinde yaratılan kaynağını üretime kanalize ederek, iç borçlanmayı verimli kullanmaktadırlar. Türkiye’de ise bu durum biraz farklılık göstermektedir. Yapılan iç borçlanmalar genellikle kamu bütçe açığının kapatılmasında ya da üretken olmayan alanlardaki masrafları karşılamaya yöneliktir. Bu yönden Türkiye’de iç borçlanmanın planlı bir politika olduğunu söylemek gerçekçi olmaz. Ayrıca, üretken olmayan alanlara aktarılan iç borçlanma yoluyla elde edilen kaynakların gelecekte ödenmesi de zorlaşır. Devlet para basma yoluyla bu güçlüğü bertaraf etmeye çalışsa da bu kez de fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi etkisinden kurtulamaz (Kesbiç, Baldemir, ve Bakımlı, 2004: 32).

1.6.2.2. Özel Kişi ve Kurumlara Borçlanma

Devlet, iç borçlanmayı çıkardığı tahviller yoluyla özel kişi ve firmalardan da yapabilir. Piyasada var olduğunu düşündüğü fazla para arzını bu şekilde çekebilir. Böylece piyasadan çekilen fazla para arzı, kısa vadede fiyatlar genel düzeyini azaltıcı etkide bulunabilir. Ancak bu durumun da bazı sakıncaları vardır. Piyasada azalan para arzı faizi

artırıcı etkide bulunabilir. Faizin oranlarının artması ise özel sektördeki yatırımların azalmasına neden olur. Azalan para arzı ve yatırımlar piyasada durgunluk yaratabilecektir. Ancak devlet ihalelerde sattığı tahvil ve bonoların teminatını kabul ederek, bu araçların para ve benzeri araçlar olarak kullanılmasını sağlayarak likiditeyi kısıcı etkiyi ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, devlet tahvil ve bono sahiplerine borcun geri ödenmesi sırasında faiz ödemesi yaparak kişilerde refah etkisi yaratabilir. Ancak bu da yine enflasyonla mücadeleye ters düşecektir (Yılmaz, 2013:142).

1.6.3. Dış Borçlanma

Dış borçlanma, siyasi otoritelerin kamu bütçe açıklarını kapatmak maksadıyla yabancı devlet veya uluslararası finansman kuruluşlarından borç almasına denilmektedir. Dış borçlar Merkez Bankasına döviz girdiği meblağ kadar, milli para basacağı için faiz oranlarında düşüş görülür. Ekonomide eksik istihdam olması durumunda bu durum ekonomiye olumlu yansıyacaktır. Ancak ekonomi zaten tam istihdam düzeyinde ise bu durum enflasyonu artıracaktır. Dış borçlanmaların katma değer getirecek, üretimi artıracak verimli alanlarda kullanılması çok önemlidir (Yılmaz,2013:143).

Dış borçlanmalar, yurtdışı kaynakların yetersizliğinden ya da elde bulunan kaynakların maksimumunun kullanılmasından dolayı yurtdışı piyasalardan elde edilir. Bir ülkede yurtdışı tasarrufların yetersiz oluşu, yatırımı karşılayamadığı için bütçe açıkları meydana gelmektedir. Dış borçlanmaların anapara ve faizinin döviz cinsinden ödenmesi, yurtdışından yurtdışına kaynak transferini meydana getirmektedir (Okutan, 2010: 62).

Ülkeler dış borçlanmaya genel olarak kaynaklarının yetersiz oluşundan gereksinim duymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde bu durumun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan biri, ülkelerin kendi tasarruflarının yatırımlarını karşılamaya yetmemesidir. Özellikle gayri safi milli hasılası yüksek olmayan bir ülkede ekonomik büyümesinin lokomotifini olacak tasarruf miktarı yetmemektedir. Nedenlerden ikincisi ise, dış ödemeler bilançosundaki açıktan kaynaklanmaktadır. Ülkeler bu durumda yurtdışından çeşitli kurum ve kuruluşlardan borçlanma yoluna gidebilir. Yurtdışı piyasalardan yapılan borçlanmalar döviz talepte artışa neden olacağından milli parada değer kazanma, ihracatta azalma ve ithalatta artmaya sebebiyet verir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:48).

Dış borç kullanan ülke kaynaklarının artmasına neden olmaktadır. Ancak borcun ödenmesi aşamasında anapara ve faiz ödenecek olması nedeniyle döviz kaynakları azalacaktır (Yılmaz, 2010:52).

1.6.4. Vergiler

Kamu gelirlerinin en önemli unsuru olan vergiler, Türkiye’de anayasal bir zorunluluktur. Vergiler bir kamu otoritesinin hükmetmesine dayanıp kazandığı gelirlerdir. Kamu otoritesi vergileri artırmak suretiyle bütçe açıklarını telafi edebilir. Devletin egemenlik gücüne dayanarak kişilerden ve kurumlardan, önceden belirlenen oranlarda, herhangi bir hizmet beklenmeksizin, kamu harcamalarını finanse edebilmek için aldığı zorunlu ödemelere vergi denilmektedir (Karacal ve Öktem, 2007:19).

Tanımdan da anlaşıldığı kadarıyla vergi diğer finansman türlerinden ayrılmaktadır. Vergi devlet gücüyle tahsil edilir ve bu yönüyle zorunluluk arz etmektedir. Zorunluluk arz etmesine dayanak olarak da devletin çıkarmış olduğu kanunlar gösterilebilir. Devlet vergi ödemeyen kişi ve kurumlardan, zor kullanarak gerektiğinde cezai işlemler yaparak tahsilat yoluna gider. Vergiler karşılıksızdır. Yani vergiyi ödeyen kişi ve kurumlar vergi karşılığında bir hizmet talep edemezler (Çeliköz ve Yukacı, 2016:486-487).

Türkiye ekonomisinde bütçe gelirlerinin çok büyük bir kısmı vergi gelirleriyle elde edilmektedir. Bütçenin 2006 ila 2016 yılları arasında merkezi yönetim gelirleri ve vergi gelirinden oluşan kısmı tablo yardımıyla gösterilmiştir.

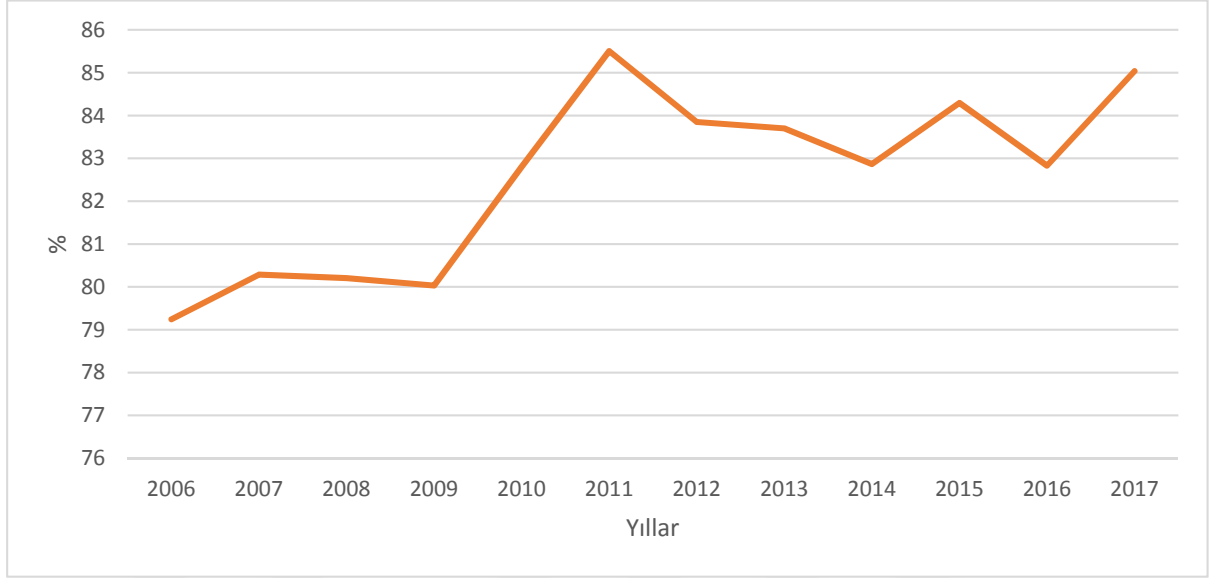
Tablo 2: 2006-2017 Yılları Arasında Merkezi Yönetim Gelirleri ve Vergi Gelirleri

Bin TL	Merkezi Yönetim Gelirleri	Vergi Gelirleri
2006	173.483.430	137.480.292
2007	190.359.773	152.835.111
2008	209.598.472	168.108.960
2009	215.458.341	172.440.423
2010	254.277.435	210.560.388
2011	296.823.602	253.809.179
2012	332.474.895	278.780.848
2013	389.681.985	326.169.164
2014	425.382.787	352.514.457
2015	483.386.422	407.474.654
2016	554.139.502	459.001.741
2017	630.349.066	536.047.658

Kaynak: BUMKO- Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri

Tablo 2 incelendiğinde Türkiye’de merkezi yönetim bütçe gelirlerinin büyük bir kısmının vergi gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. 2006 yılı merkezi yönetim geliri 173.483.430 Bin TL ve bunun 137.480.292 Bin TL’ si vergi gelirlerinden oluşmaktadır. 2016 yılına gelindiğinde 554.139.502 Bin TL merkezi yönetim geliri elde edilirken bunun 459.001.741 Bin TL’ si vergi gelirlerinden oluşmaktadır. 2017 yılında ise 630.349.066 Bin TL merkezi yönetim gelirinin 536.047.658 Bin TL’si vergi gelidir. Merkezi yönetim gelirlerindeki artış doğrudan vergi gelirlerindeki artışa bağlanabilir.

Şekil 3:2006-2017Yılları Arasında Vergi Gelirlerinin Bütçe İçindeki Payı

Kaynak: Tablo 2' den yararlanılarak tarafımda hazırlanmıştır.

Şekil 3 incelendiğinde Türkiye ekonomisinde vergi gelirlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. 2006 yılında vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payı yüzde 79 civarında olduğu saptanmıştır. Baz alınan yıllar içinde en yüksek oran 2011 yılında yüzde 86 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise vergi gelirlerinin bütçe gelirleri içindeki payı yüzde 82 olmuştur. 2017 yılında ise yüzde 85 olarak gerçekleştiği görülmüştür.

1.6.5.Özelleştirme Gelirleri

1986-2017 döneminde Özelleştirme İdaresi tarafından gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 68,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulama tutarları yıllar itibariyle milyon dolar olarak tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: 1986-2017 Yılları Özelleştirme Gelirleri

Yıllar	Özelleştirme Gelirleri (Milyon dolar)
1986-2003	8,240
2004	1,283
2005	8,222
2006	8,096
2007	4,259
2008	6,259
2009	2,275
2010	3,082
2011	1,358
2012	3,021
2013	12,486
2014	6,279
2015	1,996
2016	1,293
2017	751

Kaynak: (ÖİB, 2018:60)

Türkiye’de özelleştirme gelirlerinin bütçe finansmanında özellikle 2005 yılından itibaren önemli yeri olmuştur. 1986-2003 yılları arasında 8,240 milyon dolar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarını, 2004 ve 2005 yıllarında uygulanan özelleştirmelerden elde edilen gelirler geçmiştir. Sonraki yıllarda durum değişmemiş, özelleştirme uygulamaları ve bunlardan elde edilen gelirler artmıştır. Bu yıllar arasında özellikle 2013 yılında 12,486 milyon dolar ile rekor kırılmıştır.

1.7. BÜTÇE AÇIĞININ MAKROEKONOMİK ETKİLERİ

Bütçe açıklarının ekonomiye çeşitli etkileri bulunmaktadır. Bu bölümünde bütçe açıklarının makroekonomik etkilerinden bahsedilmiştir.

1.7.1. Açıkların Makroekonomik Etkileri

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen hepsinde kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak, bütçelerinde açık da artmaktadır. Hatta gelişmiş ülkelerdeki sosyal ihtiyaçların fazlalığı kamu harcamaları yoluyla karşılanıp bu da bütçe açıklarını artırmıştır (Çavdar(b), 2011:30).

Sürekli bütçe açığı veren ülkelerde makroekonomik dengeler bozulur ve bu da ülke ekonomisinin istikrarsızlaşmasına neden olabilmektedir. Ülke ekonomisinde faiz oranlarının yükselmesi, dış ticaret dengesinin bozulması ve fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması kamu bütçe açıklarına karşı çıkılmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2010:41).

Müdahaleci devlet anlayışının bir ürünü olan kamu bütçe açıkları, devletin kamu harcamalarının artışının karşılanması zorunluluğundan doğmuştur. Bu politikaların uygulandığı hemen hemen bütün ülkelerde makroekonomik dengeler bozulmuştur. Keynesyen görüşün etkisinde kalan ülkelerde bütçe açıklarının finansmanında riskli yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri olan borcun ülkenin kendi kaynaklarını kullanarak kapatamaması nedeniyle yine borçla ödemesi, ülkeleri borç kısır döngüsü içine sokmuştur (Peker ve Göçer, 2012:163).

Bütçe açıkları, ekonomiye büyüme üzerinden çeşitli faktörlerden dolayı etki edebilmektedir. Bütçe açıkları piyasadaki fiyatlar genel düzeyini artırıcı etkisi nedeniyle, yatırımlar ve tasarruflar arasındaki dengeden uzaklaşmaya neden olur ve bu da ekonomiyi istikrardan uzaklaştırıcı etki gösterir. Bunun yaşanmaması için kamu harcamalarında azalış, kamu gelirlerinde artış yaşanmalıdır. Özellikle istikrarlı büyüme elde edilebilmesi için, artan kamu gelirlerinin yatırımı finanse etmesi gerekir. Bunun da başarılması için kolay yol olarak görülen vergilerin özellikle dolaylı vergilerin artırılması yoluna gidilir. Bu yöntemin sakıncası ise dolaylı vergiler, enflasyonu artıracak ekonomiyi olumsuz etkileyecektir. Fakat ekonomideki küçük miktarlarda gerçekleşen bütçe açıkları istikrarlı büyüme için gerekli olup, asıl kaçınılması gereken ise aşırıya giden bütçe açıklarıdır (Çavdar(b), 2011:27).

Bütçe açıkları ekonomi üzerinde bazı olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Son zamanlarda ülkeler açısından bütçe açıkları ekonomik ve sosyal açıdan bazı bozulmalara yol açmaktadır. Bütçe açığının ekonomi üzerindeki bu bozulmaları ortadan kaldırabilmek bütçedeki açığın azaltılmasına bağlıdır. Ancak ekonomide düzlüğe çıkmak için sadece bütçe açığının azaltılması yeterli değildir. Bütçe açığının azaltılmasının yanı sıra büyümenin artırılması, enflasyonun düşürülmesi ve istihdam seviyesinin yukarı çekilmesi de gerekli olan diğer hedefler arasında yer almaktadır. Ülkeler bu hedeflerini gerçekleştirmek adına kolay yol olan borçlanma aracını seçmişlerdir. Ancak bu tip finansman aracında ekonomide olumsuz etkiler meydana getirmektedir (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:46).

Gelişmiş ülkelerde kamu açığının, az gelişmiş ülkelere kıyasla daha az olması, sonuçları açısından gelişmekte olan ülke ekonomilerini daha da vahim şekilde etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde süreklilik arz eden kamu açıklarının dış

ve iç kaynaklı borçlanma yanında para basma yoluyla da telafi edilmesi sağlanmaktadır. Gelişmiş olan ülkeler açısından ise yurtdışı kaynaklı borçların çok yüksek olmaması, geri ödeme sırasında bütçede ek külfet oluşturmaması nedeniyle makroekonomik denge üstünde gereğinden çok negatif durumlara meydan vermemektedir (Çavdar(b), 2011: 31).

Bütçe açıklarının makroekonomi üzerinde bozucu etkisi mevcuttur. Bunlardan bazıları faizlerin yüksek seyretmesi, borçların başka borçlarla kapatılması, enflasyonun varlığı, gelirdeki dağılımın adaletsiz olması ve yurtdışı ticaret ve ödemeler dengesinin bozuk olması ve benzerleridir. Bütçe açıklarının ilk görüldüğü dönemde daha çok kamu harcamalarının artmasından ve yüksek enflasyon ve faizlerden kaynaklandığı saptanmıştır (Parlaktuna ve Şimşek, 2007:51).

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ İŞLEMLER DENGESİ

2.1.CARİ İŞLEM KAVRAMI

Ödemeler dengesi, dört ana bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, sermaye hareketleri dengesi, cari işlemler dengesi, net hata ve noksan ve rezerv hareketleridir.

Bir ülkede bulunan hane halkının diğer ülkede bulunan hane halklarıyla gerçekleştirmiş oldukları ekonomik ilişkilerin kaydına ödemeler dengesi adı verilir. Yani ödemeler dengesinden bahsederken bir ülke ile diğer ülkeler arasında meydana gelen ekonomik işlemlerdir denilebilir. Bu kayıtların genel olarak parasal sonuçlardan doğduğunu ve bir yıl içinde sistemli olarak kaydedildiği söylenebilir (Yıldırım,2005:103).

Ödemeler dengesi bilançosu bir ülkenin uluslararası alanda ekonomik ve mali itibarının ortaya konmasında faydalanılan bir araçtır. Ülkenin dış dünya ile ticaretinin ve ekonomik ilişkilerinin nasıl olduğu ödemeler dengesi bilançosundan anlaşılabilir. Bu hesap ile ülkenin diğer ülkelerle girişmiş olduğu ticari ilişkilerdeki (bunlara mal, hizmet ve sermaye akımları da dâhildir) pozitif ya da negatif durumlar ortaya konmaktadır (Şahin, 2011:48).

2.2.CARİ İŞLEMLER HESABI

Ödemeler dengesi, sermaye hareketleri dengesi, cari işlemler dengesi, net hata/noksan ve rezerv hareketleri alt kalemlerinden oluşur. Ödemeler dengesinin alt kalemlerinden biri olan cari işlemler dengesi, dış ticaret, hizmetler (hizmet alım satımları), yatırım-net faktör gelirleri ile cari transferler toplamından oluşmaktadır (Tülümce ve Özpençe, 2014: 282).

Cari işlemler dengesi gerçekte ekonomideki reel dengeyi yansıtmaktadır. Yani üretici faktörleri ve mal ticaretinin döviz gider ve gelir dengesi ortaya çıkmaktadır. Cari işlem hesabı dış ticaret dengesinden, turizm gelir gider dengesinden, yurt dışından işçi dövizleri ve faiz ödemelerinden, yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinden ve kar transferlerinden meydana gelir. Cari işlemler dengesinin bu kalemlerden oluşması neticesinde hem yurt içi tasarruf açıklarının hem de uluslararası rekabet gücünden kaynaklandığı söylenebilir. Dolayısıyla cari işlemler dengesi açığının meydana gelmesi, yurtiçi tasarruf açığının artmasından ya da küresel rekabet gücünün azalmasından kaynaklanabilir (Oktar ve Dalyancı, 2011: 3).

Türkay (2013: 254) yaptığı çalışmada, dış ödemeler dengesinde, bir ülke için belirli zamanda, yurtdışından kazanılan gelirin ve yurtdışına yapılan ödemenin tamamının yer alması gerektiğini söylemiştir. Bunuda düzenlenecek bir tablo yardımıyla gösterilebileceğini ileri sürmüştür. Düzenlenmiş tablonun dönemler bakımından, ülke ekonomisinin durumunu gösteren bir kanıt şeklindedir. Ödemeler dengesindeki açık ya da fazlalık ülkenin ödeme gücündeki iyilişmeyi ya da kötüleşmeyi ortaya koyacağından, genel olarak ülkenin yurtdışı alanındaki mali ve ekonomik durumunu yansıtan bir göstergedir.

Cari işlem hesabıysa birincil gelir dengesi, hizmet ve mal kalemlerindeki hesapları yansıtan bir göstergedir. Eğer ki sayılan kalemlerdeki gelirler giderleri aşmışsa cari işlemler hesabı fazla vermiştir. Fakat tersi olarak ülkenin yurtdışına olan harcamaları diğer ülkelere yapılan satışlardan daha fazla ise cari işlemler hesabının açık verdiği anlamına gelmektedir (Arslan, Uğur ve Dineri, 2017:57).

Ülkede cari işlemlerden kazanılan gelirin, cari işlemlere yapılan giderden fazla olması durumunda ülkede cari işlemler fazlasından yani cari fazladan; giderlerin gelirlerden daha fazla olma durumunda ise cari işlemler açığından yani cari açıktan bahsedilir. Bir ülkede cari açık veya cari fazla verilmesi makro iktisadi birçok değişken üzerinde önemli etkilere neden olur. Örneğin: cari işlemler açığının varlığı durumunda ülkeye yurtdışından gelen paradan daha çok yurtdışına para göndermiş olmaktadır. Bundan dolayı meydana gelen açığın, ya borçlanılarak ya da yurtiçi varlıkların satılması yoluyla kapatılması yoluna gidilir. Tam aksi durum yani cari işlem hesabının artı vermesi durumunda sermayenin yurtdışına transferi gerçekleştirilmiş olur. Ayrıca eğer ülkede yine cari açık olması durumunda yurtiçi tasarruf yatırım açığı da ortaya çıkabilir. Bu açığın yurtdışından tasarruf ithali ile çözülmesi yoluna gidilebilir. Bu da faizlerin artmasına ve yurtdışından yurtiçine sermaye transferi olmasına neden olur (Türkay, 2013:254).

Firmalar, hane halkları ve yurtiçi yerleşiklerin dönemler arası seçimlerinin sonucu cari işlemler hesabı olarak da tanımlanabilir. Yani cari işlemler hesabı bu kişi ve kurumların tasarrufları ve yatırımları arasındaki farktır denilebilir. Cari işlemler dengesi, bazı faktörlerin beklentileri (büyüme, kamu harcamaları, faiz oranları vb.) ile tasarrufların ve yatırımların gelecekteki sonucudur. Ülkelerin kalkınmasında ve ileriye dönük hedeflerinin gerçekleştirilmesinde en önemli göstergelerden biri olan cari işlemler sorunu, özellikle ekonomik büyüme için kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelerde esas ekonomik sorunlardan biri haline gelmiştir (Arslan vd.,2017:57). Belli yatırım gelirin, hizmetlerin, yatırım transferlerinin, ticari malların ithalatı ve ihracı arasında oluşan fark cari işlemler

bilançosunu meydana getirmektedir. Bu hesaplar arasında en büyük pay dış ticaret hacminden meydana geldiği için, cari açık ya da fazlanın ülkedeki ihracat veya ithalattan kaynaklandığı düşünülmektedir. Cari açığın varlığı durumunda genel olarak ithalatın ihracattan fazlalığı; cari fazlanın olması durumunda ihracatın ithalattan fazlalığı durumları söz konusu olur. (Güngör, Sönmez, Korkmaz ve Karaca, 2016:30).

Özetle ödeme denge bilançosu, net hata ve noksan, rezerv hareketleri, sermaye hareketleri dengesi ve cari işlemler dengesi ana hesaplarından oluşmaktadır. Cari işlemler dengesi cari denge olarak da anılmaktadır ve ödemeler dengesi hesabının ana hesap olarak en önemlisidir. Bu hesap, dış ticaret (ithalat-ihracat dengesi), yatırım (net faktör) geliri yani dış yatırım gelir ve gideri, hizmetler (hizmet alım-satım) ve cari transfer (karşılıklı olmayan yurtdışı gelir ve giderler) hesaplarının tümünden oluşur. Cari işlemler hesabındaki en büyük olan dış ticaret dengesi (ihracat-ithalat dengesi) ülke ekonomisinin görünümü hakkında önemli bilgiler içerir (Şahin, 2011: 55).

Tablo 4: Cari İşlemler Hesaplarının Çalışma Şekli

HESAPLAR	BORÇ <i>Döviz Çıktıları</i> <i>Mal ve Hizmet İthalatı</i> <i>Yükümlülük Azalışı</i> <i>Varlık Artışı</i>	ALACAK <i>Döviz Girişleri</i> <i>Mal ve Hizmet İhracatı</i> <i>Yükümlülük Artışı</i> <i>Varlık Azalışı</i>
CARİ İŞLEM HESABI	-	+
Mal Ticareti Hesabı	-	+
Hizmet Ticareti Hesabı	-	+
Tek Yanlı Transferler Hesabı	-	+

Kaynak: (Ekşi, 2010: 6)

Ödemeler bilançosundaki hesaplardan olan cari işlemler hesabı ve onun alt hesaplarında standart muhasebe ilkelerini benimsemekte ve aynı işlem için çift kayıt

düşmektedir. İşlemlerin bir kısmı için artı taraf kullanılmış ise aynı işlem farklı hesaba ters yönde kaydedilmektedir. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere cari işlemler hesaplarındaki döviz çıkışları, mal ve hizmet ithalatı, yükümlülük azalışı, varlık artışı borç kısmında (-); döviz girişleri, mal ve hizmet ihracatı, yükümlülük artışı, varlık azalışı alacak kısmında (+) olarak kayıt yapılır.

Bir ekonominin yurtdışı ile yapılan mal ve hizmet ticaretinin gösterilmesi cari denge hesabı ile mümkündür. Cari denge hesabı ise kendi içinde dört alt kalemden oluşmaktadır. Bunlar: mal dengesi, hizmetler dengesi, yatırım gelirleri dengesi ve cari transferlerdir (Sezgin, Sevim ve Kalyoncu, 2015: 228). Aşağıdaki tabloda cari işlemler hesabının alt hesapları verilmiştir.

Tablo 5: Cari İşlemler Hesabı

1. CARI İŞLEMLER HESABI
A. Dış Ticaret Dengesi 1. Genel Mal Ticareti 1.1. İhracat f.o.b. 1.1.1. İhracat f.o.b. 1.1.2. Bavul Ticareti 1.1.3. Uyarlama: Diğer Mallar 1.2. İthalat f.o.b. 1.2.1. İthalat c.i.f. 1.2.2. Uyarlama: Navlun ve Sigorta 1.2.3. Uyarlama: Diğer Mallar 2. Parasal Olmayan Altın 3. Limanlarda Sağlanan Mallar
B. Hizmetler Dengesi 1. Taşımacılık 1.1. Navlun 1.2. Diğer Taşımacılık 2. Turizm 3. İnşaat Hizmetleri 4. Finansal Hizmetler 5. Diğer Ticari Hizmetler 6. Resmi Hizmetler 7. Diğer Hizmetler
C. Gelir Dengesi 1. Ücret Ödemeleri 2. Yatırım Geliri 2.1. Doğrudan Yatırımlar 2.2. Portföy Yatırımları 2.3. Diğer Yatırımlar 2.3.1. Faizi Geliri 2.3.2. Faiz Gideri 2.3.2.1. Uzun Vade 2.3.2.1.1. Merkez Bankası 2.3.2.1.2. Genel Hükümet 2.3.2.1.3. Bankalar 2.3.2.1.4. Diğer Sektörler 2.3.2.2. Kısa Vade
D. Cari Transferler 1. İşçi Gelirleri 2. Resmi Transferler

Kaynak: (İstatistik Genel Müdürlüğü, 2016:21)

2.2.1. Mal Ticareti Hesabı

Dış ticaret dengesi olarak da anılan mal ticareti hesabında Tablo-4' te gösterildiği gibi genel mal ticareti hesabı, parasal olmayan altın hesabı, limanlarda sağlanan mal hesabı olmak üzere üç alt hesap yer almaktadır. Ayrıca genel mal ticareti ülkenin ihracat ve ithalatını da kapsar.

Genel ticaret ve özel ticaret sistemi içerisinde belirlenen ve ülkeden ülkeye göre de değişim gösteren dış ticaret akımları için genel ticaret sistemi yurtiçi sınırından içeri giren

veya dışarı çıkan mal ve mal gruplarını dikkate alırken, özel ticaret sistemi ise gümrükten çıkış yapan veya giriş yapan mal ve mal gruplarını kapsar. Bundan dolayı, yurtdışı sınırlar içinde var olan serbest bölgeye yurt dışından giden ve gelen mal grupları bu sisteme dâhil edilmemektedir (TCMB, 2016:13).

2.2.2.Hizmet Ticareti Hesabı

Hizmetler dengesi ya da görünmeyen ticaret olarak da adlandırılan hizmet ticareti hesabında, taşımacılık hesabı, turizm hesabı, inşaat hizmet hesabı, sigorta hizmeti hesabı, finansal hizmet hesabı, diğer ticari hizmet hesabı, resmi hizmet hesabı, diğer hizmet hesabı bulunmaktadır.

Hizmet ihracat ve ithalatına ilişkin gelirin ve giderin kaydedilen ana hesap kapsamı, Tamir ve Bakım Hizmetleri, İşlem Gören Mallar, Seyahat, Sigorta Hizmeti, Taşımacılık, İnşaat Hizmeti, Fikri Mülkiyet Hakkı Kullanım Ücreti, Finans Hizmeti, Bilgisayar ve Bilgi Hizmeti, Telekomünikasyon, Diğer Ticari Hizmetler (ticari hizmetler, teknik hizmetler), Kişisel, Kültür ve Eğlence Hizmeti ve Resmi Hizmetlerden meydana gelmektedir (TCMB, 2016:13).

2.2.3.Gelir Dengesi Hesabı

Gelir denge hesabında, ücret ödeme hesabı, yatırım geliri hesabı (portföy yatırımları, doğrudan yatırımlar ve diğer yatırım hesabı) yer almaktadır.

Gelirler Dengesinden bahsederken, çalışanların ücretlerinin, doğrudan yatırımların ve portföy yatırımlarının gelirleri ve ödenen tutarları dahil edilir. Gelir Dengesi Hesabının altında yer alan doğrudan yatırımlar, hisse gelirlerini, kar paylarını, sermayeye eklenen kazançları ve şirketler arasındaki diğer yatırımdan meydana gelen gider ve gelirler alt hesaplarını kapsar. Portföy yatırımı ise hisse senedinden kazanılan kar payı, tahvil ve buna benzer borç araçları ile ilgili gider ve gelirler bu hesapta izlenir (Eğilmez, 2014).

2.2.4.Cari Hesaplar Dengesi

Bir ülke ekonomisine hizmet, mal veya para giriş işlemi olduğu halde, meydana gelen giriş karşısında kaynak transferi oluşturulmayan transferi içerir (TCMB, 2016: 5).

Cari transfer hesabında, diğer sektörler (işçi geliri ve diğer transferler) hesapları yer alır. Yurt dışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizler veya yurt dışından göç ederek gelenlerin beraberinde getirdiği dövizler cari transferdir.

2.3.CARİ İŞLEMLER HESABINA YÖNELİK TEORİK YAKLAŞIMLAR

Cari işlemler hesabına yönelik teorik yaklaşımlar şu şekilde sıralanmıştır (Adıgüzel, 2014: 62) :

- Esneklikler Yaklaşımı
- Toplam Harcama (Emme-Massetme) Yaklaşımı
- Mundell – Fleming Modeli Yaklaşımı
- Parasalcı Yaklaşım
- Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı

2.3.1.Esneklikler Yaklaşımı

Esneklikler yaklaşımı, döviz kuru değerinin düşürülmesi sonucu yurtiçi malların dünya piyasasındaki fiyatlarının ucuzlaması ve yabancı malların ise yurtiçi piyasasında pahalılaşmasına neden olacağını ileri sürmektedir. Öyle ki milli paranın değeri yapılan devalüasyon ile değeri düşürülmüş olacaktır. Böylece döviz kuru değerlenmiş olacak ve bu ihracatın artmasına ithalatın azalmasına neden olarak dış ticaret dengesine olumlu yansiyacaktır. Ancak bu durum genel olarak kabul edilse de ithalat ve ihracattaki ters yönlü değişimin dış ticarete de aynı şekilde yansiyacağı ve tamda bu doğrultuda olacağını kesin olarak doğrulamamaktadır. Yani yapılan devalüasyon ile birlikte dış ticaret dengesinde yaratacağı etki esnekliklere bağlı olarak değişecektir. Ülkede daha önceden yurtdışından kişi ya da kurumlarla yapılan sözleşmeler nedeniyle ithalat ilk başta pahalılaşacak ve dış ticaret dengesi daha da bozulacaktır. Sözleşmelerin bitmesinin akabinde ithalata ödenen miktarlar azalacak; kurlarda olan artış nedeniyle ihracat artacaktır. İhracatın artması ithalatın azalması dış ticaret dengesine olumlu yansiyacak ve cari açık düşecektir. Kurlarda meydana gelen değer kayıplarının ticaret dengesini düzelteceğini ifade eden Marshall-Lerner Koşulu, ihracata konu olan malların yurtdışı talep esnekliği ile ithalata konu olan malların iç piyasadaki talep esnekliğinin toplamının bire eşit veya birden büyük olduğunu ileri sürmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012:57).

2.3.2.Toplam Harcama (Emme-Massetme) Yaklaşımı

Toplam Harcama Yaklaşımı, Esneklikler Yaklaşımına alternatif olarak devalüasyonun etkilerini araştırmak için ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yaklaşımla tam istihdam şartları altında dengede olan ekonomide dış açıkların önlenmesi için sadece devalüasyon değil aynı zamanda da toplam yurtiçi harcamaların toplam yurtiçi üretimine eşitleyecek parasal politikalar belirlenmelidir. Toplam harcama yaklaşımına göre, bir ülkede

yurtiçi üretimlerin toplam harcamalara eşit olması durumunda dış ticaret bilançosu da dengede olacaktır. Yurtiçi harcamaların yurtiçi üretiminden daha büyük olması sonucunda ise ekonomi dış ticaret açığı verecektir. Tam tersi durumda yurtiçi harcamaların yurtiçinde ki üretimden daha az olmasında dış ticaret fazlası oluşacaktır (Yılmaz ve Akıncı, 2012:57).

Cari işlemler dengesi aynı zamanda ulusal tasarrufların yurtiçi yatırımlardan çıkarılması suretiyle de bulunabilir. Bu yönden incelendiğinde tasarruf ile yatırım arasındaki olumlu ya da olumsuz fark cari işlemler dengesini düzeltir ya da bozar. Tasarrufun diğer bir ifadesiyle gelir ve tüketimin farkına eşit olacağından dolayı, toplam harcamanın çıktı miktarı temel alınıp, artıp azalmasına göre cari işlem dengesinin değişeceği söylenebilir.

Basit Keynesyen Model yardımıyla dışa açık bir ekonomide mal piyasasındaki dengeden türetilen denklem aşağıdaki anlamıyla belirtilir (Türkay, 2013:258):

$$(X - M) = (S - I) + (T - G)$$

Bu denklemde, X mal ve hizmete yönelik ihracatı ve M hizmet ve mala yönelik ithalatı, S yurtiçi özel tasarrufları, I yatırımları, G bütün kamu harcaması, T bütün vergileri gösterir. Cari İşlemler Dengesi (cari işlemler hesabı içinde ihracat ve ithalat haricindeki hesaplar dâhil edilmezse), Kamu Bütçe Dengesi ve Yurtiçi Özel Tasarruflar Dengesi arasındaki bağlantının olduğunu belirtmektedir. Bahsi geçen hesap gruplarından her üç hesapta da açık olduğu ve bu üç açığın da birbirleri arasında etkileşim oluşturduğu duruma “Üçüz Açık”, yalnızca iki hesabın açık verdikleri ve bu iki hesap açığının da birbiri arasında etkileşim oluşturduğu durum ise “İkiz Açık” olarak adlandırılmaktadır (Türkay, 2013:258).

2.3.3.Mundell-Fleming Modeli Yaklaşımı

Mundell-Fleming Model Yaklaşımı, para politikasının dış ve iç denge üzerinde etkinliğinin döviz kur rejimi ve sermaye hareketliliği yapısıyla alakalı olarak çeşitlilik göstereceğini ileri sürmektedir. Paradaki politikada yapılacak genişletici bir hamle, faizlerde düşümlere neden olacak ve tasarruf sahiplerini yatırım yapmaya teşvik edecek ve ulusal gelirin yükselmesiyle sonuçlanacaktır. Ulusal gelirin yükselmesi, yabancı mal ve hizmetlere olan talebi artırır. Yabancı mallara olan talebin artışı ise döviz talebini artırır. Bu durum da serbest değişkenli kur sisteminde döviz kurlarını yükseltir ya da milli para değerinde kayba sebebiyet verir. Milli paranın değerindeki kayıplar, döviz kurunun yüksek olması ihracatın artmasına ithalatın azalmasına ve böylece ulusal gelirden artış meydana getirir. Ancak para arzında yapılan genişleme faiz oranlarının düşmesine neden olacağı için yabancı sermayenin girişi azalacak ve dahi çıkışını artıracaktır. Böylece cari işlemler bilançosundan gelen etkiler milli parada daha fazla değer kaybına yol açacaktır. Yabancı sermayenin yurtiçi faizlere

olan esnekliği, duyarlılığı arttıka, bu faktörün etkisiyle ulusal paradaki değer kayıpları artacaktır (Oktar ve Dalyancı, 2011:4).

2.3.4.Parasalrı Yaklaşım

Parasalrı Yaklaşım, eğer paraya olan talep miktarında bir artış görülmüyorken, para arz miktarının genişletilmesi nominal gelirin artmasına, artan nominal gelirin bir kısmının tüketileceğini ve bir kısmıyla ise tasarruf edileceğini ileri sürer. Tüketilen miktarın esas olarak ithal mallara ve tasarruf edilen miktarın da sermaye ihracına yöneleceğini söyler. Yurtdışı mallara olan talep döviz talebindeki artışa ve bu artışta döviz kurlarının yükselmesine yol açar. Artan döviz kurları nedeniyle ihracat artacak ve cari işlemler dengesi olumlu yönde ilerleyecektir. Böylece cari açık azalacaktır (Yılmaz ve Akıncı, 2012:56).

Parasalrı Yaklaşım, bazı iktisatçılar tarafından IMF araştırma bölümü tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda cari dengenin paraya olan talep ile para arzındaki artış azalış belirleyici olmaktadır. Para talebinde artış ya da azalış yok iken, para arzının artırılması dış açığa neden olacak. Tam ters durumda ise dış fazla oluşacaktır (Bayar, Kılıç ve Arıca, 2014:453).

2.3.5.Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı

Cari işlemler hesabına yönelik yaklaşımlardan olan Esneklikler ve Massetme yaklaşımlarından etkilenilerek oluşturulan Dönemler Arası Tüketim Yaklaşımı, bir grup iktisatçı tarafından geliştirilmiştir. Dönemler arası yaklaşım, cari açığın birçok faktörden etkilendiğini, faktörlere yönelik beklentiler tarafından yönlendirildiğini ileri sürmektedir (Bayar, Kılıç ve Arıca, 2014:454).

Modele göre, kamu harcamalarında, üretimde ve yatırımda yaşanacak geçici şoklar, cari işlem hesabında ve milli tasarrufta dalgalanmaya sebep olacaktır. Dönemler arası bütçe kısıtı altındaki optimizasyon süreci sonunda ekonomik karar birimleri, borç verme veya borç alma kararı sonucunda tüketimini artırıp ya da kısarak kendi faydasını maksimum etmeyi amaçlar ve bu karar süreci cari işlemler dengesinin durumunu etkiler. Eğer cari işlemler fazlası var ise bu ülkede harcanandan daha çok üretimin olduğu anlamına gelir. Yani ihracatının ithalatından daha yüksek olduğu anlamına gelir. Bunu sağlamak için de ülke tüketimini kısarak tasarruf ettiğini ve bu tasarruflarının dış ülkelere borç olarak verdiği anlamına gelir. Eğer tam tersi olarak dış ticaret açığı var ise, ülkenin ürettiğinden daha fazla harcama yaptığı anlamına gelir. Ülke ihracatından daha çok ithalat yapmakta ve tüketimini karşılamak için net borçlarını artırmaktadır (Doğan ve Bayraç, 2014:108).

2.4.CARİ AÇIK KAVRAMI

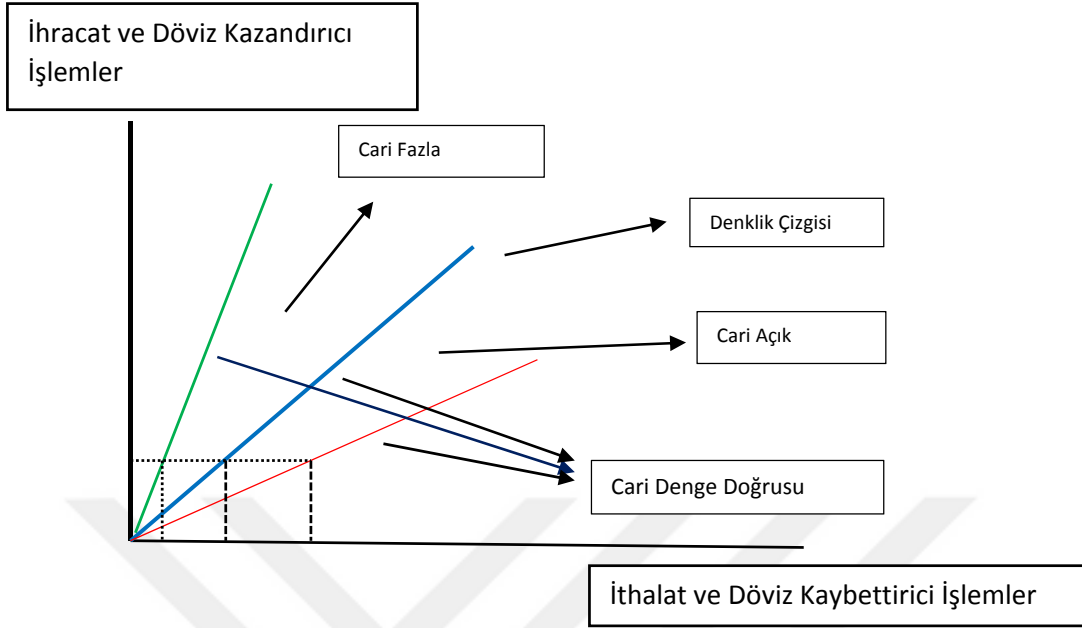
Cari denge = (Mal ihraç geliri + satılmış olan hizmetten sağlanan gelir + diğer gelirler) – (mal ithalat gideri + satın alınmış olan hizmete yapılan giderler + diğer giderler) +/- cari transferler olarak formüle edilebilir (Eğilmez,2012).

Cari işlemler açığı ülkelerin ekonomik ve mali performanslarının değerlendirilmesi yönünde önemli araçlardan biridir. Cari denge, çeşitli faktörlerin etkilemesinden oluşur. Bu faktörlerden bazıları ise, yurtiçi tasarruf ve yatırım oranları, fiyatlar ve döviz kuru, uluslararası yatırım ve sermaye akımları, para ve maliye politikasıdır. Cari işlem dengesi; dış ticaret, hizmet, yatırım ve net faktör geliri ile cari transferler toplamından meydana gelmektedir. Ülkelerin cari işlemler yoluyla elde ettiği geliri giderlerinden fazlaysa cari fazladan bahsedilir. Tam tersi olarak giderleri gelirlerinden büyükse cari açıktan bahsedilir. Cari işlemler dengesinde görülen açık, ülkenin yurtdışından kazandığı paradan daha fazlasını yurtdışına gönderdiği manasına gelir. Buna neden olaylar ise, yurtiçindeki yatırım-tasarruf açıklarından, ithal girdiye bağımlı büyümeden ve ülkedeki milli paranın fazla değerli olmasından kaynaklanabilir. Sonuç olarak cari işlemler dengesinden bahsederken, ortaya çıkan döviz açığı ya da fazlasından da bahsetmek aynı şeyi ifade etmektedir (Tulumce ve Özpençe, 2014:282).

2.4.1.Türkiye’de Cari Açık

Türkiye ekonomisinde görünüm genel olarak cari açığın mevcudiyetinin var olduğudur. Dışarıya satılan mal ve hizmetlerin karşılığı olarak elde ettiğimiz döviz gelirleri, diğer dünya ülkelerinden aldığımız mal ve hizmetler için ödediğimiz döviz giderlerinden daha düşük bir ekonomi olduğumuzdur (Eğilmez(b), 2015).

Şekil 4: Cari Denge

Kaynak: (Eğilmez,2013)

Şekil 4'te de görüldüğü üzere, mavi çizgi ihracat ve döviz kazandırıcı işlemler ile ithalat ve döviz kaybettirici işlemler eksenine tam eşit mesafede yer alan denklik çizgisi 45 derecelik açıyla her iki eksenı bölmüştür. Mavi çizgide cari denge söz konusudur. Yeşil çizgide ihracat ve döviz kazandırıcı işlemler, ithalat ve döviz kazandırıcı işlemlerden fazla olduğu için cari fazla durumu oluşmuştur. Aksine kırmızı çizgide ise ithalat ve döviz kaybettirici işlemler, ihracat ve döviz kazandırıcı işlemlerden daha fazla olduğu için cari denge doğrusu üzerindeki herhangi bir noktada cari açık söz konusudur. Türkiye'de genel olarak cari açık durumu oluşmaktadır.

Türkiye ekonomisinin en büyük ve devam edegelen sorunlarının en başında olan cari açık, son yıllarda sürdürülebilirliği de tartışma yaratmış ve Türkiye ekonomisi için önemli risk faktörü haline gelmiştir. Türkiye ekonomisindeki bu açığın temel nedenin ise tasarruflar ve yatırımlar arasındaki dengenin sağlanamaması olarak görülmektedir. Bu dengesizliğe yol açan etkenlerin başında ise yatırımların yüksek olması değil tasarrufların düşük olmasından kaynaklanmaktadır (Sezgin, Sevim ve Kalyoncu, 2015:228).

2.5.TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN NEDENLERİ

Cari açık olgusuna neden olan birçok faktör vardır ve bu kimi zaman ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişiklik gösterebilir. Cari açığa bazen bir faktör yol açarken bazen de birden fazla faktör de yol açabilmektedir. Faiz oranı ve döviz kuru, büyüme, dış ticaret ve tasarruf yatırım dengesizliği cari açığı artırıcı etkide bulunabilmektedir (Kaya, 2016:65).

2.5.1.Faiz Oranı ve Döviz Kuru

Faiz oranının ve döviz kurunun cari açığa olan etkisini anlamak için bunlarla ilgili bazı kavramların anlaşılması gerekir. Bunlar nominal ve reel faiz oranı; nominal ve reel döviz kurudur.

Nominal faiz oranı, piyasada gerçekleşen faiz oranıdır. Bir tasarruf sahibinin 100 TL'lik tasarrufunu % 20'lik faiz oranından bankaya yatırdığını varsayalım. Bu durumda dönem sonunda tasarruf sahibinin eline 120 TL geçecektir. Bu örnekte nominal faiz oranı, % 20'dir. Reel faiz oranını bulabilmek için ilgili dönemdeki enflasyon oranını bilmek gerekir. Dolayısıyla reel faiz oranı, nominal faiz oranının enflasyondan arındırılmış halidir.

Benzer şekilde nominal döviz kuru, döviz piyasalarında belirlenen döviz kurudur. Reel döviz kuru ise, nominal döviz kurunun iki ülke fiyatlarının oranı ile çarpımı suretiyle elde edilir.

Eksik değerlendirme olarak da adlandırılabilen reel döviz kurunun artması, yurtiçi malların yabancı mallara oranla ucuzlatacağı için ithalatın azalması ihracatın artması nedeniyle net ihracatta bir artış meydana getirecektir. Tam tersi olarak reel döviz kurunda meydana gelen azalış ise aşırı değerlendirme olarak bilinir. Bu durumda ise yurtiçi mallar, yabancı mallara göre pahalı olacağı için net ihracatta düşüş meydana getirir (Bilgili, 2014:64).

Türkiye ekonomisinde istikrar sağlamayı amaçlayan birçok politika denenmiştir. Uygulanan politika veya programların başarısızlığı neticesinde 2001 yılında IMF destekli “Güçlü Ekonomiye Geçiş” programı ile enflasyonla mücadeleyle girişilmiştir (Karabulut ve Danişoğlu, 2006:50).

Reel efektif döviz kuru, Türk Lirasının gerçek düzeyinin göstergesi olarak kabul edilirken, nominal döviz kurları ülkeler arasındaki nispi fiyat farkını göstermemektedir. Nominal efektif döviz kurları, Türkiye'nin uluslararası ticaretinde büyük paylara sahip ülkelerin milli para biriminden oluşan sepete göre, Türk Lirasının ağırlıklı ortalama değeridir. Ağırlık iki ülkenin ticaret akımlarına göre oluşturulmaktadır. Nominal efektif döviz kurundan nispi fiyat etkileri arındırılarak reel efektif döviz kuru elde edilir. Türkiye

Cumhuriyeti Merkez Bankası reel efektif döviz kuru endekslerini ülkemiz fiyat düzeyinin dış ticaret yaptığımız ülkelerin fiyat düzeylerine oranının ağırlıklı geometrik ortalamasını olarak hesaplamaktadır (İGM, 2016).

Ülke ekonomilerinde reel döviz kurunda yükseliş var ise o ülkede üretilen malların dünya piyasasında ucuzlaması nedeniyle, ihracatın artmasına ve ithalatın azalmasına neden olur ve bundan dolayı net ihracat artar. Fakat yurtiçi hasılanın artması ithalatı artırır ve net ihracat azalır. Tüm bunlar yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeylerinin sabit olduğu varsayımı altında, cari hesap dengesinin yurtiçi hasılaya, yurtdışı hasılaya ve döviz kuruna bağlı olmasına göre değişiklik göstereceği anlamına gelir. Ayrıca yatırımcılar yapacakları yatırımların getirisine göre hareket edeceklerdir. Eğer yurtdışı faiz oranları yurtiçi faiz oranlarından daha yüksekse yabancı tahvile olan talep artacaktır. Bu durum sermaye hesabı dengesinin, faiz hadleri arasındaki farka bağlı olacağından, sermaye açığını gündeme getirecektir (Yaşar, 2013: 25).

2000’li yılların başından itibaren Türk Lirasının değerlendirilmesi, yurtdışı ticaret açığını körüklemiş ve cari açığın artmasına sebebiyet vermiştir. Türk Lirasındaki değer kazanışı, yurtdışı piyasadaki malların nispeten daha ucuz olmasına yol açarak ithalatı artırmış ve ihracatı azaltmıştır. Dış ticaret açığını ihracat ve ithalattaki yönler tayin etmiştir (Çanakkıran, 2013:77).

Cari işlemler dengesinde ihracat ve ithalat yön tayin ederken; reel döviz kurunun, üretim ve dış talep esnekliklerinin de cari işlemler dengesi üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye’de Türk Lirasının değer kazanmasının cari işlemler dengesi üzerinde olumsuz etki yarattığı görülmektedir. Bu etkinin yanı sıra tasarruf ve yatırımlar üzerinde de değişmelere neden olup cari işlemleri etkileyebilir. Reel kurlardaki artışa bağlı olarak tüketim teşvik edilecek, tasarruflar azalacaktır. Ayrıca firmaların borç dolarizasyonları altında finansal durumlarındaki iyileşmeye göre yatırımlarını artırmalarıyla cari işlemler açığında artış olabilir. Reel kur değişimlerinde yurtdışı ticaret etkisi, ithal girdi kullanım oranı, sektörlerin ihracat yoğunluğu ve dikey bütünleşme derecesi çerçevesinde sektörler arasında bariz değişiklikler görünebilir (KB, 2014:57).

Türkiye cari işlemler dengesi açık veren ülkelere biridir. Türkiye’de izlenen yüksek faiz politikası hasebiyle enflasyonda aşağı iniş ve büyümenin lokomotifini olan gereken kaynak ihtiyacı sağlanmıştır. Fahiş faiz politikası nedeniyle yüksek miktarda yurtdışı ülkelere kaynak akışı yaşanmıştır. Bu durum kısa vadede enflasyonu düşürse de iç talebi uyararak fiyatlarda katılaşmaya neden olmuştur. Kurların değerlendirilmesi ödemeler

dengeinde ki bozulmaya bu da ülkenin dışardan gelecek şoklara karşı daha açık hale gelmesine yol açmıştır. Cari işlemler açığı, yüksek faiz getirisi sayesinde nakit para akışı ve döviz bolluğu sayesinde ithalatı kamçılanması nedeniyle meydana gelmiştir (Yılmaz ve Yaraşır, 2009:108-109).

2.5.2.Bütçe Açığı

Açık ekonomi koşullarında özel kesim, kamu kesimi ve dış ticaret kesimi bulunmaktadır. Bütçe açığı ile dış ticaret açığının birlikte olması 'ikiz açık' olarak ifade edilmektedir (Barışık, 2010:105).

Açık ekonomide milli gelir, tüketim (C), yatırım (I), hükûmet harcamaları (G) ve ihracat-ithalat (X-M) dengesi toplamından oluşmaktadır.

$$Y = C+I+G+(X-M)$$

Milli gelir aynı zamanda, tasarruf(S), tüketim(C), ve vergi ödemeleri(T) şeklinde de ifade edebiliriz.

$$C+S+T = C+I+G+(X-M)$$

Tüketim(C)'lerin birbirini elemesi ve düzenlendikten sonra aşağıdaki denklem oluşur;

$$(X-M) = (S-I)+(T-G)$$

Bu denklem, dış ticaret dengesi (X-M), özel tasarruf-yatırım dengesine (S-I) ve bütçe dengesine (T-G) bağlı olduğunu göstermektedir. Özel tasarruflar-yatırım dengesinin sabit olduğu varsayımı altında, bütçedeki açık, dış ticaret açığına yol açacaktır ki bu da ikiz açıklar ilişkisini gösteren temel mantıktır.

Türkiye'de bütçe açığı ilk bölümde detaylı şekilde incelenmiştir.

2.5.3.Tasarruf Yatırım Eşitsizliği

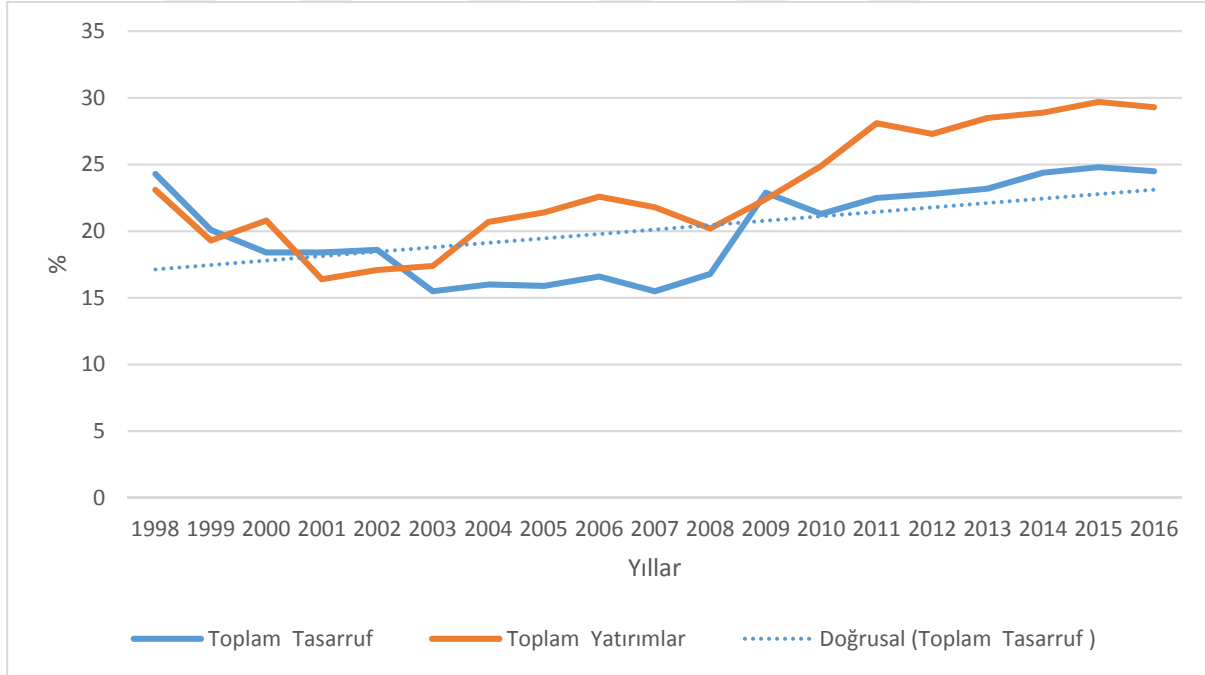
Genellikle tasarruflar, gelire tüketimler arasındaki farktır. Kavram olarak düşünüldüğünde ise tasarruflar şu anki zaman için yapılabilecek tüketimin ileriki bir tarihe ertelenmesi anlamına gelmektedir (TCMB, 2015(b):1).

Türkiye ekonomisi cari işlemler dengesi hesabı açık veren bir ülkedir. Bunun bir nedeni de ekonominin yapısal tasarruf sorunu yaşamasından yani yurtiçi tasarruflarının açık vermesinden kaynaklanmaktadır. Cari işlem açığı, kamu ve özel kesim toplam yatırımlardan, kamu ve özel kesim tasarruflarının çıkarılması suretiyle bulunur. Eğer bu yatırımlar tasarruflar arasındaki fark eksi değer alıyorsa yurtiçi net tasarrufların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda ise yatırımların finansmanında eksik kalan

tarafın yabancı tasarruflar yoluyla karşılanması yöntemine gidilir ve bu da cari işlemler hesabında açığı meydana getirir (Doğan ve Bayraç, 2014:106).

Şekil 5'te de görüldüğü gibi Türkiye'de yurt içi tasarruflar eğilimi genel olarak inişli çıkışlı bir seyir izlediği için gerekli olan yatırımların finansmanı konusunda dış kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. 1998'de yurtiçi tasarruf oranının GSYH' ya oranı yüzde 24,3 iken; 2007 yılında yüzde 15,5 oranına gerilemiştir. Son olarak 2016 yılında 24,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda genel olarak toplam yatırım oranı toplam tasarruf oranının üzerinde seyretmiştir. Bu durum yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılayamayarak, yatırımların dış borçlanmayla gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Dış borçlanma ve dış borçlanmadan kaynaklanan faiz ödemeleri cari açığı artırıcı etkide bulunmuştur.

Şekil 5: Türkiye'de Tasarrufların ve Yatırımların GSYH Oranı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca hazırlanmıştır

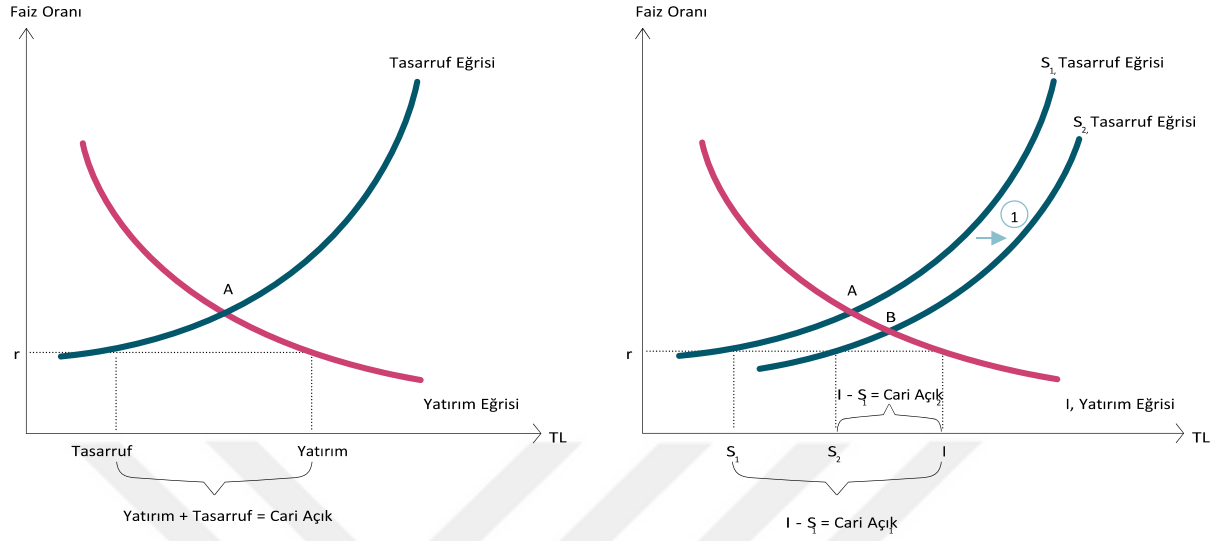
Türkiye ekonomisi uzun zamandır süregelen tasarruf açığından dolayı devamlı cari açık veren bir ekonomi olmuştur. Ekonominin bu durumda olması ekonomik yapının değişmesini amaçlayan politik kararların uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, iç tasarruf oranının yükseltilmesi amacıyla çeşitli plan ve programlar yapılmıştır. 10. Kalkınma Planında yurtiçi tasarruf oranının %19'a çıkarılması amaçlanmıştır. Tasarruf oranının artırılması ile sürdürülebilir büyüme, katma değerlerin fazla olduğu üretken alanlarda yatırımların artırılması ve cari işlem açığının düşük seviyeye çekilmesi hedeflenmiştir. Son

yıllardaki yatırımların yükseldiği gözlenmektedir. 2006 yılında % 3,8 olan kamu yatırımının GSYİH'ye oranı, 2014 yılında yükselerek %4,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu yatırımlar incelendiğinde doğu batı yönündeki kalkınma farklılığını gidermek amacına hizmet etmiştir. Bölgeler arası istihdam ve refahı eşitlemek amacıyla çok sayıda proje hayata geçirilmiştir. Bunlardan bazıları Doğu Karadeniz Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Konya Ovası Projesi ve Doğu Anadolu Projesi gibi projelerdir. Bu projelerin amacından biri de özel sektörün üretkenliğini artırmak ve özel sektörün girmek istemeyeceği alanlarda sektörü çekici hale getirmektir (TCMB, 2015(b)).

Arslan, vd. (2017:66) FMOLS testi sonuçlarında ekonomik büyümedeki % 1'lik artış bazı ülkeleri pozitif yönde etkilerken bazı ülkeleri de negatif yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Örneğin Türkiye ve Amerika gibi ülkelerde de ekonomik büyümede % 1'lik artış cari işlem açığını artırmaktadır. Bu ülkelerin ortak özellikleri OECD ülkeleri içerisinde düşük tasarruf oranlarına sahip olmalarıdır. Dolayısıyla tasarruf-yatırım arasında açılan makasın, cari işlemler hesabında açığa neden olduğu söylenebilir.

Türkiye'deki kronikleşen tasarruf oranlarının düşük olmasının esas nedeni, özel kesim tasarruflarındaki azalıştan kaynaklanmaktadır. 2001 krizi sonrası uygulanan politikalar nedeniyle, tasarruf açığında temel belirleyici olan kamunun yerini özel kesime bırakmasıdır. Diğer yandan özel kesimin tasarrufu tercih etmesinden ziyade bu dönemde yatırımı tercih etmesi de tasarruf oranlarını etkilemiştir (Doğan ve Bayraç, 2014:107).

Şekil 6: Tasarruf-Yatırım Dengesi ve Tasarruf Eğrisinin Sağa Kayması ve Cari Denge

Kaynak: (TCMB, 2015(b):6)

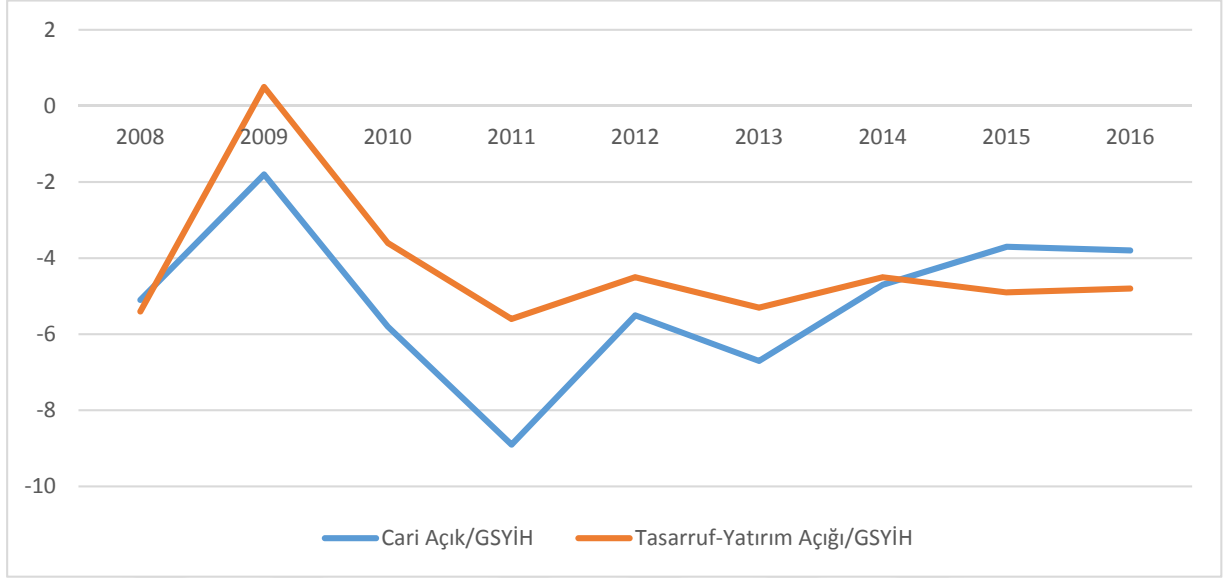
Çok basitleştirilmiş bir şekilde ifade edecek olursa, Şekil 6 'da görüldüğü üzere özel kesim tasarruflar dengesi ile bütçe dengesinden meydana gelen toplam yatırım tasarruf dengesi A noktası dışa açık bir ekonomide cari işlemler dengesini vermektedir. Reel faiz oranının “r” düzeyinde olması durumunda Yatırım ve Tasarruf Eğrileri arasındaki fark “Cari İşlemler Açığı” nı göstermektedir (TCMB, 2015(b):7).

$S < I$ durumu özel kesim tasarruflarının yatırımlardan düşük olduğunu diğer bir ifadeyle tasarruf açığının mevcut olduğunu,

$T < G$ durumu kamu harcamalarının kamu gelirlerinden fazla olduğunu diğer bir ifadeyle bütçe açığının varlığını göstermektedir.

Türkiye’de cari açığı kapatmak için yabancı tasarruflar kullanılmış, yabancı tasarrufların kullanımı cari açığı tetiklemiştir.

Şekil 7: Türkiye’de Cari Açık ve Tasarruf-Yatırım Açığı İlişkisi

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafimca oluşturulmuştur

Şekil 7’de görüldüğü gibi tasarruf ile yatırım arası fark ile cari işlemler dengesi seyri birbirine yakın olmaktadır. Tasarruflar ve yatırımlar arasındaki farkın artıyor olması cari açığı da artırıcı etkide bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla, tasarruflardaki açık kapanırsa doğrudan olmasa bile cari açıda da pozitif etkide bulunacaktır. Bundan dolayı tasarruf oranının yükseltilmesi, cari işlemler açığının azalmasında kullanılabilir. Tasarruflardaki artış benzer faiz düzleminde daha büyük tasarrufun olmasına neden olarak dış âlemden edinilen fonlarda ve kaynaklardaki ihtiyacın azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu bağlamda makro ihtiyati tedbirler, finansal eğitim ve yapısal reformlar yoluyla emeklilik reformunun hayata geçirilmesi, haddinden fazla olan borçlanmanın önüne geçilmesi ve tasarruf yapma şuurunun artırılması yurt içindeki tasarruf oranının artmasına ve bu yolla cari açıda da düşmeye sebebiyet verecektir (TCMB, 2015(b):9).

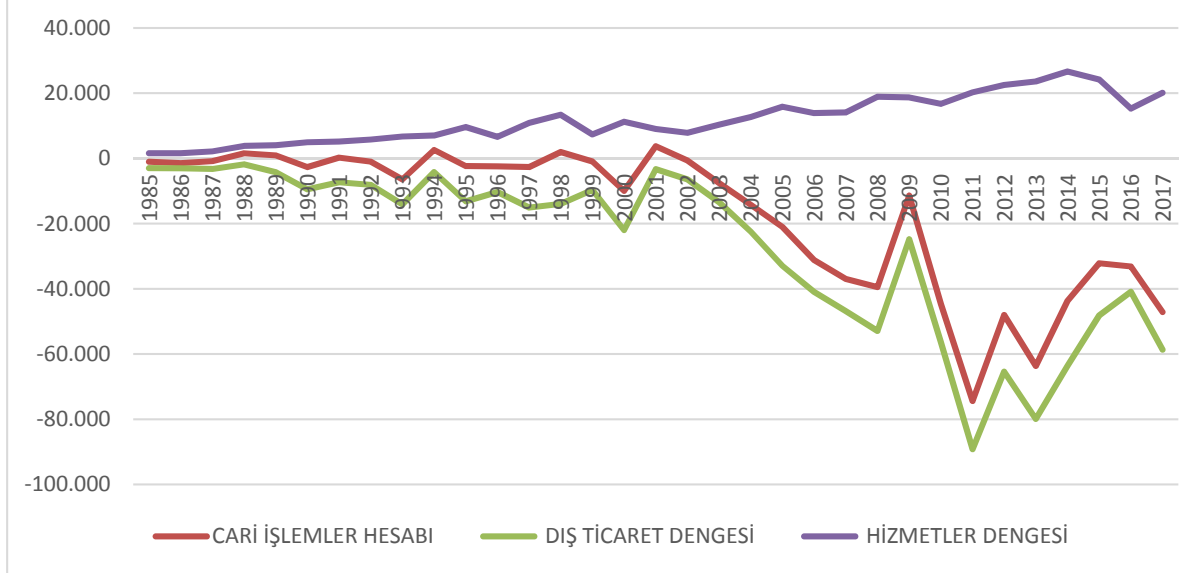
2.5.4.Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret açığı, Türkiye ekonomisinin cari açık yaşamasına neden olan temel sorunların başında gelmektedir. 1947 yılı itibariyle yaşanmaya başlayan dış ticaret açığı sorunu, günümüzde de görülmeye devam etmektedir.1980’ler sonrası ise dış ticaretin de büyümesiyle dış ticaret açığı sorunu katlanarak artmış ve bu da ekonomik krizlere davetiye çıkarmıştır (Doğan ve Bayraç, 2014:98).

Gelişmekte olan ülkeler bakımından cari işlemler ile ekonomik büyüme arasında negatif yönde ilişki bulunmaktadır. Yüksek büyüme oranlarına sahip gelişmekte olan

ülkelerde ekonomik büyüme cari işlemler açığını artırmaktadır. Bu ülkelerde ihracat ara mallarının ithalatına bağlı olduğu için ihracat ithalatı karşılayamamakta ve dış ticaret hadlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Arslan, Uğur ve Dineri,2017:58).

Şekil 8: 1985-2017 Cari İşlemler Hesabı Bileşenleri

Kaynak: TCMB verileriyle tarafimca oluşturulmuştur.

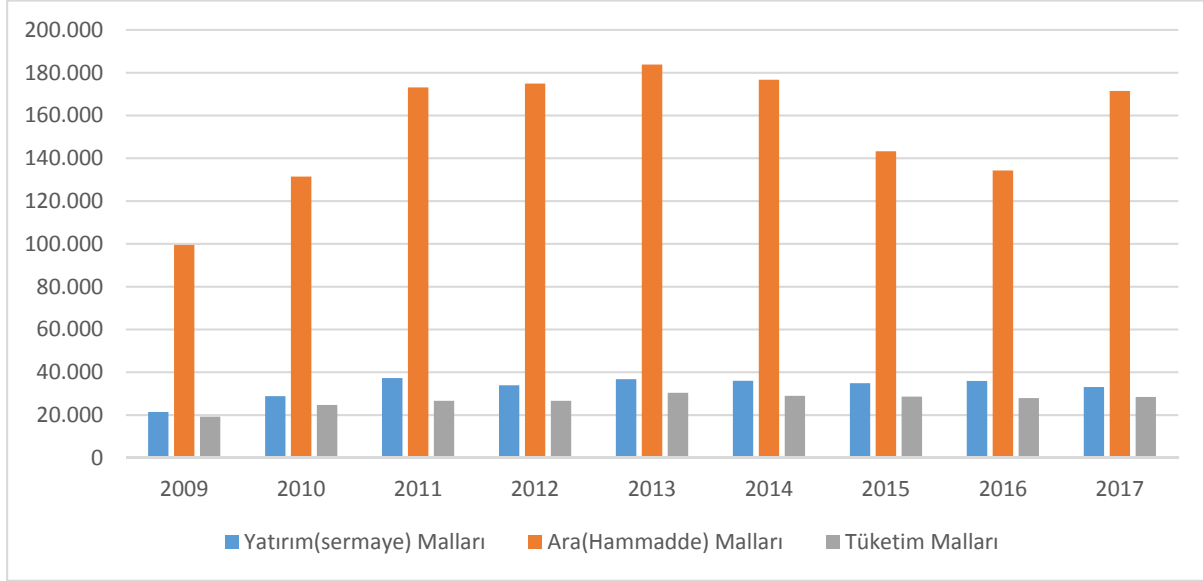
Şekil 8 incelenirse; verilen yıllar bazında cari işlemler hesabının bileşenleri olarak cari açık sorunun başında dış ticaret dengesi açığının yer aldığı görülmektedir. Fakat yine cari işlemler hesabı bileşeni olan hizmetler dengesi ve cari transferler hesabının ise cari işlemler açığındaki artışı engellediği gözlenmektedir. Şekilde de görüldüğü üzere, dış ticaret dengesi 2000'li yıllara kadar kısmen daha küçük seyir izlediği için cari işlemler açığı da bu seyir doğrultusunda devam etmiştir. Kriz sonrasında ise, cari işlem açığındaki artışın körüklenmesinde baş etken olmuştur (Doğan ve Bayraç, 2014:99).

Cari işlemler açığı, 2016 yılı Aralık ayı temel alındığında 3.332 milyon ABD doları artarak 7.700 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda, 2017 yılı cari işlemler açığı 47.100 milyon ABD doları olmuştur. Bu gelişmede, ödemeler dengesi tablosundaki dış ticaret açığının bir önceki yılın aynı ayına göre 3.163 milyon dolar artarak 7.426 milyon dolar ve birincil gelir dengesi açığının 231 milyon dolar artarak 1.189 milyon dolarına yükselmesi etkili olmuştur (TCMB, 2017).

Dış ticaretin git gide bozularak bu hale gelmesinde esas sebep, ekonomik dış dengede mal ve hizmet ihracatının her dönem ithalatından daha az olması ve ara mallarına

olan ithalat bağımlılığının had safhaya ulaşmasıdır. Şekil 9’da 2009 ila 2016 yılları arasında yapılan ithalatın mallara göre dağılımında ara malların ithalatının açık arayla önde olduğu görülmektedir. İkinci sırayı sermaye malları, üçüncü sırayı ise tüketim malları için yapılan ithalat almaktadır.

Şekil 9: 2009-2017 Yılları İthalatın Mal Grupları Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

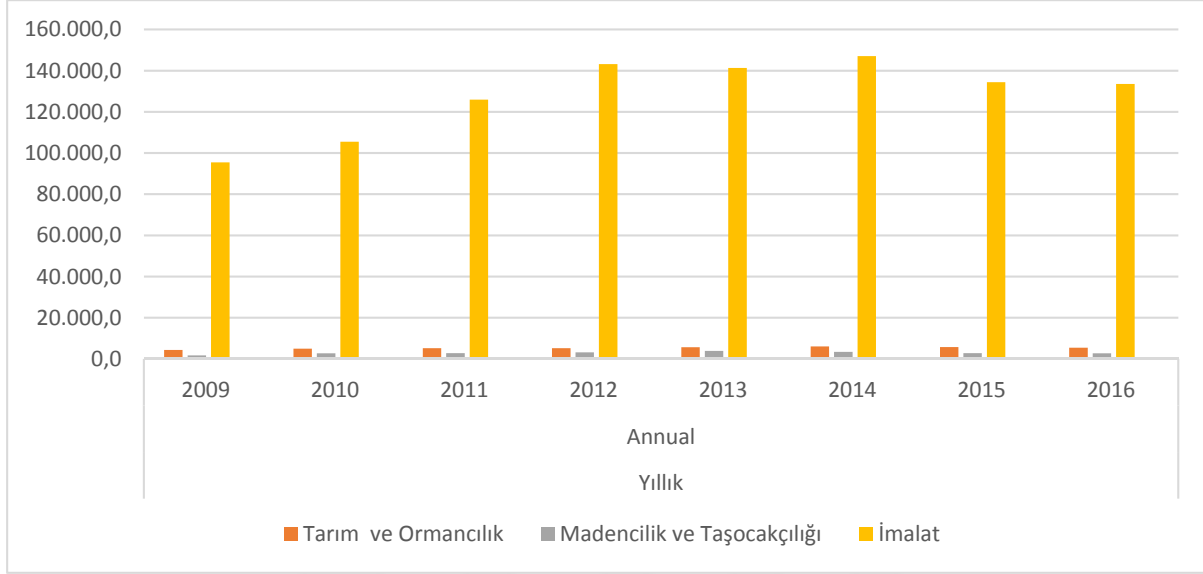
Şekil 9’da görüldüğü üzere, 2016 yılında 134.315 milyon dolarla ara malları ithalatı birinci sırada yer alırken; 35.918 milyon dolarla sermaye malları ikinci sırada; 27.947 milyon dolarla üçüncü sırada tüketim malları yer almıştır. 2017 yılına gelindiğinde ise ara malları yani hammadde ithalatı 171.459 milyon dolara ve tüketim malları ithalatı 28.489 milyon dolara çıkmış; yatırım (sermaye) mallarında küçük bir düşüş ile 33.116 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 10’da 2009-2016 yılları arasında ihracatın sektörel dağılımı incelendiğinde, ülkemizde ithalatın ara mallarına yönelik olmasının nedeni ihracatın imalata yönelik olmasıdır. Sürekli ithalata dayalı ihracat yapılması, ithalat miktarında artışa sebebiyet vermekte ve bu durum ise dış ticaret açığını giderek tırmandırmaktadır.

Cari işlem hesabına bakıldığında büyükçe yer kaplayan alt hesap gruplarından biri olan dış ticaret dengesinde görülen dengeden giderek uzaklaşma durumu, cari işlem açığında büyük bir etkiye sebebiyet vermektedir. Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllar ötesinde görülmeye başlayan büyümeyle, sürekli hale gelmeye başlayan cari açık

görülmesinde yurtiçi talebe bağımlı hızlı büyümenin ithal mallara olan talebi de artırarak dış ticaret açığında büyüme meydana getirmiştir (Doğan ve Bayraç, 2014:100).

Şekil 10: İhracatın Sektörel Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafimca oluşturulmuştur.

İhracatın sektörel dağılımı incelendiğinde imalatın açık ara önde olduğu görülmektedir. 2016 yılında imalat sektöründe yapılan ihracat miktarı 133.595 milyon dolardır. Motorlu kara taşıtı ve römorklar alt başlığı 21.103 milyon dolarla imalat sektörü içinde en fazla payı olan alandır. İkinci olarak 17.879 milyon dolarla ana metal sanayi yerini almaktadır.

Şekil 10 incelendiğinde 2016 yılında 5.397 milyon dolarla tarım ve ormancılık, imalat sektöründen sonra ikinci sektör olmuştur. Üçüncü en fazla ihracatı yapılan sektör ise 2.676 milyon dolarla madencilik ve taş ocakçılığı sektörü olmuştur.

2016 yılında Ocak dönemi sektör ihracında, motorlu kara taşıtları 1.24 milyar dolar ile birinci sırada kendisine yer bulmuştur. Sektör ihracında kazanlar, makineler, mekanik cihazlar 833 milyon dolarla ikinci sırada yer alırken örme giyim eşyası ve aksesuarlar ise 678 milyon dolar ile üçüncü sırada yer almıştır. Sektörel ithalata bakıldığında ise mineral yakıtların ve mineral yağların 2.25 milyar dolar ile birinci sırada yer alırken, ikinci sırada ise kazanların, makinelerin ve mekanik cihazların ithalatı, üçüncü sırada ise elektrikli makine ve cihazlar yer almaktadır. Teknoloji yoğunluğuna göre dış ticaret verileri, imal sanayi ürünü temelinde, Ocak 2016 yılı imalat sanayi ürününün bütün ihracattaki payı % 93

civarındadır. Orta ileri teknoloji ürünleri payında bu oran % 32’ler civarında iken, yüksek teknolojik ürünün imalat sanayi ürünü ihracatındaki payı oranında ise % 3’lerde kalmıştır. İmalat sanayi ürünün bütün ithalattaki payına bakıldığında oranın % 80 civarında olduğu görülmektedir. Ocak 2016 yılına bakıldığında imal sanayi ürünü ithalatındaki oran % 16’larda iken, orta ileri teknolojik ürünlerde bu pay % 43’lerdedir (TEPAV, 2016:2).

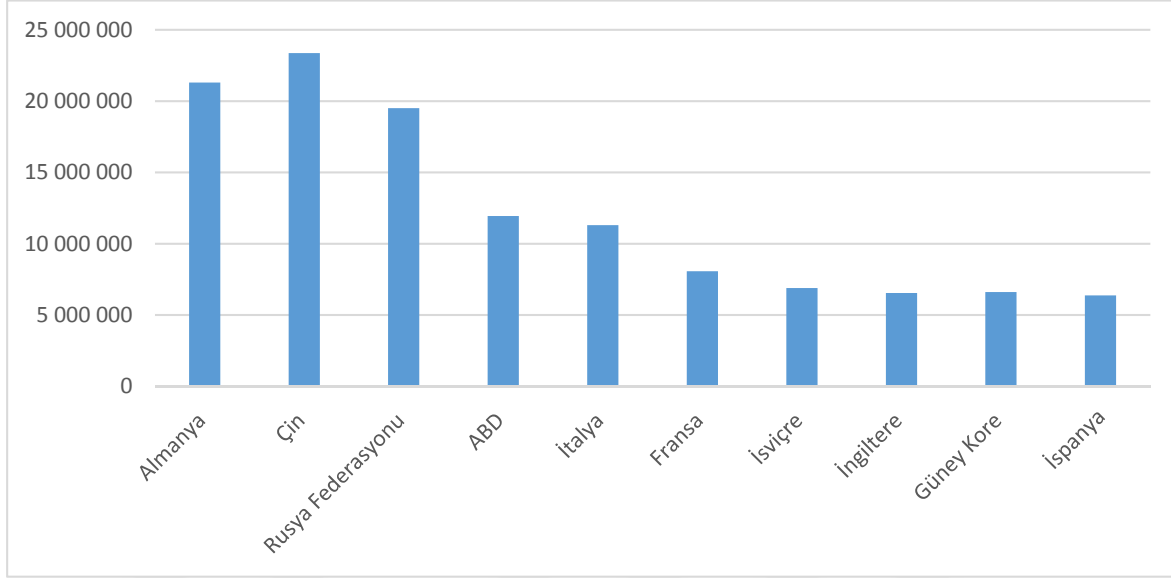
Tablo 6: Fasıllara Göre Türkiye’nin İthalatı, milyon \$ (2017)

Aylar	Kazanlar, Makinalar, Mekanik Cihazlar vb.	Elektrikli makina ve cihazlar vb.	Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar, vb.	Motorlu Kara Taşıtları vb.	Demir ve Çelik
Ocak	1.898	1.447	511	744	1.135
Şubat	1.767	1.391	902	1.076	982
Mart	2.277	1.535	1.468	1.307	1.320
Nisan	2.122	1.444	1.208	1.333	1.244
Mayıs	2.366	1.737	2.227	1.498	1.405
Haziran	2.207	1.700	2.046	1.490	1.194
Temmuz	2.469	1.732	2.793	1.470	1.583
Ağustos	2.181	1.743	1.214	1.259	1.239
Eylül	2.295	1.917	1.429	1.458	1.634
Ekim	2.439	2.318	901	1.849	1.810
Kasım	2.332	2.083	804	1.911	1.643
Aralık	2.806	2.101	1.933	2.027	1.567
Toplam	27.164	21.152	17.443	17.427	16.761

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

Fasıllara göre Türkiye’nin 2017 yılı aylar bazında ithalatı incelendiğinde, ithalatta en büyük payın kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar vb. ürünler olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra ki en büyük pay elektrikli makina ve cihazlar, sonrasında kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, motorlu kara taşıtları vb. ve demir ve çelik fasılları gelmektedir.

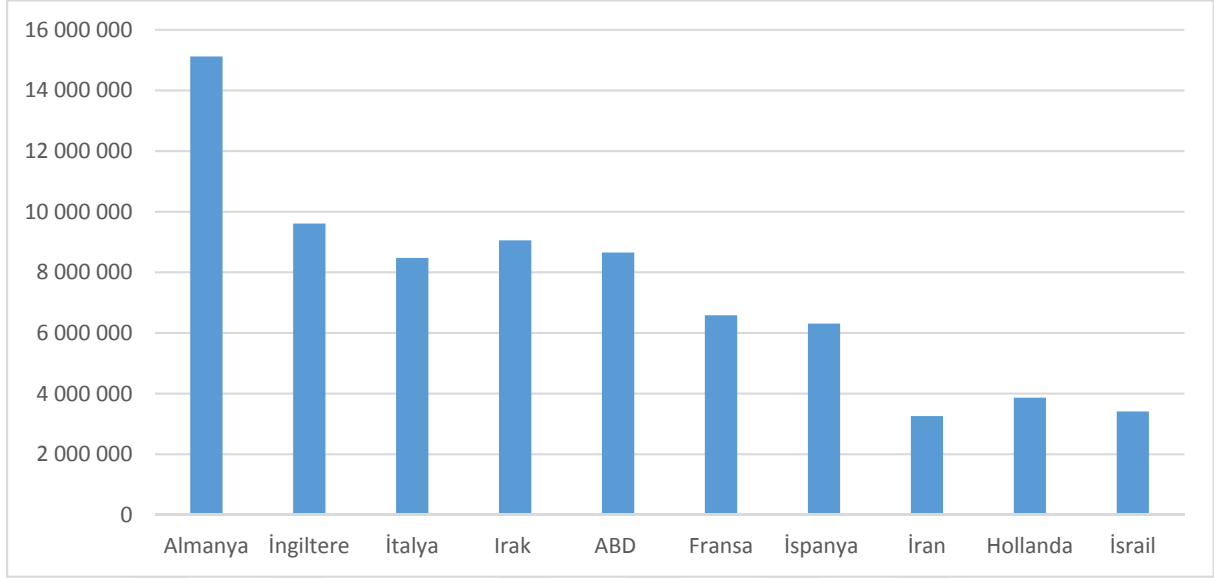
Şekil 11: 2017 Yılında İthalatın Ükelere Göre Dağılımı(000 \$)

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

Şekil 11 incelendiğinde ithalatın ülkelere göre dağılımında 2016 yılında 25.441 milyon dolarla Çin birinci sırada yer almıştır. Bunda en çok ucuz ara malı ithalatının etkisi bulunmaktadır. 21.475 milyon dolarla Almanya; 15.162 milyon dolarla Rusya Federasyonu; 10.868 milyon dolarla ABD; 10.218 milyon dolarla İtalya; 7.365 milyon dolarla Fransa; 6.384 milyon dolarla Güney Kore; 5.757 milyon dolarla Hindistan; 5.679 milyon dolarla İspanya; 5.320 milyon dolarla İngiltere şeklinde sıralanmıştır. 2017 yılına gelindiğinde ise Çin 23.379 milyon dolarla yine birinci sırada yer alırken; 21.302 milyon dolarla Almanya; 19.513 milyon dolarla Rusya gelmiştir.

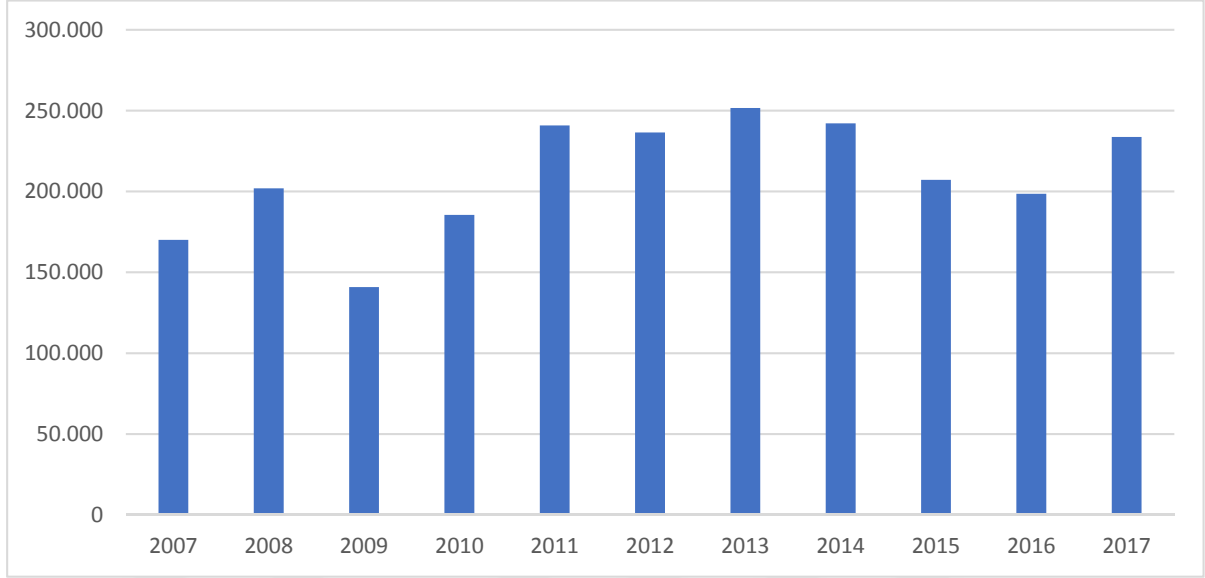
Şekil 12: 2017 Yılında İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 12 incelendiğinde 2016 yılında 13.998 milyon dolar Almanya'ya ihracat ile birinci sırada yer almıştır. Sırasıyla, 11.685 milyon dolarla İngiltere; 7.636 milyon dolarla Irak; 7.580 milyon dolarla İtalya; 6.623 milyon dolarla ABD; 6.022 milyon dolarla Fransa; 5.407 milyon dolarla BAE; 4.988 milyon dolarla İspanya; 4.966 milyon dolarla İnan; 3.589 milyon dolarla Hollanda yer almıştır. 2017 yılında ise 15.124 milyon dolarla Almanya birinci sırada yer alırken, 9.608 milyon dolarla İngiltere, 9.056 milyon dolarla Irak izlemiştir.

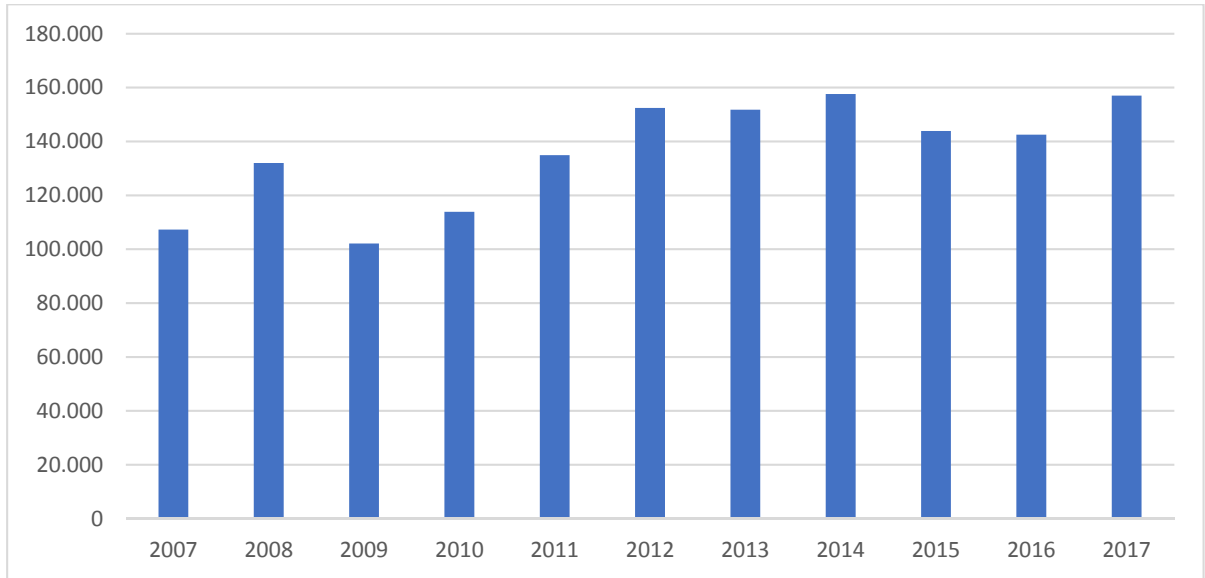
Şekil 13: 2007-2017 Yılları Arasında Yapılan İthalat Miktarı (Milyon dolar)

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 13'te görüldüğü üzere 2006 yılında 139.576 milyon dolar ithalat yapılmıştır. 2016 yılında gelindiğinde ise 198.618 milyon dolara yükselmiştir. 2017 yılında ise 233.800 milyon dolar olmuştur. Belirtilen yıllar arasında 2013 yılı en yüksek ithalat miktarı gerçekleştirilmiş olup, 251.661 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

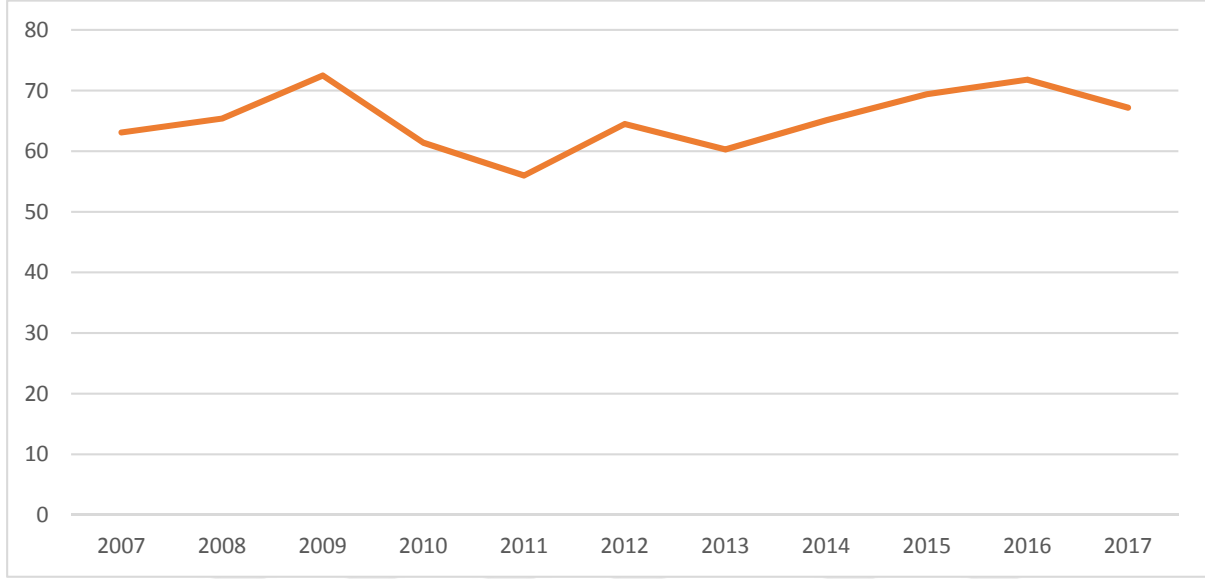
Şekil 14: 2007-2017 Yılları Arasında Yapılan İhracat Miktarı (Milyon Dolar)

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca hazırlanmıştır.

Şekil 14'te görüldüğü üzere 2007 yılında 107.271 milyon dolar olan ihracatımız, 2016 yılına gelindiğinde 142.544 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise 157.020 milyon dolar olmuştur. Baz alınan yıllarda en çok ihracat 2014 yıllarında gerçekleşmiş olup, 157.610 milyon dolardır.

Şekil 15: 2007-2017 Yılları Arasında İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafimca hazırlanmıştır.

Şekil 15'te görüldüğü gibi 2003-2016 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı sınırlı kalmış ve yüzde 70'i nadiren geçmiştir. 2003'te ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 68 iken, 2016'da da bu durum fazla değişmemiş yüzde 69, 2017'de ise yüzde 67,2 olarak gerçekleşmiştir. 2008 de gerçekleşen küresel krizden dolayı 2009 yılında ithalatımızın ihracattan daha fazla düşmesi nedeniyle 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı temel alınan yıllar içinde en çok olarak yüzde 72 olarak gerçekleşmiştir.

2.5.5.Enerji İthalatı

Ekonomik büyümenin en önemli lokomotiflerinden biri olan enerji kaynakları, ekonomik büyümesinin ihtiyacını karşılama bakımından gelişmekte olan ülkelerde yetersiz kalmış ve diğer ülkelerden karşılama yoluna gidilmiştir. Dünya ekonomisinde petrolün enerji kaynağı bakımından en önemli araç olduğu düşünülürse, petrolün varil fiyatlarında ve arzındaki değişim dünya ekonomisine yön vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu bakımdan olumsuz etkilenmektedir. Bu ülkelerin yüksek büyüme yaşadığı dönemlerde, artan enerji talebi petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarının ithalatında artışa neden

olacak, artan enerji ithalatı ise yeterli döviz arzı bulunmayan ülkelerde cari açığın artmasıyla sonuçlanacaktır. Gelişmekte olan ülkelere biri olan Türkiye’de ise petrolün ithalat giderlerindeki payının dörtte biri olduğu düşünülürse, dış ticaret hacminde önemli şekilde yer almaktadır (Güngör, Sönmez, Korkmaz ve Karaca, 2016:31-32).

Enerji ithalatçısı ülkeler, petrol vb. enerji kaynaklarının beklenmedik yüksek artışlarından olumsuz etkilenir. Enerji fiyatlarındaki değişimlerin toplam talebin ve gelirin üzerindeki etkisi de dâhil edildiğinde, aralarındaki ilişki tıpa tıp aynı olmayabilir. Yani enerji fiyatlarında olan değişimler ekonomiler tarafından hemen algılanmayabilirler ve cari denge enerji fiyatları arasındaki ilişki kısa dönemde daha güçlü olacaktır (KB, 2014: 8).

Fosil enerji kaynağı açısından net ithalatçı ülke konumunda olan Türkiye’de 2015 yılında enerji arzının petrolde %97, doğalgazda %99,5, taş kömüründe %97 olmak üzere toplamda %77,5’lik (2014’te %76,3) bölümü ithalat (net) ile karşılanmıştır (EÜAŞ, 2017:16).

Tablo 7: Ünelere Göre Petrol İthalat Miktarları (ton)

Ülke	Ham Petrol	Motorin Türleri	Fuel Oil Türleri	Havacılık Yakıtları	Denizcilik Yakıtları	Toplam	Pay (%)
Irak	9.251.527,720	-	-	-	-	9.251.527,720	23,09
Rusya Federasyonu	3.234.933,137	3.458.941,986	-	-	1.837,085	7.764.158,442	19,38
İran	6.939.096,535	-	-	-	-	6.939.096,535	17,32
Hindistan	-	3.854.735,363	2.757,866	129.323,594	-	3.986.816,823	9,95
Kuveyt	2.527.031,850	-	-	-	-	2.527.031,850	6,31
Suudi Arabistan	2.168.912,417	200.927,922	-	42.922,891	-	2.412.763,230	6,02
İsrail	-	1.680.990,671	10.060,000	5.086,000	12.861,587	1.708.998,258	4,27

Kaynak: (EÜAŞ, 2017)

Tablo 6 incelendiğinde ülkelere göre petrol ithalat miktarında 9.251.527 ton ile Irak birinci sırada yer almıştır. Bu ithalatta Irak’ın payı yüzde 23’tür. Rusya Federasyonu petrol ithalatında 7.764.158 ton ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu iki ülkeyi petrol ithalatı miktarı bakımından sırasıyla İran, Hindistan, Kuveyt, Suudi Arabistan ve İsrail izlemektedir.

2016 yılında, 46.352,17 milyon Sm³ doğal gaz ithal edilmiştir. Doğal gaz ithalatı 2015 yılına kıyasla %4,28 oranında azalmıştır. 2016 yılında, ithalat %52,94’lük payla en fazla Rusya’dan yapılmıştır.

Tablo 8: 2006-2016 Yılları Arasında Doğal Gaz İthalat Miktarı (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)		
2006	19.316	63,92	5.594	18,51	0	0	4.132	13,67	1.100	3,64	30.221	-
2007	22.762	63,51	6.054	16,89	1.258	3,51	4.205	11,73	1.396	3,89	35.842	18,60
2008	23.159	62,01	4.113	11,01	4.580	12,26	4.148	11,11	1.017	2,72	37.350	4,21
2009	19.473	54,31	5.252	14,65	4.960	13,83	4.487	12,51	903	2,52	35.856	-4,00
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	3.906	10,27	1.189	3,13	38.036	6,08
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	43.874	15,35
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	45.269	-1,42
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	49.262	8,82
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	48.427	-1,70
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	46.352	-4,28

Kaynak: (EPDK, 2017)

Tablo-7’de görüldüğü üzere; ülkemiz, doğal gazda önemli ölçüde ithalata bağımlı bir ülkedir. İthalatın büyük bir kısmı Rusya’dan karşılanmaktadır.

Ülkemizde geçtiğimiz yıllarda doğal gaza olan talebin fazla olması ve yurtiçinde bu talebi karşılayacak üretimin olmaması, doğal gazın ithaline olan miktarı da artırmıştır. Ülkemizde doğal gaz üretimi yüzde 1’in altında iken, geri kalan yüzde 99’dan fazla kısım ithalatla karşılanmıştır (EPDK, 2017:20).

2015 yılında elektrik ithalatı geçen yıla göre %13,64 azalarak 6,40 TWh olarak gerçekleşmiştir. Elektrik ihracatı ise geçen yıla göre %51,36 azalarak 1,44 TWh olarak gerçekleşmiştir (EPDK, 2017b).

Türkiye ekonomisi için enerji ithalatı önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki toplam ithalat içinde imalat ithalatından sonra enerji ithalatı gelmektedir. Bu iki ithalat kalemleri toplam ithalat içinde oldukça önemli bir paya sahiptir ki iki kalemden sonra geriye kalan kısım çok küçük bir paya karşılık gelmektedir. Bundan dolayı, ülkenin dış ticaret ve cari

dengelesinin bozulmasının arkasında bu iki kalemi daha fazla incelemekte yarar vardır (Yılmaz ve Karataş, 2009:85).

Üretim ve ekonomik büyümenin en önemli girdilerinden biri olan enerji kaynaklarında dışa bağımlı olmak, dış ticaret açığını dolayısıyla cari açığı artırmaktadır. Bahsedilen sorun gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ve büyümesi ithal girdi ve enerji kaynaklarına bağımlı olan Türkiye ekonomisi için de geçerlidir. Ülkede enerjide dışa bağımlılık yüksek seviyede olduğu için, ham petrol ve doğalgaz fiyatlarında oluşan sürekli artış ülkenin cari açığını artırıcı etkide bulunmaktadır. Enerji fiyatlarındaki yükseklik, doğrudan üretimde maliyetin artmasına ve üretimdeki gerekli olan ithal girdilerden kaynaklanan ithalatın maliyetini artırmaktadır. Dolayısıyla cari işlemler açığının enerjiden kaynaklanan kısmı, açıkta katılık yaratan bir sorun olarak göze çarpmaktadır (Doğan ve Bayraç, 2014:103).

Tablo 9: Fasillara Göre Türkiye'nin İthalatı, (2017 Ocak)(Milyon \$)

Sıra		İthalat
1	Mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, Mineral yakıtlar, bitümenli maddeler, mineral mumlar	3.197
2	Makinalar, kazanlar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.897
3	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı	1.447
4	Demir ve çelik	1.135
5	Plastikler ve mamulleri	970
6	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	745
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevheri eşyası, metal paralar	511
8	Organik kimyasal ürünler	378
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	375
10	Eczacılık ürünleri	298
11	Bakır ve bakırdan eşya	230
12	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	225

Kaynak: (SGM, 2017)

Türkiye'nin İthalatında Tablo 8'de görüldüğü gibi mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ilk sırayı almıştır. 2016 yılında 2.25 milyar dolar ithalat yapılmıştır.

2.6.CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI

Cari açık sorunu özellikle gelişmekte olan ülkelerde temel ekonomik sorunlardan birisidir. Ülkelerin cari açığı kontrol edebilmek için uygulayacağı politikalar kalkınma süreci ve ekonomik performansında önemli bir rol oynamaktadır.

Tablo 10:2008-2017 Yılları Arasında Cari Açığın Finansman Kalemleri

	Cari İşlemler Hesabı	Sermaye Hesabı	Doğrudan Yabancı Yatırım	Portföy Hesabı	Diğer Yatırımlar	Net Hata ve Noksan	Rezerv Varlıklar
2008	-39.425	-61	2.549	1.244	12.056	1.966	-2.759
2009	-11.358	-43	1.553	2.711	-10.963	2.314	792
2010	-44.616	-51	1.482	3.534	-7.020	-464	14.968
2011	-74.402	-25	2.370	-2.688	-11.197	8.295	1.014
2012	-47.963	-58	4.106	-2.657	599	927	22.821
2013	-63.642	-96	3.627	-2.601	-2.331	1.577	10.763
2014	-43.644	-70	7.047	746	1.675	2.040	-468
2015	-32.109	-21	5.095	6.129	14.963	10.198	-11.831
2016	-33.137	23	3.147	1.511	6.144	10.969	813
2017	-47.170	16	2.700	-256	8.028	14	-8.207

Kaynak: (KB, 2018)

Ödemeler dengesi, ekonomide yer alan yerleşik kişilerle diğer ekonomilerdeki yerleşik kişiler arasında belirli dönemler için yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir rapordur. Cari işlemler hesabında dış ticaret dengesi ve hizmetler, birincil gelir ve ikincil gelir (karşılıksız

transferler) kalemleri yer alır. Finans hesabı, finans hareketlerinin niteliğine göre; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, finansal türevler, diğer yatırımlar, rezerv varlıklar olarak ayrılmaktadır. Ödemeler dengesinde her işlemin iki ayrı şekilde yani borç ve alacak kaydı kaydedildiği muhasebe sistemi olması nedeniyle, ödemeler dengesi konusu her işlem, niteliği itibarıyla ilgili kaleme kayıt olurken, karşı kaydının da başka bir kayıta yer alması esastır. Yani her işlemin aynı değerde alacak ve borç şeklinde kaydedilmesi, cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının toplamının her zaman finans hesabına eşit olması gerekmektedir. Ancak, verilerin değişik kaynaklardan elde edilmesi, değerlendirme, ölçme ve kayıt zamanı farklılıkları yaratmakta; sonuç itibarıyla oluşan farklar net hata ve noksan kalemine kalıntı şeklinde yansımaktadır. Bu hesap, finans hesabından, cari işlemler hesabı ve sermaye hesabının çıkarılmasıyla elde edilmektedir (TCMB,2016:14-17).

Türkiye ekonomisinin büyümesi dış finansmana bağlı olduğu için cari açığın finansmanı da kısa vadeli sermaye hareketi olarak adlandırılan sıcak para ile yapılmaktadır. Ancak bu finansman yöntemi borçların artmasını tetikleyerek cari açığı artırıcı etkide bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlar ise cari açığı giderici etkide bulunmaktadır (Kandemir, 2015:42).

Cari işlemler hesabında ortaya çıkan bir açık, en başta finans hesabıyla giderilmeye çalışılır. Ancak bu hesap ile giderilemeyen açığın, portföy yatırımları ile eğer portföy yatırımları da yetersiz kalıyorsa rezerv varlıklar ile finanse edilmesi yoluna gidilir. Eğer ülkede kriz algısı varsa, ülkeyi ilk terk eden portföy yatırımları olmaktadır. Bundan dolayı portföy yatırımları ile cari açığın finansmanı risklidir. Ülkede bulunan rezerv varlıklar ise ülkenin çok zor durumda kalması halinde kullanması gereken varlıklardır. Yabancı doğrudan yatırımlar ise cari açığın finansmanında en sağlıklı ve en güvenilir yol olarak bilinmektedir. Yabancı doğrudan yatırımlar cari açığın finansman kalitesi ve sürdürülebilirliği açısından da önem taşımaktadır (Göçer ve Peker, 2014:91).

Cari işlemler açığında sürdürülebilirlik çok önemlidir. Sürdürülebilirliğin belirleyicileri ise cari açığın finansman biçimi ve ülkelerin uluslararası net yatırım pozisyon durumundaki gelişmelerdir. Cari açığın finansmanında kullanılan kısa vadeli sermaye girişleri ve portföy yatırımları, uluslararası doğrudan yatırımlar ve uzun vadeli borçlarla finanse edilenlere göre herhangi küresel şoklara karşı daha kırılgan bir yapıda oldukları söylenebilir. Çünkü cari açığın finansmanı ile sürdürülebilirliği arasında doğrudan bağ vardır (KB, 2014:9).

Türkiye’de son dönemlerde artan finansal liberalleşme ve küreselleşme olguları ile birlikte önemli sorunlardan birisi haline gelen cari açık, sermaye hareketlerinin değişmesi ve dış ticaret açığından ayrı düşünülemez. Siyasi otoritenin çözüm bulması gereken bir sorun haline gelmiştir. Bulunan ilk çözüm ise cari açığın finansmanında kullanılması düşünülen yabancı sermaye akımlarının ülkeye girişini cezbetmek ve ihracatın artırılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin cari açığın finansmanında genellikle kısa vadeli sermaye hareketlerini ülkelerine çekmeye çalışmaktadır. Bunu ise kur politikası ve faiz oranları yoluyla yapmaktadırlar. Uzun vadeli doğrudan yabancı sermayeleri çekmek ise gelişmekte olan ülkelerin altyapısının yeterli olmamasından dolayı kolay olmamaktadır. Oysa ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliği açısından uzun vadeli sermaye hareketlerini çekmek ülkeler açısından hayati niteliğe sahiptir (Tülümce ve Özpençe, 2014:281).

Cari açığın finansmanında sadece kısa vade sermaye hareketi ve uzun vade sermaye hareketi dışında doğrudan denetimler, devalüasyon ve merkez bankası müdahaleleri de bulunmaktadır.

2.6.1. Doğrudan Denetimler

Mali denetimlere en iyi örnek, ithal mallardan alınan farklı gümrük vergileri ile ihracata uygulanan vergi iadesidir (sübvansiyon). Ekonomik birliklerde gümrük uygulamaları neticesinde (gümrük vergilerinin kaldırılması) bu ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ithalat işlemlerinde gümrük vergisi yerine değişen vergi uygulamaları kendini göstermektedir. Bu ve benzeri denetimlerin cari açık üzerindeki olumlu etkileri kaçınılmazdır. Doğrudan denetimler cari açığı finanse etmekten daha çok cari açığı önleyici tedbirler arasında sayılabilirler. Bu yönüyle daha kalıcı ve etkili bir çözüm olarak görülmektedirler ve zorlaşmaktadır (Kandemir, 2015:43).

2.6.2. Devalüasyon

Kurların sabit olması durumunda, ekonomide ülkenin milli parası açısından yabancı para karşısında değerlerinin, o ülkedeki otorite tarafından karar alınarak düşürülmesine devalüasyon adı verilir. Devalüasyon aracı, ekonomide cari açığı olan ve döviz miktarı az olan ülkeler tarafından uygulanır. Bu durum haricinde ülke ekonomisinde cari işlem dengesi açık vermeyen ancak ithalatı yüksek ve ihracatı düşük ülkelerde de devalüasyon yapılabilmektedir. Devalüasyon aracı kullanabilmek için, uygulanan ülkede sabit kur rejimi kullanılmalıdır. Ayrıca ekonomideki döviz dengesi olarak bozukluk görülmesi gereklidir (Eğilmez M., 2015b).

2.6.3. Merkez Bankası Müdahaleleri

Cari açık veren ülkelerin finansal piyasalarında döviz çok yabancı para ise daha azdır. Dolayısıyla ulusal para daha değerlidir. Böyle bir durumda cari açıkla müdahale için merkez bankasının döviz müdahalesi alış yönlü olmalıdır. Merkez bankasının piyasadan fazlaca döviz alması sonucunda döviz azalacak döviz talebin artmasıyla yerli paranın değeri düşecektir. Bu da diğer önlemlerde olduğu gibi ithalatın daha pahalı hale gelmesi dolayısıyla azalmasına ve tam tersi etkiyle de ihracatın artmasına ve cari açığın boyutlarının daralmasına yol açacaktır (Kandemir, 2015:44).

2.7. CARİ AÇIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Ülkelerin ekonomileri değerlendirilirken önemli göstergelerden biri de cari işlemler hesabıdır. Cari işlemler dengesi durumuna göre, ülkenin kriz durumu değerlendirilebilir. Örneğin, ülkelerin cari açığının milli gelire oranının yüzde 5 ve daha fazla olması durumunda ülkenin ekonomisi açısından riskin büyüdüğü anlamına gelir. Ancak cari açığın milli gelire oranı tek başına bu riski belirleyen etmen değildir. İhracatın GSYİH' ya oranı, tasarruf yatırım dengesi, büyüme oranı bunun gibi göstergeler de cari açığın sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Bunun yanında cari açığın finansmanında kullanılan yöntemler de bu durumu etkilemektedir. Özellikle kısa vadeli borçlanmalar ve dış rezervler yoluyla karşılanan cari açık, ekonomide ki riskin arttığı anlamına gelir. Cari açığı ithalata dayalı büyüme nedeniyle artan ülkelerde cari açığın sürdürülebilirlik kavramı daha önem kazanmaktadır. Sürdürülebilirlik cari açığın GSYİH'ya, bütçe açığının GSYİH'ya, rezervlerdeki değişim, ithalatın GSYİH'ya oranı, ihracatın GSYİH'ya oranı ve ticaret açığının GSYİH'ya oranına da bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir (Şahin, 2011:49).

2.8. TÜRKİYE'DE CARİ İŞLEMLER AÇIĞININ GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'de 1960'lı yıllara kadar devletçi politikalar izlenmiş ancak bu dönemle birlikte ithal ikameci politikalara yöneldiği söylenebilir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol şokları ve bu şokların neden olduğu döviz arzındaki sıkıntılar, enflasyonun yüksek olması gibi etkenler cari işlemler dengesinde açık yaratan sorunlar olmuştur ve 1980'li yıllarla birlikte ithal ikameci sanayileşme politikasının yerine ihracata dayalı sanayileşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönemin sonunda sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi konuşulmuş ve ekonomik krizlerin de etkisiyle cari açık sorunu büyüyerek devam etmiştir.

2001 kriziyle birlikte cari açık giderek artmış ve sonraki dönemlerde de sorun olarak durmuştur (Türkay, 2013: 254).

Türkiye ekonomisinde 2000’li yıllar iç tüketime dayalı büyüme modeli yoluyla tartışılmıştır. Özellikle özel sektör yatırımları bu politika ile ilişkilendirilmiştir. Yatırımların yapılabilmesi için gerekli olan finans kaynağı, ülke içindeki tasarruf miktarının yatırımları finanse edememesinden dolayı yurtdışı borçlanmalara kapı açılmıştır. Bu dönemde ihracatın yapılabilmesi için gerekli olan girdi ihtiyaçlarının artmasından dolayı özel sektörde dış borçlanma artmıştır. Ayrıca ihracat artışlarıyla beraber ithalatta da artışlar meydana gelmiştir. Sonuç olarak ekonomik büyüme artmış, büyüme sonucunda cari açık artmış ve cari işlemler dengesindeki açık kronik bir hal almıştır (Çakır ve Sözen, 2016:20).

Türkiye’de cari işlemler açığı uzun yıllardır sorun olarak gözlenmiştir. Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarında dış ticaret açığının varlığı bilinmektedir. Türkiye ekonomisinde farklılık arz eden tek dönem 1930-1946 yılları arasındadır. Bu dönemde (bir yıl hariç) dış ticarete fazlalık söz konusu olmuştur. 1950-1980’li yıllarda cari işlemler açığının GSYH’ ya oranı, ekonominin dışa açıldığı ve ekonomik liberalleşme yaşanan yılları kapsayan 1980 sonrası döneme göre daha düşük kalmıştır. Bu dönemle birlikte cari açığın ekonomik krizi tetikleyen en önemli etkenlerin başında yer almıştır (Yılmaz ve Karataş, 2009:70).

Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik krizlerin temelinde cari işlemler açığı yatmaktadır. Örneğin, 1994, 2000 ve 2001 yılı ekonomik krizleri buna örnek verilebilir. Ekonomideki cari işlemler dengesindeki bu açıklık, ara malları ve yatırım mallarının ithalatına duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır (Yıldırım, 2005:104).

Türkiye dünyada yaşanan liberal akım ve küreselleşme olgusu nedeniyle, büyümenin gerektirdiği likiditeyi bulmakta zorlanmamış ve yüksek büyüme oranları elde etmiştir. Yüksek büyüme oranları cari açığı gölgelemiş ve uzun süre görmezden gelinmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ölçekli krizde en üst noktayı görmüştür. 2003-2008 yılları arasında meydana gelen cari açık, 1980-2002 dönemi arasında meydana gelen cari açığın yaklaşık yirmi katı olmuştur. Cari açık ülke ekonomimizde genel olarak en riskli ve en büyük sorunlardan biri olmuştur (Oktar ve Dalyancı, 2011:3).

Türkiye ekonomisi 2001 yılında yaşanan ekonomik krizde GSYH’ nın yüzde 1.9’u kadar cari işlemler dengesi fazla verirken, 2002 yılından itibaren yakalanan yüksek büyüme ile birlikte spekülasyon sermaye girişleri nedeniyle cari işlemler dengesi açık vermiştir.

Türkiye 2001 yılından itibaren dış ticaretinde artışla birlikte cari açığa vermiştir (Doğan ve Bayraç, 2014:98).

Türkiye ekonomisi incelenirken, ödemeler dengesi analizinde ilk yapılacak işlerden biri de bazı makroekonomik büyüklüklerin yıllar itibariyle gösterdiği değişikliklerin dikkate alınması olmalıdır. Bunlar arasında en önemli olanlar GSMH' da ki ve GSYİH' da ki gelişmelerdir.

Tablo 10'da verilen cari denge ve büyümeye ilişkin oranlar Türkiye'nin cari açık ile büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Türkiye ekonomisi cari açık vermediği dönemlerde ekonomik küçülme görüldüğü ya da cari açık verdiği dönemlerde ekonomik büyüme görülmüştür. Örnek olarak 1994 ve 2001 krizlerinde büyüme oranlarında ciddi düşüşler görülürken cari dengenin fazla vermesi gösterilebilir. Fakat bu durumla çelişen yüksek cari açıklar görülmesine rağmen düşük oranda büyümenin gerçekleştiği dönemlerde son yıllarda görülmüştür. 2011 yılında cari açığın rekor düzeye ulaşmasının ardından, yüksek seviyelerdeki büyüme oranı ileriki yıllarda oldukça düşük seviyede seyretmiştir. Buna neden olan etken ise, tasarrufların yetersizliği ve yatırımların finansmanında kullanılan dış kaynaklardır. Türkiye'de yüksek büyüme gerçekleşirken yüksek cari açık verilmemesi yönünde ekonomik politikalar izlenmelidir (Kaygısız, Kaya ve Kösekahyaoglu, 2016:283).

Tablo 11: Türkiye’de Cari Denge ve Büyüme Oranları (1992-2017)

Yıllar	<u>CARİ DENGE</u> (Milyar \$)	<u>BÜYÜME %</u>
1998	+ 2,0	3,9
1999	-0,9	- 6,1
2000	-9,9	6,3
2001	+ 3,7	- 9,5
2002	-0,6	7,9
2003	-7,5	5,9
2004	-14,1	9,5
2005	-20,9	7,6
2006	-31,1	6,0
2007	-36,9	4,5
2008	-39,4	0,7
2009	-11,3	- 4,8
2010	-44,6	9,2
2011	-74,4	11,1
2012	-47,9	4,8
2013	-63,6	8,5
2014	-43,5	5,2
2015	-32,1	6,1
2016	-33	3,2
2017	-47,1	7,4

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur

Türkiye’deki cari işlemler dengesinin incelenmesiyle çıkan sonuç, ekonomide cari açık sorunu olduğudur. Cari açığa neden olan olgu aşırı talep artışıyla ortaya çıkmaktadır. Ancak esas altını çizilmesi gereken konu ise cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin dengede olmasıdır. Olması gereken ise cari işlemler açığını artırmadan ya da meydana getirmeden ekonomik büyümenin artırılmasıdır (Yıldırım, 2005:107).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TASARRUF – YATIRIM DENGESİ

3.1. TASARRUF

Tasarruf tanım olarak tüketimden sonra gelirden arda kalan kısımdır. Kavramsal olarak ise içinde bulunulan zamanda yapılabilecek tüketimin gelecekte herhangi bir zamana erteleme anlamına gelmektedir. Günümüz dünyasında tasarrufun önemli bir yeri vardır. Ancak bireysel tasarruf kadar ulusal tasarrufların da yeri önemlidir. Kişilerin gerçekleştirmiş oldukları bireysel tasarruflar sayesinde kişilerin bütçe yönetimi, finansal güvence, yaşam boyu refah seviyelerini yüksek seviyede tutabilmeleri ve o seviyede koruyabilmeleri noktasında önem taşımaktadır. Ulusal tasarruflar ise ülkenin içinde bulunduğu dönem ve gelecek dönem için katkı sağlamaktadır. Ülkeye yapılacak yeni yatırımlarda gerekli fon sağlayarak makroekonomik anlamda ülkenin büyümesine katkı vermektedir. Ayrıca ulusal tasarruflar dışa olan finansman bağımlılığını da azaltarak ekonomide istikrar sağlamakta ve ülkenin refah düzeyini yükseltmektedir(TCMB, 2015(b):1).

Ülke içinde bir ekonomide gelirin tüketilmeyen kısmının tasarruf edilerek yatırımların finansmanı için kaynak sağlanmaktadır. Dışa kapalı bir ekonomiyi ele alacak olursak, yurtiçi tasarruflar yani özel ve kamu kesimi tasarrufları, yurtiçi yatırımlar yani özel ve kamu kesimi yatırımlarının toplamına denk görülmektedir. Özetle toplam yatırım, özel ve kamu kesiminin sabit sermaye yatırımı ile stok değişiminden oluşmaktadır. Ulusal tasarruflar ise kamu tasarrufları ile özel kesim tasarruflarının toplanmasıyla meydana gelmektedir. Ulusal tasarruflar kısa vadede hızlı değişim göstermemektedir (Yükseler, 2013:2).

Ülkeler kalkınması, büyümesi ve refah düzeyini artırması için gereken sermaye birikimini kendi tasarruflarıyla gerçekleştiremeyebilirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümelerini karşılayabilecek sermaye eksikliği yurtiçi tasarruf yetersizliğinden ileri gelmektedir (Yılmaz ve Yaraşır, 2009:97).

3.1.1. Özel Tasarruflar

Vergi harcamasının ve tüketim harcamasının harcanabilir gelirden çıkarılması ile hesaplanan özel tasarruflar, aynı zamanda hane halkı tasarrufları ve şirket tasarruflarından oluşmaktadır. Tüketim harcamalarının aynı düzeyde kalacağı koşulu altında harcanabilir

gelirin artması veya vergi oranlarının düşmesi ile özel kesim tasarrufu artmaktadır (TCMB, 2015(b):2).

3.1.1.1. Özel Tasarrufları Belirleyen Etkenler

Tasarrufların belirleyicileri konusunda yapılan çalışmalar göstermektedir ki, eğitim ve iş durumu değişkenleri, hükümet politikası değişkenleri, sosyo ekonomik değişkenler, finansal değişkenler, dış etkenler, gelir ve büyüme değişkenleri, belirsizlik ve demografik değişkenler tasarrufların belirleyicileri arasında önemli yer tutmaktadır. Tasarruf oranları genel olarak bir zorunluluğa dayanmaktadır. Tasarruf oranını üzerinde etkileşimde bulunan unsurların genel olarak uzun dönemde etkisi ortaya çıkmaktadır (Özcan ve Günay, 2012:5).

3.1.1.1. Özel Tasarruf Eğilimini Açıklamaya Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Tasarruf ve tüketim davranışlarına açıklama getiren ana modeller arasında Nispi Gelir Hipotezi, Mutlak Gelir Hipotezi, Ömür Boyu Gelir Hipotezi ve Sürekli Gelir Hipotezi bulunmaktadır. Bütün bu temel hipotezlerin yanı sıra Ricardocu Denklik Hipotezi ve Tüketimin Rassal Yürümesi Hipotezi de tüketim ve tasarruf davranışlarını inceleyen önemli modeller arasında gösterilmektedir. Tüketim modelleri çerçevesinde tasarruf davranışlarını belirleyen unsurlara yönelik çalışmalar incelendiğinde Sürekli Gelir Hipotezi ve Yaşam Döngüsü Hipotezinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (TCMB, 2015(b): 3).

Tasarrufların incelenmesine yönelik ilk temel katkı Mutlak Gelir Hipotezinden gelmiştir. Mutlak Gelir Hipotezine göre tüketim kullanılabilir gelirin fonksiyonudur. Yani elde edilen gelirin kullanılabilir kısmı arttığında tüketimde de artış gözlenmektedir. Ancak gelir artışı ile tüketimde meydana gelen artış aynı oranda olmamaktadır. Çünkü düşük gelire sahip hane halkı elde ettikleri gelirlerin büyük bir kısmını tüketirken yüksek gelir seviyesine sahip hane halkı tüketimin toplam gelire olan oranı düşmekte, bundan dolayı tasarruflarında artış gözlenmektedir (Aksoy, 2016: 5).

Sürekli Gelir Hipotezinde tasarrufun belirleyicisi olarak geliri, sürekli gelir ve geçici gelir olarak ikiye ayırmıştır. Sürekli gelir, planlanan zaman içerisindeki uzun dönem gelir beklentileri iken, geçici gelir ise gerçekleşen ve sürekli gelir arasındaki farktır. Sürekli Gelir Hipotezinde geçici gelirin bireylerin tasarrufunda etkiye sahip olmadığı, tasarrufun sürekli gelirin bir oranı olduğu kabul görmektedir. Sürekli Gelir Hipotezinde rasyonel bireyler, gelecekteki kazançlarının artacağı beklentisine girerlerse tasarruflarını azaltarak, tüketimlerini artıracaklardır. Gelecekte kazanacakları miktarın azalacağını yani gelirlerinin düşeceği beklentisindeyken tasarruflarını artırıp, tüketimlerini kısarlar. Sonuç olarak

hipotezde yüksek ekonomi büyüme beklentisi veri iken ulusal tasarrufların azalacağı düşünülmektedir (Özcan ve Günay, 2012:2).

Sürekli Gelir Hipotezine atıfta bulunan Ricardo Denkliği Hipotezinde bireylerin rasyonel davranarak vergi politikasındaki değişikliklere göre tüketim ve tasarruf miktarlarında değişikliğe gidecekleri kabul edilmektedir. Kamu harcamalarının devlet eliyle ya borçlanarak ya da vergi artırımı ile karşılanması bireylerin rasyonel davranması koşulunda tüketim miktarlarında bir artışa gitmemelerine, gelecekte kendilerinden çıkacak vergi artırımı karşı tasarruflarında artışa gitmektedirler. Tüketimin Rasyonel Yürümesi Hipotezinde ise tasarruf ve tüketim davranışının gelirden bağımsız olarak değiştiği iddia edilmektedir. Rasyonel davranan bireyler gelecek konusunda beklentilerinde de başarılı oldukları için, tüketim ve tasarrufla ilgili kararlarını da bekledikleri miktara göre belirledikleri ileri sürülmektedir (Aksoy, 2016: 7).

Ömür Boyu Gelir Hipotezinde, bireyler tüketim ve tasarruf kararlarını uzun dönemde planladıkları varsayımına dayandırmaktadırlar. Bu hipotezde bireylerin ömürleri evrelere ayrılmakta ve bireyler gelirlerinin arttığı dönemlerde tasarrufa giderken, gelirlerinin azaldığı dönemlerde geçmiş dönemdeki servetlerinden harcayarak tüketime devam etmektedirler. Ömür Boyu Gelir Hipotezinde bireylerin gerçekçi ve bilinçli harcamalar yaptığı varsayılarak sadece o anlık gelirlerin değil, geçmiş ve gelecek gelirlerini de söz konusu hesaba kattıkları düşünülmektedir. Bireyler çalışıp kazanç elde ettikleri dönemde tasarruflarını artırmakta iken, emeklilik döneminde ya da üretkenlikten uzaklaştıkları dönemde tasarruflarını çözerek tüketimlerini aynı düzeyde tutmaktadırlar (Bilgili, 2014:219).

Nispi Gelir Hipotezine bakıldığında tüketim konusunun mutlak gelirden daha çok tüketicilerin yaşamakta olduğu çevredeki öteki hane halkının sosyo kültürel çevreye göre değiştiğini ifade edilmektedir. Yani bireylerin yalnızca gelir bağlantısı olmadığı bireylerin içinde bulunduğu halkın gelir dağılımıyla yakından ilişkilidir. Öte yandan, Nispi Gelir Hipotezi içinde bulunduğumuz anda tüketimin geçmişteki tüketim ile ilişkili olduğunu da ileri sürmektedir. Sonuç olarak tasarruf açısından gelir azalması tasarrufları daha hızlı düşürürken, gelir artışı tasarrufları daha yavaş artıracaktır (Aksoy, 2016:6).

3.1.2. Türkiye’de Özel Kesim Tasarrufuna Genel Bakış

Özel kesim tasarruf oranları hanehalkı ve işletmelerin tasarruf oranlarının toplamından oluşmaktadır. Her iki kesim içinde özel kesim tasarruflarını etkileyen faktörler çeşitlilik göstermektedir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de hanehalkı tasarruf oranı düşük kaldığı gözlenmektedir. Türkiye’de uygulanan özelleştirmeler neticesinde

kamunun gücü düşmüş, ekonomide yatırım ve tüketim harcamalarında özel sektör daha geniş alana yayılmıştır (Sancak ve Demirci, 2012:174).

Son yıllarda yaşanan neo-liberal akım dolayısıyla dünya düzeninde iletişim ve ulaşım alanındaki teknolojik gelişmeler, ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde daha sıkı olmalarını sağlamış ve ekonomik sınırları büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelere olan sermaye akımlarında artış gözlenmiştir. Kapitalist ülkelerin içlerinde Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ülkelere dışa açık modelleri dayatması sonucu yapısal uyum programları uygulanmaya başlanmıştır. Böylece küreselleşme ve liberalleşme Türkiye'nin içinde bulunduğu pek çok ülke tarafından benimsenmiş ve ekonomik büyüme dış kaynaktan borçlanma yoluyla finanse edilmiştir (Yılmaz ve Yaraşır, 2009: 98). Buna sebep olan etkenlerden en önemlisi tasarrufların finansal piyasalarda değerlendirilmemesi sonucu ekonomik büyümeye katkı verilememesidir.

3.1.3. Kamu Tasarrufları ve Kamu Tasarruflarını Belirleyen Etkenler

Bir ülkede ulusal tasarrufların tam olarak hesaplanabilmesi için kamu tasarruflarının da dâhil edilmesi gerekmektedir. Kamu harcamaları olarak kabul edebileceğimiz savunma hizmetleri, sosyal hizmetler, eğitim, bayındırlık, sağlık hizmetleri gibi harcamalar kamusal hizmetlerdir ve bu harcamalara aktarılan miktarlar tasarrufları etkilemektedir. Özel kesim tasarruflarının sabit olduğunu varsayarsak kamudaki tasarrufların azalması, ulusal tasarrufları da düşürecektir. Ulusal tasarrufların artışında devletin önemi ve katkısı büyüktür. Uyguladığı politikalar, üretken olmayan alanlara ve yanlış uygulamalara aktarılsa tasarruflardaki düşüş kaçınılmaz olacaktır. Ülkelerin uyguladıkları politikaların tasarruf oranlarının belirlenmesinde önemli etkide bulunduğu bilinmektedir. Hükümetlerin bütçedeki açık ya da fazla verme yoluyla kamu tasarruflarını artırdığı ve bu da toplam tasarrufları etkilediği belirlenmiştir (Sancak ve Demirci, 2012:174).

3.1.4. Yurt İçi Tasarruf Düzeyinin Önemi

Ekonomik büyümenin istenilen düzeyde gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan yatırımları karşılayacak finansman kaynağı yurtiçi tasarruflardır. Bu açıdan yurtiçi tasarrufların önemi büyüktür. Uzun dönemde büyümenin sürdürülebilir olması açısından ülkelerin bulundukları sermaye stoku üzerine yapılan yatırımlar ve tasarruflar hem büyümeye hem de üretim verimliliğine katkı sağlamaktadır. Özellikle gelecek kuşaklara daha yüksek düzeyde refah sağlanabilmesi için tasarrufların verimli alanlara aktarılıp hem mal hem de üretim verimliliği sağlanması önemlidir (Kaya ve Efe, 2015:251).

Ülkede yurtdışı tasarrufların istenilen düzeyde olmaması üretimde gerekli olan sermaye ihtiyacına sebep olmakta ve bu durumda istihdam, üretim ve yatırım düzeylerinin düşük çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla üretimin istenilen düzeye çıkarılması için gerekli olan finansman kaynağı ülkelerin yurt dışından karşılamaya çalıştıkları tasarrufa olan bağlılığını ve ekonomik kırılganlığı artıracaktır. Örneğin, sürekli tasarruf açığı yaşayan bir ülke ekonomisinde sermaye girişinin fazlaştığı zamanlarda, milli paranın değerinin artma eğilimi, hane halkında tüketimin artması, ithalatta artış olurken ihracatın düşmesi veya kötü etkilenmesi, şirketlerin dış finansman bulamaması nedeniyle yatırımlarını azaltmaları, sektörlerde rekabet koşulu ve kar durumlarının değişmesi, cari işlemler açığının artması sonucunda sermaye akımlarının yön değiştirme durumuna göre hareket etmesi nedeniyle ekonomide kırılganlığın artması sonuçlarıyla karşılaşılabılır (TCMB, 2015(b): 5).

Yurtdışı tasarruflarının yetersiz olması aşağıdaki şekilde açıklanabilir.

Şekil 16: Yetersiz Yurtdışı Tasarruf Örneği

Kaynak: (TCMB, 2015(b):5)

Ülkede kronik tasarruf açığının oluşması ülkenin yeterince tasarruf yapmaması sonucu tasarruf miktarının gayri safi yurtdışı hasılaya oranının oldukça düşük çıkmasından kaynaklanmaktadır. Kronik tasarruf açığı sorunu ise olası şoklara karşı ülkenin ekonomik kırılganlığının artmasına neden olur. Tasarruflardaki olası azalma tüketimin artması

anlamına da geleceği için toplam talepte artış gözlenir ki bu da milli gelirin artması demektir. Ancak asıl tartışma tüketim kaynaklı büyümenin sürdürülebilir olup olmadığıdır (Sancak ve Demirci, 2012:170).

3.1.2.1. Türkiye’de Tasarruf Oranlarının Gelişimi

1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri, istikrarsız ekonomi politikaları, Türkiye’de ödemeler dengesinin açık vermesine neden olmuş, ülkede dış borçlar fazlasıyla artmış ve ülke döviz sıkıntısı yaşamıştır. 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik istikrarsızlığın yanı sıra siyasi istikrarsızlıklarda görülmeye başlanmış ve bunun akabinde üretimde daralma, işsizlik ve enflasyonda yüksek oranlar ortaya çıkmıştır. Bütün bunların sorumlusu olarak görülen devletin ekonomiye müdahaleciliğini savunan görüş Keynesyen politikalar teker teker terk edilmiş ve bütün dünyada estirilen Neo-Liberal politikalardan etkilenmeye başlanmıştır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte Türkiye’de ekonomisini bu doğrultuda yön vermeye başlamıştır. İthal ikameci politikalardan vazgeçilerek, ihracata dayalı sanayileşme politikası benimsenmiş ve finansal serbestleşme gereği ülkeye döviz girişi sağlanacağı beklentisi ile yabancı tasarruflar yoluyla yatırımların finanse edileceği düşüncesi hakim olmuştur. Devletçi politika uygulamaktan vazgeçilip piyasa serbestisi anlayışına yönelik adımlar atılmış, kamunun ekonomik yaşamdan el çektirilmesi sağlanmış, fiyat ve faizler üzerindeki devlet denetimi kaldırılmıştır. 1990’lı yıllarda yurtiçi tasarruflar 80’li ve 2000’li yıllara göre daha fazla gerçekleşmiştir. Bunda etkili olan kısım ise kamu tasarruflarının yüksekliği değil özel kesim tasarruflarının %22-25 civarında gerçekleşmesidir. 2000’li yıllarda finansal sektörü güçlendirmek adına kamunun borcu yükselmiş, kamu tasarrufları düşme eğilimine girmiş ancak sonraki yıllarda özelleştirme ve vergilerin artması, kamu kesiminin borçlanma gereğinin düşmesi sonucu bu eğilim tersine dönmüş nispeten artış görülmüştür (Kaya ve Efe, 2015:261).

3.2. YATIRIM

Ekonomik büyümede temel etken fiziki sermaye birikimi olarak gösterilmektedir. Sermaye birikiminde artış olması için ise yatırımların artması yoluyla elde edilir. Gelişmekte olan ülkelerde yatırımların sağlanabilmesi için gereken finansal yapı önemli hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşam standartlarının düşüklüğü, kişisel gelirin düşük gerçekleşmesi nedeniyle tasarruf elde edilmemesi ya da tüketim harcamalarının fazlalığı yatırımları karşılayacak finansal ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Yetersiz

tasarrufların yanı sıra kurumsal bazda tasarrufların ve bireysel tasarrufun yatırıma aktarılmasını sağlayacak etkili bir yapının bulunmaması, bu ülkelerin dışa bağımlılığını artırmaktadır (Kar, 2012)

3.2.1.Özel Yatırım

Tasarrufların ülkenin refah seviyesini artırması açısından yararlı olabilmesi adına, tasarruf amaçlı elde edilen kaynakların yatırıma dönüştürülmesi ve ekonomik alanda faal olarak kullanılmasına bağlıdır. Yatırıma yönlendirilmeyip yastık altı tabiriyle tutulan tasarrufların ülke ekonomisine vereceği katkı az olacağı gibi, bireylerin birikimlerinin enflasyonist etki karşısında erime riski de meydana gelmektedir. Bütün bunlar nedeniyle, yurtiçi ulusal tasarruf düzeyinin artırılması, elde edilen tasarruf miktarlarının finans sisteminde kaydedilerek yatırıma ve bu yolla istihdamı artırıcı etkiye dönüştürülmesi ülke ekonomisinin kalkınması yolunda çok büyük önem taşımaktadır (TCMB, 2015(b): 1).

3.2.1.1.Özel Yatırımın Belirleyicileri

Reel faiz oranı, reel efektif döviz kuru, rekabet koşulları, kamu yatırımları, reel sektöre güven düzeyi, iş yapma ortamı, yurt içi ve yurt dışı finansman kısıtları, politik unsurlar yatırım yapılacak ülkenin risk primi ve bu benzeri değişkenler özel yatırımların belirleyicisi olarak görülmektedir. Örneğin, reel efektif döviz kuruna göre ulusal paranın değer kazanması, ithalata dayalı bir ekonomide üretimin ucuzlamasına, dolayısıyla üretim artışına, gelir artışına ve yatırımların artmasına yol açar (Bayar, Kılıç ve Arıca, 2014:15).

3.2.1.2.Yabancı Doğrudan Yatırımlar

Gelişmiş ülke ya da gelişmekte olan ülke ayrımı yapmaksızın doğrudan yabancı sermaye yatırımları çok büyük önem arz etmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sermaye birikiminde, bilgi ve teknolojiye rastlanılan eksiklik nedeniyle yurtdışından temin edilme yoluna gidilmektedir. Bunların yanı sıra yabancı doğrudan yatırımlarla teknoloji, bilgi, tecrübe ve ticari sırlar gibi birçok avantaj da ülkeye dâhil edilmektedir. Ancak yabancı doğrudan yatırımın ülkeye çekilebilmesi için ülkenin de sunduğu avantajlar önemlidir. Yatırım yapacak müteşebbislerin en önemli beklentisi de karlılık oranıdır. Karlılık oranının da ülke risk primleriyle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Ülke risk analizi, yatırım yapılacak ülkenin finansal, politik, ekonomik durumu hakkında bilgi içermektedir (Topal ve Gül, 2016: 230).

Yabancı doğrudan yatırımları kendi ülkelerine çeken devletler pek çok açıdan fayda sağlamaktadır. Yabancı firmalar yatırım yaptıkları ülkelere, işletme ve yatırım sermayesinin

yanı sıra, kullandıkları üretim, pazarlama ve yönetim bilgilerini ve teknolojiyi de beraberinde götürecekleri öngörülmektedir. Bunun yanında yabancı doğrudan yatırım sayesinde milli sanayide verimlilik ve rekabet artışı sağlanacağı, maliyetler düşerken kalitenin artacağı, bilgi, mal ve hizmet ticaretini kolaylaştıracağı ve ihracattaki performansının pozitif olarak etkileneceği de düşünülmektedir (Göçer ve Peker, 2014: 88).

3.2.2.Kamu Yatırımı

Kamu Yatırım Programları; Merkezi Yönetim Bütçesi kapsamındaki kamu kuruluşlarının, Döner Sermayeli kuruluşların ve Sosyal Güvenlik Kuruluşlarının, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar ile İller Bankasının yürüteceği projeler ile Mahalli İdarelerin (büyükşehir belediyeleri, belediyeler, su ve kanalizasyon idareleri) dış proje kredisiyle finanse ederek yürütecekleri projeleri kapsamaktadır. Mahalli idarelerin yatırım programı kapsamındaki söz konusu projeleri ile diğer kuruluşların hibe vs. gibi istisnai kaynaklardan finanse edilen projeleri veya ödenekleri genel tablolara dâhil edilmemektedir (Yatırım Bakanlığı, 2015:15).

3.3. TASARRUF-YATIRIM DENGESİ

Bir ülkede iç ekonomik dengenin sağlanabilmesi yatırım tasarruf eşitliğinin sağlanması koşuluyla ortaya çıkmaktadır. Ülkemiz bu açıdan sorunlu ülkelerden biridir. Öyle ki tasarruf yatırım eşitliği görülmediği gibi genel olarak tasarruflar yatırımları karşılamamakta ve tasarruf açığı görülmektedir. Tasarruf açığının kapatılabilmesi için genel olarak dış kaynak temin edilmekte ve dış kaynağa bağımlı hale gelinmektedir. Ülkede var olan yabancı paranın bolluğu yerli parayı gereğinden daha çok değerlendirmekte, ülkenin rekabet gücünde eksiklik, cari açığında ise fazlalık meydana gelmektedir. Bu durumda ülke dışa bağımlı hale gelerek, dış ticaret açığı artmakta ve krizlere davetiye çıkarmaktadır (Kaygısız, Kaya ve Kösekahyaoğlu, 2016:273).

Yurtiçi tasarruf ve yatırımları belli bazı hesaplar oluşturmaktadır. Özel kesim ve kamu kesimi tasarrufları yurtiçi tasarrufları oluştururken, özel kesim ve kamu kesimi sabit sermaye yatırımları ve stok değişimleri de yatırımları oluşturmaktadır. Dışa açık olmayan ekonomiler ele alındığında yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımlara eşit olduğu görülürken, dışa açık ekonomilerde bu denklem cari işlemler dengesine göre farklılık göstermektedir. Açık ekonomilerde normal koşullar altında özel ve kamu kesimi yatırımlarının toplamı, yurtdışı tasarruf ile yurtiçi tasarrufların toplamına denk olmaktadır. Yani kamu ve özel kesim tasarruf-yatırım farklarının toplamı dış tasarruflara dolayısıyla cari işlemler dengesine

eşit olmaktadır. Tüm bunlardan dolayı cari işlemler dengesini, kamu ve özel kesimin tasarruf-yatırım farkları, dolayısıyla bu kesimlerin gelir ve harcamaları arasındaki fark belirlemektedir. Cari işlemler dengesinin açık vermesinin nedeni, yurtiçi harcamaların gelire göre daha yüksek olmasıdır. Yatırım-tasarruf dengesini, muhasebe özdeşliği açısından aşağıda görüldüğü şekliyle gösterilebilir (Yükseler, 2013: 2);

- $Y_d + NFI = Y = C_p + C_g + I_p + I_g + X - M + NFI$
- Y_d = Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)
- NFI = Net Dış Alem Faktör Geliri
- Y = Gayrisafi Milli Hasıla
- C_p = Özel Tüketim Harcamaları
- C_g = Kamu Tüketim Harcamaları
- I_p = Özel Yatırımlar (Sabit Sermaye Yatırımı+ Stok Değişimi)
- I_g = Kamu Yatırımı (Sabit Sermaye Yatırımı+ Stok Değişimi)
- X = Mal ve Hizmet İhracatı
- M = Mal ve Hizmet İthalatı

Açık bir ekonomide, kamu ve özel kesimin yatırımları toplamı, yurtiçi tasarruflar ile dış tasarrufların toplamına dönem sonunda eşit olmaktadır.

- $I_p + I_g = S_d + S_f$
- S_d = Yurtiçi Tasarruflar
- S_f = Dış Tasarruflar

Ödemeler dengesinde yer alan cari işlemler dengesi, karşılıksız sermaye transferlerinin olmaması durumunda dış tasarruflara eşit olmaktadır. Karşılıksız transferlerin cari ve sermaye transferi ayrımı tasarrufların hesaplanması açısından önem taşımaktadır. Cari ve sermaye transferi ayrımı konusunda belirsizlik olmasına karşın, genelde özel karşılıksız transferlerin cari, resmi karşılıksız transferlerin ise sermaye transferi olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda, dış tasarruflara ilişkin özdeşlik şu şekilde yazılabilir (Yükseler,1998: 5);

- $CAB = X - M + NFI + NKCT = S_f$
- CAB = Cari İşlemler Dengesi
- $NKTC$ = Net Karşılıksız Cari Transferler

Gayrisafi Milli Hasılaya, Net Karşılıksız Cari Transferlerin ilave edilmesiyle Gayrisafi Milli Harcanabilir Gelire (GSMHG) ulaşılmaktadır.

- $Y_{hg} = Y + NKCT$
- $Y_{hg} = \text{Gayrisafi Milli Harcanabilir Gelir (GSMHG)}$

Kamu ve özel kesim tasarrufları ve bu kesimlerin yatırım-tasarruf dengeleri, ekonomide dış tasarruf kullanımının nedenleri ile ekonomi politika uygulamalarının etkilerini değerlendirmek açısından önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, kamu ve özel harcanabilir gelirleri toplamı Gayrisafi Milli Harcanabilir Gelire eşit olmakta, kamu ve özel harcanabilir gelirden tüketim harcamalarının düşülmesiyle, kamu ve özel kesim tasarrufları elde edilmektedir(Yükseler,1998:5).

- $Y_{hg} = Y_{pdi} + Y_{gdi}$
- $Y_{pdi} = \text{Özel Harcanabilir Gelir}$
- $Y_{gdi} = \text{Kamu Harcanabilir Geliri}$
- $Y_{gdi} = T + NT - CTRd(\text{net}) - CTRf(\text{net})$
- $T = \text{Vergi Gelirleri}$
- $NT = \text{Vergi Dışı Gelirler}$
- $CTRd(\text{net}) = \text{Özel Kesime Yapılan Net Cari Transferler}$
- $CTRf(\text{net}) = \text{Dış Âleme Yapılan Net Cari Transferler}$
- $Y_{pdi} = Y_{hg} - Y_{gdi}$

Kamu harcanabilir geliri, vergi ve vergi dışı gelirler toplamından özel kesime ve dış âleme yapılan net cari transfer ödemelerinin düşülmesiyle elde edilmektedir. Özel kesime yapılan cari transferler, faiz ödemeleri, sosyal güvenlik kurumu açıkları, vergi iadeleri ve sübvansiyonlardan oluşmaktadır. Dış âleme yapılan cari transferler ise dış borç faiz ödemeleri ile tahvil kupon ödemelerinden meydana gelmektedir. Kamu kesimi dengesi, bütçe, mahalli idareler, fonlar, sosyal güvenlik kuruluşları, döner sermayeli kuruluşlar ve KİT'leri kapsamaktadır. GSMHG'den kamu harcanabilir gelirinin çıkarılmasıyla da, özel harcanabilir gelir artık olarak elde edilmektedir. Kesimlerin harcanabilir gelirlerinden tüketimlerinin çıkartılmasıyla, kamu ve özel kesimin tasarruflarına ulaşılmaktadır. Kamu ve özel kesimin tasarruf açık veya fazlaları toplamı ise dış tasarruf (dış kaynak) miktarını vermektedir (Yükseler,1998:5).

- $S_p = Y_{pdi} - C_p$
- $S_g = Y_{gdi} - C_g$
- $S_f = (S_p - I_p) + (S_g - I_g)$
- $S_p = \text{Özel Tasarruflar}$
- $S_g = \text{Kamu Tasarrufu}$

3.4. TASARRUF-YATIRIM AÇIĞI

1970’li yıllarda, Bretton Woods sisteminin yıkılması ile birlikte, neredeyse tüm dünyada esen liberalleşme rüzgarıyla birçok ülke paralarını dalgalanmaya bırakmış ve uluslararası finansal sistemde serbestleşme meydana gelmiştir. Liberalleşme akımının etkisiyle Keynesyen politikalar ve devletin müdahaleci anlayışından vazgeçilmiş, özelleştirmeler ağırlık kazanmıştır. 1990’lı yıllarda küreselleşmenin etkisiyle dünya ticaretinin çok üzerindeki para hareketleri görülmüştür. Oluşan para hareketleri spekülatif nitelikli sıcak para şeklinde gelişmekte olan ülkelerde piyasalara giriş yapmış ve piyasaları etkilemiştir (Örnek, 2008: 200).

Gelişmekte olan ülkelerde veya az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelirlerin düşük olması ve bundan dolayı da ulusal tasarrufların, yatırımları finanse edememesi ve tasarruf-yatırım açığı oluşması nedeniyle tüketim yatırım harcamaları için yurtdışı sermaye girişlerine gereksinim duyulmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler dünya faiz oranlarının çok daha üstünde faiz oranları belirleyerek ülkelere sermaye akışı sağlamakta ve büyümelerini finanse etmektedirler (Akin ve Göçer, 2016:197).

Tasarruf açıkları gelişmekte olan ülkelerin birçok makroekonomik etkenlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Düşük gelir düzeyine sahip bu ülkelerde tasarrufların az olması nedeniyle yatırımlarda az olmakta, yatırımların azlığı istihdamı kötü etkilemekte bunun dışında yurtiçi gelir, üretim ve yine tasarrufların az olmasına neden olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde görülen milli gelir düzeylerinin düşük seyretmesi sebebiyle, yurtiçi tasarrufların düşük olması ve ithal mallar için gereklilik arz eden ödemeler kısmında görülen dış ticaret açığı, bu tür ülkede büyümeyi de sınırlamaktadır. Hem büyümenin düşük olması hem de tasarrufların düşüklüğünden dolayı yatırımlarda artırılamadığından; verimlilik, istihdam ve refah artışı düşük düzeyde kalmaktadır (Kaya ve Efe, 2015:252).

Son zamanlarda özel tasarruf oranlarında ve toplam yurtiçi tasarruf oranlarında bariz düşüş meydana gelmiştir. Bundan dolayı yatırımların finansmanında yetersiz kaynak nedeniyle dış tasarruf kullanımı gerekli hale getirmiştir. Bu da cari işlemler açığında artışa neden olmuştur. Ekonomik büyümenin arttığı dönemlerde cari işlemler dengesi açığındaki yükseliş bazı riskleri de beraberinde getirdiği için yurtiçi tasarrufların önemini gözler önüne sermiştir (Yükseler, 2013:15).

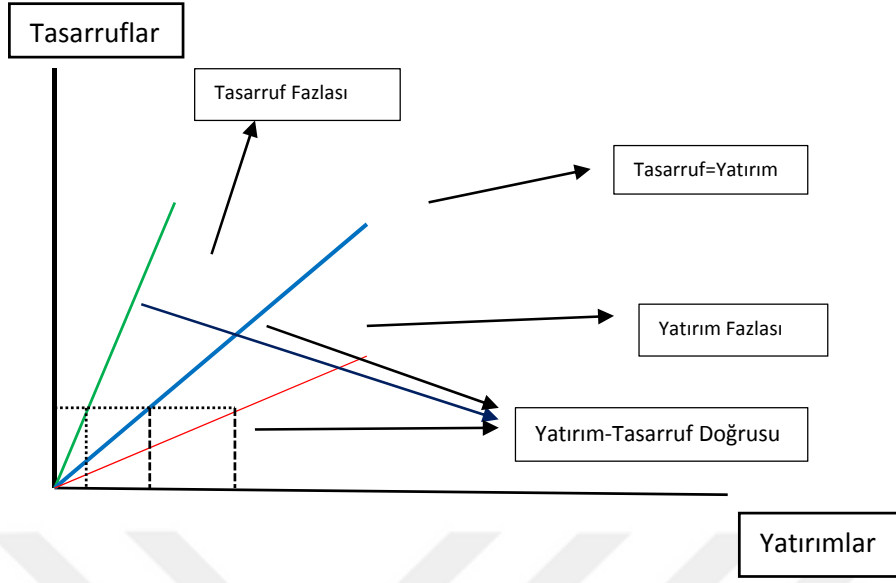
Yurtiçi tasarruf konusunda yeterli miktarı elde edemeyen özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yatırımların yurtiçi tasarrufu aşan kısmı yurtdışı kaynak yani tasarruf ile finanse edilmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin dış kaynağa ve dış kaynak sağlanan

ülkelere bağımlılığını artırmaktadır. Kısa dönemde yurt dışı kaynaklarla yatırımların finansmanı her ne kadar görülse de uzun dönemde bu tür finansmanların oynaklığı ve spekülâtif özelliği nedeniyle ülke yurtiçi yatırımların finansmanında yabancı kaynak bulmakta zorlanabilir. Bu tür zorlukların yaşanmaması için ülke yurtiçi tasarruflarını artırma yoluna gitmelidir (Kaya ve Efe, 2015: 253).

Bir ülke makroekonomik denge açısından cari açık benzeri dış dengesizlik sorunu yaşıyorsa, bu genel olarak iç dengesizliğinden kaynaklanmaktadır. İç denge de tasarrufların yatırımları karşılayamadığı yani tasarruf yetersizliği ya da tasarruf açığı, dış dengeyi de etkilemektedir. İç tasarruflar iç yatırımları karşılayacak seviyede değilse burada tasarruf açığından bahsetmek mümkündür ve bunun sonucunda da dış denge de bir açık sorunu yaşanacağı aşikârdır. Sonuç olarak iç dengesizlik durumu dış dengesizliğe de neden olmaktadır. Ayrıca düşük tasarruf düzeylerinin ekonomide yatırıma ayrılacak kaynakların da yetersizliğinden dolayı, büyümeyi de negatif olarak etkileyeceği düşünülmektedir (Kaygısız, Kaya ve Kösekahyaoğlu, 2016:75).

Bir ülke ekonomisi incelendiğinde yatırımlarının tasarruflarına eşit olması durumu şekil 17’de görüldüğü üzere yatırım-tasarruf dengesinden söz edilmekte ve mavi çizgiyle gösterilmektedir. Yatırımlarının tasarruflarından daha az olması durumunda tasarruf fazlası meydana gelmekte ve şekilde bu durum yeşil çizgiyle gösterilmektedir. Herhangi bir ülke açısından son durum ise yatırımlarının tasarruflarından daha fazla olma durumudur (Eğilmez, 2013).

Şekil 17: Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi

Kaynak: (Eğilmez, 2013).

3.5. TASARRUF-YATIRIM DENGESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Teorik olarak tüketim konusunda ilk açıklamayı yapan iktisatçı Fisher'dır. Kendisi kişilerin hayatını gelecekteki zaman ve şimdiki zaman olarak iki kısma ayırmıştır. Kişiler tasarruflarından elde edilen getiriler ya da tüketimlerinin maliyetine göre bugünkü tasarruflarını gelecekteki tasarruflarına tercih edebileceklerdir. Fisher'a buradaki eleştiri ise likidite kısıtını göz ardı etmesidir. Keynes Mutlak Gelir Hipotezinde tüketimin cari gelirin azalan fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Gelir ve tüketim arasında oran olarak ilişki var olmayıp ortalama tüketim eğilimi gelirin artmasıyla azalmaktadır. Bu açıklamaya göre, tüketimin fonksiyonu aşağıda belirtmiştir (Demirezen, 2015: 24):

- $C = a + bY_d$
- $C =$ tüketim
- $a =$ sabit (otonom tüketim), $a > 0$
- $b =$ marjinal tüketim eğilimi, $b > 0$
- $Y_d =$ harcanabilir gelir

Marjinal tüketim eğilimi ilave her 1 birimlik harcanabilir gelirin hangi oranda tüketime ayrılacağını ifade etmektedir.

Keynes gelir arttıkça tasarrufun artmasını, tüketimin azalmasını “ temel psikolojik yasa” olarak ifade etmektedir. Zira Keynes'in tüketim fonksiyonu ile ilgili öngörülere,

istatistiki araştırmalardan ziyade herkesçe bilinir kabul ettiği “ temel psikolojik yasaya ” dayandırmaktadır (Bilgili, 2014:209).

Nispi Gelir Hipotezi ise, Mutlak Gelir Hipotezinde tüketime cari gelirin bir fonksiyonu olduğu görüşüne eleştiri getirmiş ve tüketime psikolojik faktörleri de eklemiştir. Nispi Gelir Hipotezinde tüketime, mukayeseli gelir ile sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilendiği ve tüketime cari gelirin geçmişteki en yüksek gelire oranının bir fonksiyonu olduğu ileri sürülmektedir. Nispi Gelir Hipotezinde bireyler birbirlerini etkileyerek tüketim harcaması yaparken standartların üzerinde yaşamak isteyen kişilerin kendi durumlarından daha iyi durumda olan bireylerin yaşamlarını örnek alıp ve bu yaşam tarzına özendikleri bir tüketim yaşamını istedikleri kabul edilmiştir. Bundan dolayı bireyler harcanabilir gelirlerinden çok daha fazlasını harcama eğilimindedirler. Duesenberry'nin de ileri sürdüğu gibi gelirin göreceli olması tüketim ile bağlantılı olduğu anlamına gelmektedir. Bireylerin tüketimlerinin ortalama tüketimden fazla olduğu durumlarda göreceli tüketim görülmezken; sosyal statünün tüketimi etkilemesinden dolayı tüketim ortalamaları düşük olan bireyler üst gelir gruplarının tüketimlerini referans almaktadırlar (Demirezen, 2015:9).

Sürekli Gelir Hipotezinde Friedman tarafından, Fisher'in zamanlararası tüketim analizi ele alınıp geliştirilmiştir. Bu haliyle Yaşam Boyu Gelir Hipotezini tamamlayıcı nitelikte olmuştur. Bu analiz gelir ve tüketime, geçici ve sürekli olduğu varsayımına göre iki kısma bölünmüştür. Friedman'a göre cari gelir (Y), geçici gelir (Yt) ve sürekli gelirin (Yp) toplamına eşit olmaktadır. Yani cari gelirin, sürekli gelir ve geçici gelir olmak üzere iki bileşeni bulunmaktadır. Sürekli gelir, kişinin kariyeri, yaşı ve benzeri unsurları göz önünde bulundurulduğunda beklenen gelir olarak tanımlanabilir. Geçici gelir ise, devamlılık arz etmeyen geliri ifade eder (Bilgili, 2014: 222-223).

- $Y = Y_p + Y_t$

Yeni Klasik Akımcı olarak bilinen Hall, kendisinin geliştirdiği Rassel Yürüyüş Modelinde tüketicilerin faydalarını en çoklaştırması ve sabit reel faiz oranı varsayımı altında, tüketicilerin rasyonalist beklentiye sahip olduğunu ve tüketimle ilgili herhangi bir karar alırken geçmişteki bütün tecrübeleri ve bildiklerini kullandıklarını ileri sürmüştür. Bundan dolayı, tüketime rassel hareket ettiği varsayımıyla başka faktörlerin geçmişteki verilerinden yararlanılarak şu an ki tüketime tahmini yapılamaz. Bu akıma göre, içinde bulunulan zamandaki tüketim fonksiyonunu etkisi altına alan sadece bir değişken vardır. Bu da önceden yapılmış tüketimken, bazı karar ve planların ise (vergi indirimleri, parasal genişleme vb.) tüketimi artırıcı ya da azaltıcı etkisi bulunmamaktadır. Ricardo'ya göre

vergide yapılan indirimlerle kamu gelirinin azalması gelecek dönemde vergilerde artış beklentisi nedeniyle özel tasarruf miktarında artışa neden olacaktır. Kamu tasarruflarının azalması, özel tasarruflarla telafi edileceğinden dolayı toplam tasarruflarda bir değişiklik meydana gelmeyecek ve dolayısıyla tüketim harcamalarında da değişiklik oluşmayacaktır. Fakat beklenmeyen politik kararlar tüketim harcamaları üzerinde değişiklik meydana getirecektir (Demirezen, 2015:10).

Öte yandan özel tasarruf artışlarının kamu tasarruflarındaki geçici azalmadan meydana geldiğini söyleyen Keynesyen modelin aksine, Ricardocu söylem ise kamudaki tasarruftaki herhangi bir fazlalaşmanın milli tasarruf üzerinde etkiye sahip olmadığını, bunun nedenin ise kamu tasarrufundaki artışın özel tasarruflardaki azalışla telafi edileceğinden kaynaklandığını söyler (Özcan ve Günay, 2012: 6).

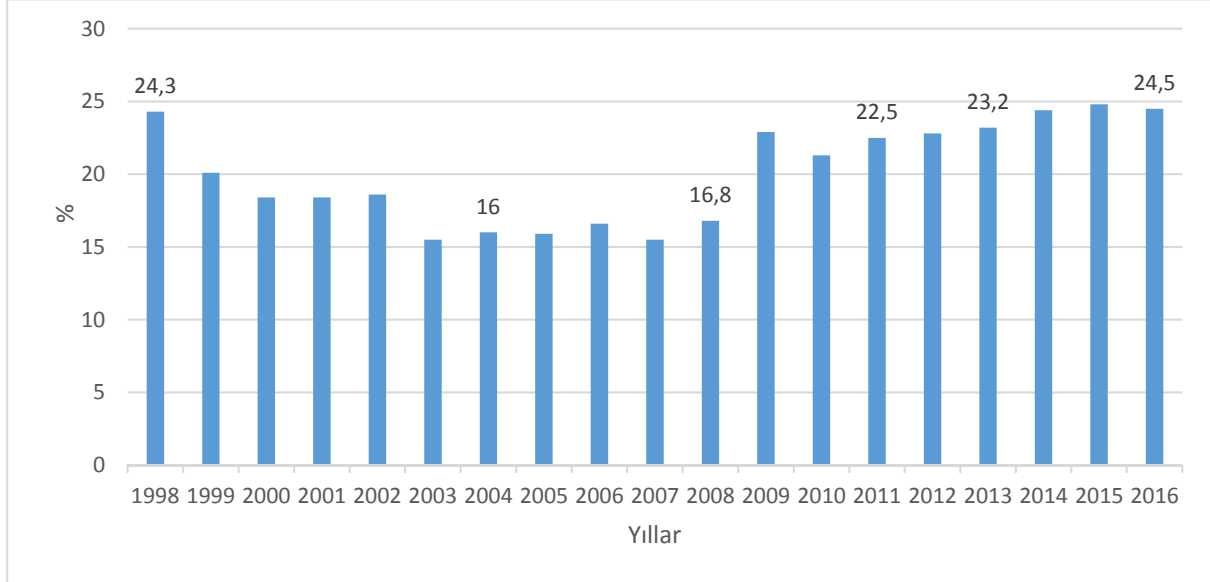
3.6. TÜRKİYE'DE TASARRUF-YATIRIM AÇIĞI

Gelişmekte olan ülkelerde sermaye girişinin fazlalığı nedeniyle, yurtiçi harcamalar artmış ve iç talep gereğinden fazla gerçekleşmiştir. Küreselleşme etkisiyle, Türkiye reel sektör ve sanayinin alt yapısını tamamlamadan, finansal sürece girilmiş ve meydana gelen likidite bolluğu sebebiyle tüketimi gelirlerinin üstünde artışa yol açmıştır. Bununla birlikte tasarruflar azalmış ve negatif hale dönmüştür. Dolayısıyla borçlanma artmıştır (Kaygısız vd., 2016:278-279).

Türkiye'de 1980'li yılların başlarında işgücü ve sermaye piyasasında, serbest piyasa koşullarına geçilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda temel politika olarak dış ticaret açığı giderilmeye çalışılmıştır. 1980'de yapılan reformlarla birlikte tasarruf oranlarında artış gözlenmiştir. Bu dönemde emeğin fiyatının düşürülmesi ile kar oranları uyarılmış ve bu karların da yatırımları uyarması sağlanmıştır. Bu dönemin başında toplam tasarruflarda fazlalaşma, kamudaki tasarruf fazlalaşmasıyla imkân bulmuştur. Türk ekonomisinin 1985'ten sonra ivme kazanan büyümesiyle 1980'lerin sonunda dış finans serbestisi uygulamaya alınmıştır. Faizlerdeki serbestleşmenin tasarruf miktarlarını artırma beklentisi içine girilmiştir. Ancak etki beklendiği yönde olmamıştır. Kamu kesimi tasarrufları ve özel kesim tasarrufları farklı yönde etkilenmiştir. Özel kesim tasarrufları artarken kamu kesimi tasarrufları azalmış ve toplam tasarruflarda kamu kesimi tasarruflarından etkilenerek azalmıştır. Sonuç olarak kamusal alandaki tasarruflardaki açık ve enflasyonist etki bu yıllarda artışa geçmiştir. Türkiye büyük meblağda dış borç ödemesiyle karşılaşmış ve kamusal açık meydana gelmiştir. 1999 yılı sonunda uygulanan istikrar programı sonucunda yüksek döviz girişi sonucunda faiz oranlarında hızlı düşüş görülmüştür. Ancak faiz

oranlarında hızlı düşüş bireylerin tasarruf eğilimlerini azaltıp talep enflasyonunu artırmıştır. Süreç, tüketim eğiliminin artması ve dış açığı körüklemesi nedeniyle ekonomide olumsuz sonuçlar yaratmıştır (Özcan ve Günay, 2012: 4).

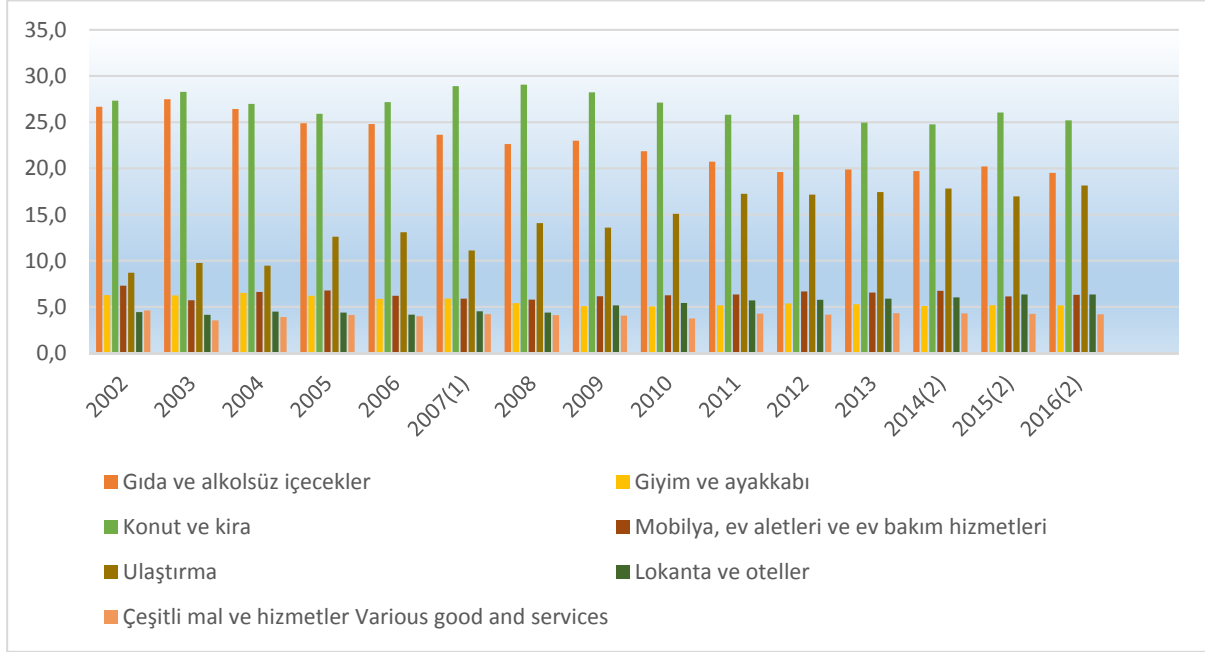
Şekil 18: Toplam Yurtiçi Tasarruf Oranı

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafimca oluşturulmuştur.

TÜİK, 2016 yılında Ulusal Hesaplar Sistemi (SNA-2008) ve Avrupa Hesaplar Sistemi'ne (ESA-2010) uyum kapsamında değişim çalışması yapmıştır. Uyum kapsamında oluşturulan 2009 yılı bazlı yeni milli gelir serileri, Türkiye'nin tasarruf oranlarında eski serilere göre önemli değişiklikler yaratmıştır. Eski ve yeni seri arasında tasarruf oranları bakımından gözlenen bu farkın nedenleri arasında milli gelirin seviye ve reel olarak yükselmesi, yatırımların artması ve ödemeler dengesi (dış tasarruf=dış kaynak=cari açık) verilerinin sabit tutulması gösterilmektedir. Yeni seriye göre Türkiye'nin toplam yurtiçi tasarruf oranı, 1998-2015 yılları arasında ortalama yüzde 23 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oranın 2011 yılı ve sonrasında artış sergilediği ve 2015 yılında 1998 yılından sonra en yüksek değere ulaştığı görülmektedir (Özsan, Erdem ve Ata, 2017:5).

Şekil 19: 2002-2016 Yılları Arasında Hane Halkı Tüketim Harcamasının Türlere Göre Dağılımı

(1): 2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

(2) 2014 yılından itibaren örneklem tasarımında yeni idari bölünüş temel alınmıştır.

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

Türkiye genel olarak tasarruf yerine tüketime yönelmiş bir ülke konumundadır. Grafik incelendiğinde hane halkının hangi tüketim kalemlerine harcama yaptığı görülmektedir. 2002 yılında toplam hane halkı tüketim harcamasının konut ve kiraya ayrılan oran 27,2 ile en fazla tüketim, ardından gıda ve alkolsüz içeceklere yapılan tüketim, konut ve kiraya ayrılan tüketime yakın olarak 26,7 olmuştur. Yıllar içinde bu oranlar değişiklik gösterse de konut ve kiraya ayrılan tüketim harcaması hep en başta gelmiştir. 2002-2016 yılları arasında en çok değişim ulaştırma alanında yapılan tüketim harcaması olmuştur. Grafikte de görüldüğü gibi 2002 yılında 8,7 olan ulaştırmaya yapılan tüketim, aradan geçen on dört yılda iki kattan daha fazla artış yaparak 18,2 olmuştur. Diğer türlerde ki harcamalar çok fazla değişmemiş nispeten istikrarlı bir tutum sergilemiştir. Ancak gıda ve alkolsüz içecekler harcamalarında az da olsa oransal olarak düşüş gözlenmiştir.

2016 yılına ayrıntılı olarak bakılacak olursa, hane halkı bütçesinden en çok payı konut ve kira harcamalarına ayırdığı görülür. 2016 yılı hane halkı bütçe araştırma sonuçları; hane halkı en yüksek harcamasını % 25 civarındaki pay ile konut ve kira harcamasına, sonrasında % 19 civarında pay ile gıda ve alkolsüz içecek harcaması yer almaktadır. Hane halkı tüketim harcamasında en düşük paylar ise eğitim ve sağlık hizmetleri yer almıştır.

Tablo 12: Türkiye'deki Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH'ye Oranı

Yıllar	Toplam Tasarruf	Toplam Yatırımlar
1998	24,3	23,1
1999	20,1	19,3
2000	18,4	20,8
2001	18,4	16,4
2002	18,6	17,1
2003	15,5	17,4
2004	16,0	20,7
2005	15,9	21,4
2006	16,6	22,6
2007	15,5	21,8
2008	16,8	20,2
2009	22,9	22,4
2010	21,3	24,9
2011	22,5	28,1
2012	22,8	27,3
2013	23,2	28,5
2014	24,4	28,9
2015	24,8	29,7
2016	24,5	29,3

Kaynak: TÜİK ve Kalkınma Bakanlığı verilerinden tarafımcı oluşturulmuştur.

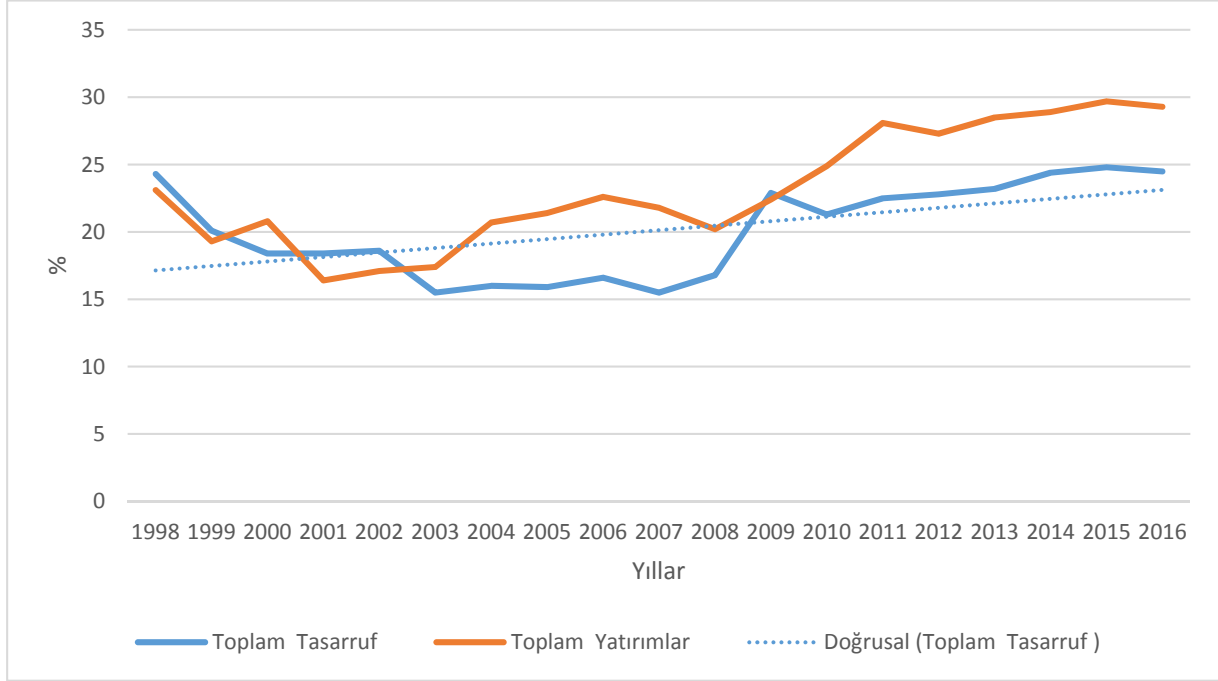
Tabloda Türkiye'deki tasarrufların ve sabit sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranı verilmiştir. Tablo incelendiğinde 1998 yılında % 24,3 toplam tasarruf oranı gerçekleşirken, 23,1 de sabit sermaye yatırım oranı gerçekleşmiştir. 1998 yılından sonra sürekli azalış eğiliminde görülen tasarruf oranları 2015 yılında hesaplama yönteminin de değişip baz alınan yıl olarak 2009 yılı alınmasıyla tasarruf oranı % 22,9 olarak hesaplanmıştır.

TÜİK'in ilk olarak yayınladığı kurumsal sektör hesabı içinde tasarruf oranı da hesaba dâhil edilmiştir. Yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'nin toplam tasarruflarının GSYH'ye oranı 2015 itibarıyla % 24,8 düzeyinde bulunmuştur. Kalkınma Bakanlığı'nın eski milli gelir hesaplama yöntemiyle açıkladığı verilere göre bu oran %14,3 seviyesindeydi. Hane halkının toplam harcanabilir geliri içindeki tasarruf oranı ise 2015 sonu itibarıyla %13,5 düzeyindedir (Kaya , 2016). Bu yıllar beraber genel olarak % 20'lerde gezinen toplam tasarruf oranı 2016 yılında 24,5 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam yatırımlar 1998-2016 yılları arasında toplam tasarruflara oranla daha istikrarlı bir düzeyde seyretmiştir. 1998 yılında toplam yatırımların GSYH'ye oranı %23,1 iken 2016 yılında bu oran % 29,3 seviyesinde çıkmıştır. Bu yıllar arasında en düşük oran %16,4 ile 2001 yılında gerçekleşmiştir. 2001 Şubat ayında yaşanan kriz nedeniyle yurt dışına önemli sermaye çıkışı olmuş ve ardından faiz oranları yükselmiştir. 2001 yılında özel tasarruflar en yüksek orana ulaşırken kamu tasarrufları en düşük seviyeye düşmüştür.

1996 yılı haricinde 1990'lı yıllarda tasarruflar yatırımları karşılamıştır. Ancak 2000'li yıllara gelindiğinde tasarrufların azalmaya başlamasıyla tasarrufların yatırımları karşılayamadığı görülmüştür. Kamu harcanabilir geliri, 1998 yılı sonrası diğer yıllarda kamu tüketim ihtiyacını karşılayamamıştır ve bundan dolayı kamu tasarrufları 1998'den bu yana negatif olarak gözükmektedir. Türkiye ekonomisi açısından kamu tasarruf açığı en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir (Göçer ve Peker, 2014:93).

Şekil 20: Yurt İçi Tasarrufların GSYİH İçindeki Payı (Yüzde Pay) (1998-2016)

Kaynak: Tablo 11 verilerinden tarafimca oluşturulmuştur.

1998 yılından 2002 yılına kadar olan kısımda grafik incelendiğinde toplam tasarrufların başlarda toplam yatırımları karşıladığı ve bazı yıllar haricinde tasarruf açığı olmadığı görülmektedir. Toplam tasarrufların doğrusal olarak bakıldığında yukarı yönlü olduğu görülmüştür.

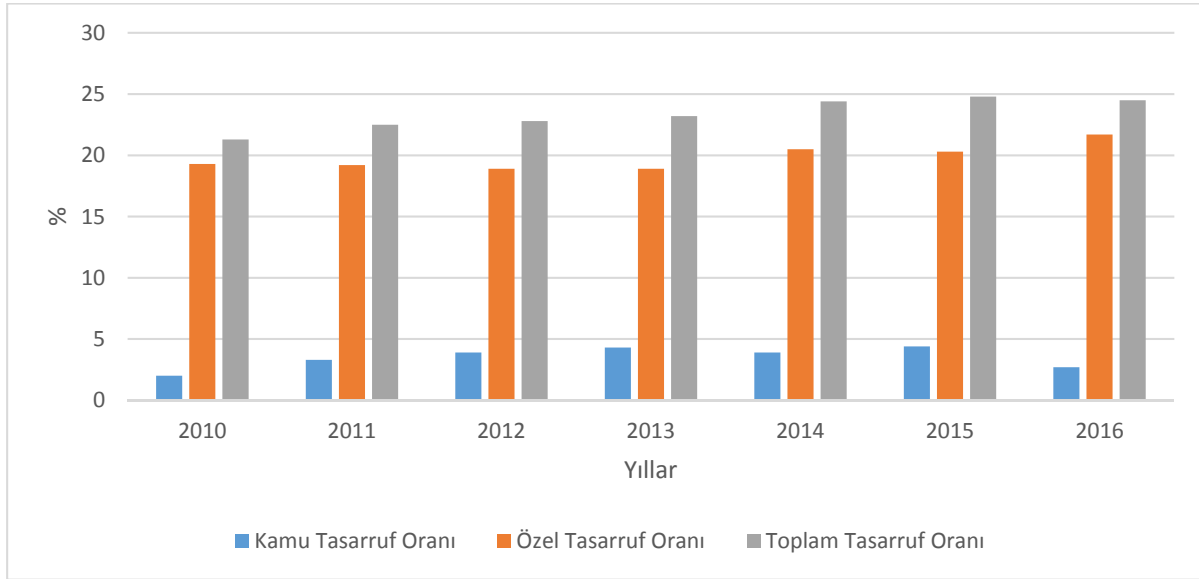
2000’li yılların başında ekonomik istikrar programı uygulanmaya başlanmış ve bu aşamada kronik enflasyon sorununun çözümlenmesi ve dengeli bir ekonomik yapı tutturulmaya çalışılmıştır. Enflasyonist etkiye ayak uydurabilen döviz kurları önümüzdeki bir yılı kapsayacak şekilde belirlenip açıklanmıştır. Programın en başında faiz oranlarında düşüş görülmüş ancak faiz oranlarındaki düşüş yatırımların artmasını sağlamamış, bireylerdeki tasarrufu azaltıp tüketimi artırmıştır. İthalatta ki artışın önü alınamamış, ihracatın sınırlı kalması nedeniyle dış ticaret açığı da artmıştır. Bu nedenle uygulanan istikrar programına güven zedelenmiştir. 2001 krizinden sonra uygulanan yapısal reformların etkisiyle yaşanan önemli gelişmelere rağmen, yurtiçi tasarruflarda azalma görülmüş ve şekil 20’de de görüldüğü üzere özel tasarruflar ile kamu tasarruflarının başlangıç noktasından sona doğru yatay bir huni gibi şekil aldığı görülmektedir. 2000-2014 döneminde yurtiçi tasarrufların gelişimi beşer yıllık dönemler şeklinde üç bölümde incelenebilir. 2000-2004 arası birinci dönemde yurtiçi tasarruflar ortalama % 18, kamu

tasarrufları % -5,1 ve özel tasarruflar % 21,4 civarında seyretmiştir. Kamu tasarrufları ile özel tasarruflar bu aralıkta farklı gelişmeler göstermiştir. 2001 yılında özel tasarruflar son on beş yılın en yüksek noktasına % 25,5'e erişirken, kamu tasarrufları da aynı dönemde en dip noktaya % -7,1'e düşmüştür. 2001 yılından itibaren özel tasarruflar ile kamu tasarrufları arasında ters yönlü bir seyir izlenmiş, özel tasarruflar azalırken, kamu tasarrufları yükselmiştir. Ancak 2001 yılında Türk Lirasına karşı gerçekleşen spekülatif atak neticesinde döviz kurları dalgalı seyre bırakılmıştır. Tasarruf oranları bakımından 2001 yılı özel tasarruflarda yüksek seviyelerin ulaşıldığı ancak kamu tasarruflarının en düşük seviyede kaldığı yıl olarak yerini almıştır (Uçgun, 2017:112).

2001 krizi ülke ekonomisinde birçok şeyin değişmesine neden olmuştur. Ülke ekonomisinde gözlenen olumlu gelişmeler 2002-2007 yılları arasında % 6 ortalamayla büyüme yakalanmış ve enflasyona karşı mücadele konusunda kayda değer ilerlemeler olmuştur. GSYH'nin % 6 civarında kamu kesimi borçlanma gereğinde fazla vermesi, borç yükünde azaltma ihtiyacı doğurmuştur. Diğer taraftan kamu borç stokunda düşüş ile mali disiplinden taviz verilmemesi ve konjktürel etki sebebiyle büyük meblağda doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girişi sağlanmıştır (Yılmaz ve Yaraşır, 2009:105).

Türkiye ekonomisinde 2000 yılına kadar kamudaki tasarruf açığının özel tasarruf fazlası ile kapatılması yoluna gidilirken bu yıldan sonra bu durumun değiştiği gözlenmiş ve kamu tasarruf açığı azalma eğilimine girmiştir. Dönem itibariyle Türkiye için cari açığın artışı önemli sorun haline gelmiştir. Faiz oranlarında düşüş özel sektörü yatırıma yöneltmiş, şirketler kesimi tasarrufu yüksek miktarda düşmüştür. Bunda hane halkı tüketim harcamasının artması özel kesimin tasarruf miktarının düşüşünü körüklemiştir. Bunun sonucunda da özel kesim tasarruf miktarındaki düşüş, kamu tasarrufundaki artıştan fazla olduğu için toplam yurtiçi tasarruf oranlarında azalış meydana gelmiştir (Uçgun, 2017:112).

Şekil 21: Türkiye’de Özel ve Kamu Tasarruf Oranları

Kaynak: TÜİK verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

Şekil 21’den de anlaşılacağı gibi kamu tasarruf oranları ve özel tasarruf oranları inişli çıkışlı bir doğrultuda yer almıştır. Toplam tasarruf oranı olarak en yüksek oran 2015 yılında görülmüştür ve bunda da kamu önemli paya sahip olmuştur.

Türkiye ekonomisi açısından yatırım-tasarruf açığındaki artışlar, orta vadede büyümede kötü etki etme durumunu bünyesinde barındırmaktadır. Yatırım-tasarruf açığının yüksek olmasıyla daha da artan dış borçlar ekonominin kırılganlık seviyesini artırmakta ve yurtdışından kaynak bulma ihtiyacını daha da körüklemektedir. Bu durum ise büyümenin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Özel ve Yalçın, 2013:2).

3.7.MEV CUT DURUM VE TASARRUF ORANINI ARTIRMA HEDEFİ ÇERÇEVESİNDE ALINAN ÖNLEMLER

Türkiye’de 2001 yılından itibaren kamu tasarruflarında iyileşmeler gözlenmiştir. Kamu tasarruflarındaki iyileşmenin temelinde 2001’den sonra uygulanan güçlü mali uyum politikaları yatmaktadır. Sıkı maliye politikaları ile birlikte kamu borçlanma maliyetleri azalmıştır. Bu dönemde özelleştirme gelirleri ile beraber 1990’lı yıllarda yüzde 60 civarında olan dolaylı vergilerin yüzde 70’e çıkarılması ve bir defaya mahsus vergi gelirlerinin etkisiyle 2005 yılında kamu tasarrufları, 1997’den sonra ilk defa, pozitif değere ulaşmıştır. Vergi gelirlerindeki artışla beraber, faiz maliyetlerindeki azalma kamu tasarruflarının artmasının itici gücünü oluşturmuştur. Kamu tasarruflarında ki bu iyileşme kamu harcamalarına olumlu yönde yansımıştır (Dünya Bankası, 2011). Türkiye’de olumlu

ekonomik koşullar ile siyasi istikrarın da yol açtığı rahatlama sebebiyle tüketimde hızlı artış yaşanmış ve düşük faiz ortamının da el vermesiyle tüketime yönelik büyüme aşamasına geçilmiştir. Fakat bu durum ithalat yoluyla elde edilen mala yönelik fazla talep sebebiyle cari açığın artmasına ve ekonomide başlı başına sorun olmasına yol açmıştır. 2011 yılında cari işlemler açığının GSYH'ye oranında % 9,7 ile rekor kırılmıştır. Siyasi iktidar cari açığı makul düzeye çekmek için, kalkınma planlarında önemli adımlar atmış ve ithalata olan bağımlılığın azaltılmasına çalışmıştır. Gelişmekte olan çoğu ülkelerde büyümenin motoru haline gelen tüketim, tasarruf açığı sorununu da gündeme taşımıştır (Demirezen, 2015:1).

Ekonomik koşulların yanı sıra yaşlı ve genç nüfus bağımlılık oranları özel tasarruflar üstünde olumlu etkiye sahip değildir. Ayrıca, kentleşmenin etkisiyle özel tasarruf azalmıştır. Yükseköğrenim mezunu kadınlar özel tasarruflar üstünde negatif etkiye sahip oldukları görülürken, beklentinin aksine kadınlar işgücüne katılımları ne kadar fazla ise özel tasarrufları arttırıcı etkileri de o yönde artmaktadır. Diğer taraftan, üniversite mezunu kişilerin oranı özel tasarruflarda artış meydana getirmektedir. İlkokul mezunu kişilerin özel tasarrufları azaltıcı etkisi oldukları saptanmıştır. Ayrıca maaş alan çalışan işgücü oranı özel tasarrufları azaltmakta olduğu görülmüştür (Özel ve Yalçın, 2013:14).

Türkiye ekonomisinde görülmeye başlanan tasarruf açığındaki sorun, cari açıkta ve özel sektörde borçluluk oranlarında artış, ekonomide kırılmalık meydana getirmekte ve ekonomik büyüme ve bazı makroekonomik istikrarı tehdit etmektedir. Bundan dolayı, 2008 yılında yaşanan küresel krizden sonra büyüme kadar büyümeyi etkileyen bileşenlerde tartışılmaya başlanmıştır. Bu kriz bazı görüşleri etkilemiş ve sadece büyümenin hedeflenmediği aynı zamanda cari açıkta artış yaratmayan, tasarruf oranlarının arttığı ve bu tasarrufların üretken yatırımlara kanalize edildiği ekonomik büyüme amaçlanmıştır. Özellikle hane halkının borçlanmasının artmasına ve tüketimde artışa neden olan tüketici kredilerinde de ihtiyati tedbirler alınmasına neden olmuştur (Demirezen, 2015:1).

Son dönemde ülkemizde de bireysel tasarruf oranlarını arttırmak ve bu tasarrufları yatırıma dönüştürmek ve bireylerin emeklilik dönemlerinde rahat olmalarını sağlamak için sosyal güvenlik kurumlarının tamamlayıcısı rolünde görülen bireysel emeklilik sistemleri uygulamaya konulmuştur. (Kar, 2012)

Türkiye ekonomisi açısından iç tasarrufun artmasına dönük çeşitli plan ve programlar yapılmıştır. Ülkede uygulanmakta olan 10. Kalkınma Planı doğrultusunda hedef olarak yurt içi tasarruf oranının yüzde 19 çıkarılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar özetle aşağıdaki şekildedir (TCMB, 2015(b):19):

- Uygulamada olan hali hazırdaki bireysel emeklilik sisteminde değişikliğe gidilerek uygulanmakta olan sistemden yararlananların sayısının artırılması hedeflenmiş ve yeni sisteme % 25 devlet katkısı eklenmiş, işverenler açısından destekleyici teşvikler konulmuş ve tasarruf bilincinin oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır.
- Alınan tedbirler çerçevesinde banka kartları ve kredi kartlarıyla ilgili değişiklikler yapılarak ülke içindeki toplam tasarruf oranının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Kredi kartlarının ödenmesi gereken asgari tutarların yükseltilmesi, kişinin kredi kartlarının limitlerinin belirlenmesi ve bir kişinin üç kez asgari tutarı ödememesi halinde nakit kullanımının kapatılması bu değişikliklerden bazılarıdır.
- Finansal eğitimin tasarruf oranlarını artıracakı düşünüldüğünden, finans ürün ve hizmetlerinin toplumdaki tüm fertlere yayılması, hali hazırda bulunan ürün ve hizmet kalitesinin de artırılmasına yönelik tedbirler alınması hedeflenmiştir.

Yurt içindeki tasarruf miktarının artmasına yönelik uygulanması planlanan politikalar ise şu şekildedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014-2018: 65-66):

- Uygulanan makro ihtiyati politikanın ihtiyaç gereksiniminde yeni politikalarla takviye edilmesi,
- Vergi politikalarının tasarrufu teşvik edici şekilde uygulanması,
- Edinilen tasarrufların uzun vade finansman araçlarında değerlendirilmesini sağlayan teşvikler sunulması,
- Tasarrufun katma değer yaratacak üretken yatırıma kanalize edilmesinin sağlanması,
- İsrar konusunda azaltıcı ya da önleyici çalışmalar yapıp sunulması,
- Bireyleri finansman ürünleri konusunda bilinçlenmesini sağlayıcı ve tasarrufları artırıcı katkıda bulunmasına yönelik finans eğitimlerinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması yönündedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIKLAR - ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

4.1. İKİZ AÇIKLAR HİPOTEZİ

1970'lerin başından özellikle 1980'li yıllara kadar dünyada yaşanan küreselleşme dalgasının yayılmasıyla birlikte gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler kalkınma ve sanayileşme bakımından oldukça büyük bir ivme yakalamışlardır. Yakalanan bu büyük ivme ile birlikte yatırımda da artış görülmüş ancak iç tasarrufları istenen seviyede olmayan ülkelerde dış kaynak ihtiyacı artmıştır. Dış kaynak ihtiyacının artması ise iç tasarrufları yeterli olmayan ülkelerde cari işlemler açığının eksi bakiye vermesine neden olmuştur. Ayrıca kamunun yapmış olduğu harcamalardan dolayı vergilerle karşılanmayan kısmı kamu bütçe açıklarının artmasına neden olmuştur. Cari işlemler açığının eksi yönlü bakiye vermesi ve bütçe açıklarındaki artış bu iki dengenin görüldüğü ülkelerde ekonomi üzerinde baskı oluşturmaya başlamıştır. 1980 yıllarında ABD'de rastlanan bahsi geçen iki dengenin de aynı anda açık vermesiyle ABD'li ekonomist Feldstein bu durumu "ikiz açıklar hipotezi" olarak isimlendirmiştir (Karanfil ve Kılıç, 2015:1).

1980'lerin başında öncelikle ABD ekonomisinde görülen cari işlemler ve bütçe açıklarının beraber görülmesi olgusu, pek çok ülkede de görülmeye başlanmıştır. (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011:104). Yalnızca ABD'de görülmeyen bu durum Japonya, Almanya, İngiltere gibi gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkelere de yaşanmış ve yaşanan ülkelere oldukça derin etkilere sebep olmuştur (Bolat, Belke ve Aras, 2011:348).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde bazı dönemlerde bütçe açığı verilirken, cari işlemler açığının da olması sık rastlanır durum olmuştur. Ülkede hem cari açığın hem de bütçe açığının beraber olması durumunda bunu ikiz açıklar hipotezi olarak tanımlandığı söylenmişti. Bu olgunun iki temel unsurundan biri olan cari işlemler açığı ülkelerin mal ve hizmet ithalatının ihracatından fazla olması durumunu yansıtır ayrıca denilebilir ki malların, gelirin, hizmetlerin ve cari transferlerin ihracatlarının ithalatlarından küçük olmasıdır. Bütçe açığı ise kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayamaması durumudur. Cari işlemler hesabı dengesi, ülkelerin yurt dışına yapacağı ödemeler ile yurt dışından kazanılan gelirler arasındaki farktır. Bazı önemli iktisatçılar cari açığın, bütçe açığı ile ilintili olduğunu düşünmektedir (Özdamar, 2015:165).

4.1.1. İkiz Açıklar Hipotezi İçin Teorik Çerçeve

Bütçe dengesi ile dış ticaret dengesi arasındaki ilişki İkiz Açıklar Hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Gelir teorisinde ulusal gelir ile toplam harcamalar birbirine eşittir. Dışa açık olmak kaydıyla ekonomideki gelir eşitliği şu şekildedir (Utkulu, 2003:47):

- $Y = C + I + G + X$ ve $Y = C + S + T + M$ (a)

Denklem şu şekil olarak verilebilir:

- $(X - M) = (S - I) + (T - G)$ (b)

a eşitliğinde C tüketimi, I yatırım harcamalarını, G kamu harcamalarını, X ihracatı, M ithalatı, S tasarrufları, T doğrudan vergileri belirtmektedir. Eşitlikte (X-M) tarafı dış ticaret dengesini gösterirken, (S-I)+ (T-G) tarafı ise iç dengeyi meydana getiren tasarruf yatırım ve bütçe dengesini göstermektedir. Cari işlemler ile bütçe açıkları arasındaki ilişkinin ortaya konması açısından bu teori önemli yer tutmaktadır. Teoride bütçe açığındaki görülen artış, cari işlemler açığında da artışa sebep olacaktır. b denklemindeki tasarruf yatırım hesabının ve cari vergilerin aynı düzeyde olduğu varsayımı altında, kamu harcamalarında herhangi bir artış bütçe açığında artışa neden olacaktır ve bu durum ise toplam tasarruflarda azalmaya neden olarak cari işlemler hesabını etkileyecektir. Sonuç olarak, kamu harcamalarının artışından dolayı meydana gelen bütçe açığı, görülen ülke ekonomisinde cari işlemler açıklarını yükseltir. Bütçe ile cari işlemler arasındaki ilişki, temel milli gelir denkleminin cari işlemlerin geniş tanımını içerecek şekilde genişletilmesinden hareketle aşağıdaki şekilde elde edilebilir (Özdamar, 2015:166-167):

- $Y = C + I + G + NX + NFI + NCT$ (1)

Bu eşitlikte; Y gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH), C özel tüketim, I yatırım, G hükümet (kamu) tüketimi, NX dış ticaret dengesi (net ihracat), NFI net faktör gelirleri, NCT net cari transferlerdir. Buradaki NX, NFI ve NCT toplamı, cari işlemler dengesini (CA) gösterir:

- $CA = NX + NFI + NCT = Y - (C + I + G)$ (2)

Keynesyen massetme (toplam harcama ya da gelir-harcama) teorisine göre, 1 ve 2 nolu eşitlikler dikkate alındığında, cari işlemler milli gelirin massetme (C+I+G) üzerindeki kısmıdır.

Ticaret dengesi (NX), cari işlemlerin bir alt hesabıdır. Gelir (Y) ile toplam tüketim (C+G) arasındaki farkın toplam tasarrufu (S) ifade ettiği bilindiğinden ($S = Y - C - G$), 1 nolu eşitlik cari işlemlerin geniş tanımı bakımından şu şekilde yazılabilir(Özdamar,2015:167):

- $Y - C - G = I + NX + NFI + NCT$; buradan:

- $S - I = NX + NFI + NCT$ ve buradan:
- $S - I = NX + NFI + NCT$ ve buradan:
- $S - I = CA$ (3)

3 nolu eşitliğe göre dış denge (CA), ulusal tasarruf ile yatırım arasındaki farka eşit olmak durumundadır. Buna göre cari açık, ulusal yatırımın ulusal tasarrufu aşan kısmıdır. Dolayısıyla bir ülkenin yatırımları tasarruflarını aşıyorsa, aradaki fark yurt dışından karşılanmak durumundadır. Bir ülkede cari işlemler açığı varsa bir başka ülke cari fazla veriyor olmalıdır, yani yatırımlarının üstündeki tasarruflarını yurt dışında yatırıma dönüştürmektedir. 3 nolu eşitliğe göre açık bir ekonomi, gelirini yükseltecek yatırımlar için gerekli fonları yurt içi ve uluslararası kaynaklardan kullanabilir. Diğer bir ifadeyle uluslararası borçlanma, yurt içi tasarruflarla finanse edilmesi mümkün olanın üstünde yatırıma imkân sağlar. Bu ilişki, yatırımları teşvik eden politikaların cari işlemler üzerinde negatif etkisinin olmasını, buna karşın özel kesim ya da kamu harcamalarını azaltmaya yönelik politikaların ise ulusal tasarrufları artırarak cari işlemler üzerinde pozitif etkisinin olmasını ifade eder.

Diğer yandan toplam tasarruflar kamu tasarrufları (Sg) ve özel tasarruflar (Sp) olmak üzere iki kısımdır:

$$S_g = T - G \quad (4)$$

$$S_p = Y - T - C \quad (5)$$

T, hükümet tarafından toplanan vergileri göstermektedir. Böylece, Ip özel sektör yatırımları olmak üzere 3 nolu eşitlik aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenebilir:

$$S_g + S_p - I_p = (T - G) + (S_p - I_p) = CA \quad (6)$$

(T-G) farkı kamu dengesini (GB) gösterir ve eğer T, G'den büyükse kamu bütçe fazlasını ifade eder. Benzer şekilde eğer $CA > 0$ (veya cari dengenin dar tanımı dikkate alınırsa $NX > 0$) ise ülke için cari işlemler fazlası (ya da dış ticaret fazlası) söz konusudur. Eğer bunun yerine vergi gelirleri kamu harcamasından az ise, ülkede bütçe açığı vardır. Diğer yandan eğer $CA < 0$ (veya $NX < 0$) ise cari işlemler açığı (ya da dış ticaret açığı) söz konusudur. Cari işlemler, uluslararası borçlanmanın büyüklüğünü ve yönünü gösterir. Bir ülke ihracatından fazla ithalat yaptığında cari işlemler açığını yurt dışından borçlanarak finanse etmiş olmaktadır. Diğer bir ifadeyle cari açık veren bir ülke, mevcut tüketimini ve/veya yatırımını ithal etmekte ve gelecek tüketim ve/veya yatırım harcamasını ihraç etmiş olmaktadır (Özdamar,2015:168).

6 nolu eşitlik dikkate alındığında bir cari işlemler açığı, özel sektör açığına ($S_p < I_p$) ve/veya kamu sektörü açığına ($T < G$) denktir. Eğer yurt içi yatırımlar çok büyük ölçüde özel tasarruflarla finanse edilirse ($S_p = I_p$) cari işlemler (dış denge) ve bütçe (kamu dengesi) aynı yönde ve birlikte hareket edecektir, yani “ikiz açıklar” ortaya çıkacaktır. Cari vergilerin sabit tutulduğu ve ($S_p - I_p$) farkının aynı ve istikrarlı kaldığı kabul edilirse, geleneksel Keynesyen ikiz açıklar hipotezi doğrultusunda kamu dengesi ve cari işlemler aynı yönde birlikte hareket edecektir ve aynı miktarda olurlar, yani “ikiz”dirler. Bu durumda artan kamu harcamalarından kaynaklanan bütçe açığı, cari işlemler fazlasını azaltır ya da cari açığı artırır(Özdamar,2015:168).

4.1.2. İkiz Açıklar Hipotezini Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlar

Cari işlemler açığı ile bütçe açıkları arasındaki ilişkiyi anlatan ikiz açıklar hipotezine göre yapılan çalışmalarda bu iki değişken arasındaki ilişkinin aynı yönlü olduğu görülmektedir. Teoride cari işlemler açığı ve bütçe açığı arasındaki ilişki iki temel yaklaşımla anlatılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki iki açık arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu öne süren Keynesyen görüş iken, ikincisi ise bu görüşe katılmayan Ricardocu görüştür (Özmen ve Biçer, 2015:282).

4.1.2.1. Geleneksel Keynesyen Yaklaşım

İkiz Açıklar Hipotezinde Keynesyen görüşe göre, vatandaştan alınacak vergiden vazgeçmek veya vergi oranlarındaki indirim ve kamu harcamalarındaki yükseliş, cari hesaplar dengesini bozmaktadır. Bunun iki şekilde ortaya çıkacağını belirtmektedirler. Önce kamu harcamalarındaki bir artıştan kaynaklı üretim ve tüketimin artışıyla büyümeyi tetiklemesi ve gelirin artışıyla yurtdışından olan mallara talebin artması iken; sonrasında yurtiçindeki tasarruf-yatırım açığının artması ve faizlerdeki artış, ulusal paranın değerlenmesine ve dış ticaretteki dengenin kötüye gitmesine sebep olacaktır. Sonuç olarak da kamu harcamalarının artışına cari açıktaki artış eşlik etmektedir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011:105).

İkiz Açıklar Hipotezini destekleyen olarak bilinen Keynesyen görüş, aynı zamanda serbest döviz kurunun ve sermaye hareketliliğinin de görüldüğü bir ekonomide kamu harcamalarındaki artış, toplumdaki kimselerin tasarruflarını azaltıcı yönde etkileyeceğinden, faiz oranlarının da artışına sebep olacağını ileri sürmektedir. Ülkede yaşanan faiz oranlarındaki artış dış ülkedeki yatırımcılar açısından ülkenin çekici hale gelmesine ve ulusal parada yaşanan değerlenme ve bu sebeple de ihracatın düşmesine sebep olacaktır.

Devam eden bu olaylar neticesinde cari açık yaşanacaktır. Sonuç olarak Keynesyen görüş, bütçede yaşanan açıkların kamu kesiminde ki tasarrufların düşmesine ve toplam tasarrufların azalmasına neden olacağından, toplam yatırımların da düşmesine neden olarak büyümeye ket vuracağını ileri sürer. Özetle Keynesyen görüş ikiz açıklar hipotezini destekleyen bir niteliktedir (Çavdar, 2011:424-425).

Öte yandan Keynesyen görüş, bütçe açığı ve cari açık arasındaki nedensel ilişkinin bütçe açığından cari açığa doğru olduğunu ileri sürerken, tersi durumun olmadığını kabul etmektedir. Bu yolla Keynesyen görüş, sabit döviz kuru politikası uygulanırken artan bütçe açıklarının mali canlandırma yönü nedeniyle cari işlemler açığına neden olacağını ileri sürmektedir. Bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin olduğunu ortaya koyan Keynesyen massetme yaklaşımını aynı zamanda Mundell-Fleming modeli de desteklemektedir. Massetme yaklaşımında bütçe açıklarındaki herhangi bir yükseliş, yurtiçindeki toplam harcamaların artmasına ve ithalatın büyümesine, ihracatta ise küçülmeye sebep olacaktır. Dış ticaretteki bu dengesizlik net ihracatın azalmasına ve dolayısıyla cari açığın artmasına neden olacaktır (Bolat, Belke ve Aras, 2011:349).

Keynesyen IS-LM modeline dayanan bütçe açıkları ve dış ticaret açıkları arasındaki pozitif ilişkiyi geleneksel yaklaşım ele almaktadır. Mundell-Fleming modelinde de izlenebilecek olan bütçe açığındaki artışlar, dış ticaret açığındaki bir artışa neden olacaktır. Bu model genel denge için iç dengenin yanı sıra dış dengenin de aynı anda sağlanması gerektiğini ileri sürmektedir. Mundell-Fleming modeli, Keynesyen IS-LM modeline sermaye hareketlerinde serbestlik varsayımı eklenerek geliştirilmiştir. Mundell-Fleming modeli uluslararası sermaye hareketlerindeki serbestlikten yola çıkılarak çeşitli döviz kuru rejimlerinde, maliye ve para politikalarının sistematik şekilde analizini gerçekleştirerek önemli katkılarda bulunmuştur (Uğur ve Karatay, 2009:111).

Keynesyen yaklaşıma göre, cari işlemler dengesi ile genişletici maliye politikası arasında farklılaşma, dışa açıklık durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Bir ülkede uygulanan genişletici maliye politikasının etkisiyle kullanılabilir geliri ve bununla birlikte tüketim harcamalarının artmasıyla yurtiçindeki tasarrufların azalmasına neden olacaktır. Dışa kapalı ekonomilerde yatırımlardaki yüksek düzeyin sürdürülebilmesi için yurtdışından borçlanmanın imkânsız olması nedeniyle, yurtiçinde bulunan tasarrufların azalmasıyla yatırım harcamalarının da azalmasıyla dengelenmektedir. Ekonomileri dışa açık ülkelerde ise yurtdışından kaynak bulma olanağının olması yurtiçi faizlerinin artmasını engellemektedir. Bunun sonucunda özel yatırımlar üzerinde dışlama etkisi engellenmiş olur.

Sonuç olarak yurtiçindeki tasarruflarda azalma cari işlemler açığı ile karşılanmakta ve ikiz açık oluşmaktadır (Altunöz, 2014: 429).

4.1.2.2. Ricardocu Eşdeğerlik Hipotezi

Ricardocu denklik hipotezi, borçlanma ile karşılanma yoluna gidilen kamu harcamalarının rasyonel olan kişiler açısından bütçedeki açığının kapatılabilmesi için ileriki dönemde vergilerin de artırılacağı anlamına gelmektedir. Bu bireyler vergilerin artacağını düşündükleri için kayıp yaşamamak adına tasarruflarında artışa gideceklerdir. Burada Keynesyen görüş, bireylerin mali olarak aldanacağını ileri sürerken, Ricardocu görüş ise vergilerin bugün veya gelecekte ödenmesi arasında fark olmayacağını rasyonel davranan bireyler açısından mali aldanma yaşanmayacağını ileri sürmektedirler. Bundan dolayı Keynesyen teorinin iddia ettiği ulusal tasarruflardaki azalmanın faizlerdeki yukarıya baskısı, Ricardocu görüş tarafından kabul görmemektedir. Ayrıca Ricardocu görüş, kamu tasarruflarındaki eksilişin bireysel tasarruflardaki artışla dengeye geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla gelecekte daha fazla vergi ödemek zorunda kalacağını düşünen bireyler cari dönemdeki tasarruflarını artırmaktadırlar. Keynesyen görüşün iddiasının aksine, Ricardocu denklik teorisi, bütçe açığındaki artışın reel faiz oranını değiştirmeyeceğini ve bu yolla cari açığı etkilemeyeceğini ileri sürmüştür (Bolat, Belke ve Aras, 2011:350).

Özetle rasyonel düşünen bireyler vergi oranlarının düşürülmesi neticesinde ileriki dönemde vergi yükünün artmasını bekledikleri için, vergi oranlarının düşürülmesinden kaynaklı gelir artışlarını tüketim harcaması olarak değil, tasarruf olarak değerlendireceklerdir. Bundan dolayı Keynesyen etki görülmecektir (Tunçsiper ve Sürekçi, 2011:105). Ricardocu görüş, cari bütçe açığı yani kamu tasarruflarındaki bir azalmanın, özel tasarrufta aynı miktarda bir artışa yol açacağını ve ulusal tasarrufta değişme olmayacağını ileri sürer. Ulusal tasarruflarda değişme olmadığı için kapalı bir ekonomide reel faiz oranlarının, planlanan toplam tasarrufla ve yatırım talebini eşitlemek için yükselmesine gerek kalmamaktadır. Bundan dolayı da yatırımlar üzerinde kamu borç yükünün etkisi kalmamaktadır. Ekonominin dışa açık olması durumunda ise özel tasarruflar dış borç ihtiyacını ortadan kaldıracak kadar artacağı için bütçe açığı cari işlemler açığına sebebiyet vermeyecektir (Altunöz, 2014:428).

4.2.ÜÇÜZ AÇIKLAR HİPOTEZİ

İncelenen ikiz açıklar hipotezinde bütçede meydana gelen açığın cari işlemler dengesinde de açık meydana getirdiği ve birbirlerini bu yolla etkiledikleri belirtilmektedir. Yani bütçede oluşan açık cari açığa neden olurken, cari açık da bütçe açığını etkilemektedir. Bu yolla ikiz açıklar hipotezinin ekonominin diğer önemli bir dengesi olan tasarruf-yatırım dengesini hesaba katmadığı görülmektedir. Her üç dengenin bütçe dengesi, cari işlemler dengesi ve tasarruf-yatırım dengesinin ekonominin genel dengesi içinde ele alınmasına üçüz açık hipotezi denilmektedir. Özetle bir ülke ekonomisinin iç dengesini oluşturan tasarruf-yatırım dengesi ve bütçe dengesi ile o ülkedeki ekonomisinin dış dengesini oluşturan cari denge birlikte açık veriyorsa buna üçüz açık hipotezi adı verilmektedir. İkiz açıklar hipotezinin genişletilmesi ile bütçe ve cari açığa ek olarak tasarruf açığının da hesaba katılmasıyla oluşturulmuştur (Karanfil ve Kılıç, 2015:1).

Üçüz açık hipotezinin ortaya çıkma nedeni olarak son dönemlerde birçok gelişmiş ülkenin bütçe açıklarının azalmasına karşın cari açıkların artma eğilimi göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomistlerin son dönemde sıkça dile getirdiği konu cari açıkların ve bütçede yaşanan açıkların temel nedeninin yeterli olmayan yurtiçi tasarruflar olmasıdır. İkiz açıkların ortaya atılmasını tasarrufların yetersiz oluşuyla ilintileyen bu yaklaşım, bütçe açığı, cari açık ve tasarruf açığının birbirleriyle ilişkili olduğunu ve bu üç açıktan herhangi birinde yaşanan değişimin diğerlerinde de etki meydana getireceğini ileri sürmüştür (Akıncı ve Yılmaz, 2013:4).

İkiz açık hipotezi baz alınarak üçüz açık hipotezi oluşturulmuştur. Dünyada birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede küreselleşmenin etkisiyle hızlı büyüme ve sanayileşme sürecine girilmiştir. Bu süreç özellikle iç tasarruf oranları yetersiz olan ülkelerde dış kaynaklara yönelmesine neden olmuş ve sonuçta dış kaynak kullanımı artan ülkelerde cari işlemler açığı kaçınılmaz hale gelmiştir. Öte yandan kamudaki harcamaların vergilerle karşılanamaması kamuda bütçe açıklarını meydana getirmiştir. Cari işlemler açıklarının yanı sıra kamuda meydana gelen açıklarda ekonomik kalkınma adına yük oluşturmaya devam etmiştir (Karanfil ve Kılıç, 2015: 1).

4.2.1. Üçüz Açık Hipotezi ve Ortaya Çıkışı

Bütçe açığını, tasarruf açığını ve cari açığın üçünü kapsayan üçüz açık olgusu küreselleşen dünya ekonomisinde sorunlar çıkarmaya başlamıştır. Cari açık ve bütçe açığına yani ikiz açıklar hipotezine tasarruf açığının da eklenmesiyle üçüz açıklar hipotezi meydana

gelmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse bu üç olgu arasında bir ilişki olup ve herhangi birinde yaşanacak değişiklik diğer dengeyi de etkileyecektir (Karanfil ve Kılıç, 2015:3).

Kalıcı bütçe açığı ve cari işlemler açığının uzun dönem büyüme üzerinde ciddi ilişkisi nedeniyle, bütçe açığından cari işlemler açığına (popüler ismiyle ikiz açık hipotezi) iddia edilen nedenler yoğun araştırma konusu olmuştur. Ancak cari işlemler açığı üzerinde özel tasarrufların rolü göz ardı edilmiştir. Dünya genelinde kapitalist düzenin liberalleşmesiyle, yerel yatırımların milli tasarruflarla sınırlanmasına gerek kalmamıştır. Yerel yatırımlar, milli tasarruflardan fazla ise, ortaya çıkan tasarruf-yatırım açığının yurtdışından finansmanı tasarruf-yatırım dengesi üzerinde ve bütçe dengesi üzerinde önemli bir role neden olur. Bu demektir ki bir ülkede bütçe dengesi, tasarruf-yatırım dengesi ve cari işlemler dengesi aynı anda açık olabilir. Böyle bir senaryonun varlığı literatürde üçüz açıklar hipotezi olarak bilinir (Shastri, 2017:292).

Bir ülke ekonomisinde harcama-kaynak, tasarruf-yatırım alt dengeleri ile bütün toplam kaynaklar, özel ve kamu kesimi tüketimi, tasarruf ve yatırım ve sabit sermaye yatırımı stok değişimleri yer almaktadır. Ülke ekonomisinde bahsedilen genel denge, bir ekonomide özel ve kamu kesimi arasında kaynakların tüketim ve tasarrufa nasıl dağıldığını ve dış kaynak kullanımını belirtmektedir. Kapalı bir ekonomide yurt içi tasarruflar, kamu ve özel kesimin tasarruflarının tamamını kapsarken, toplam tasarruflar ise toplam yatırımlara eşittir (Tülümce, 2013:99).

Bütçe açıklarının cari işlemler açığını etkilediği hipotez ikiz açıklar olarak adlandırılmaktadır. Diğer bir deyişle bütçe açıkları cari açığa sebep olmakta cari açık ise bütçe açığını etkilemektedir. İkiz açıklar hipotezine tasarruf-yatırım dengesinin de eklenmesiyle üçüz açıklar hipotezi oluşturulmuştur. Ekonominin genel dengesi içinde bu durum denklem olarak şu şekilde yansıtılabilir (Özmen ve Biçer,2015:281):

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (a)$$

Kısaca ekonominin iç dengesini oluşturan tasarruf yatırım dengesi ve bütçe dengesi ile birlikte ekonominin dış dengesini oluşturan cari denge birlikte açık veriyorsa buna üçüz açık hipotezi denilmektedir. Başka bir ifadeyle ikiz açık hipotezinin genişletilerek bütçe ve cari açığa tasarruf açığının da eklenmesiyle üçüz açık oluşmaktadır (Özmen ve Biçer,2015:281):

Yani, (S - I) Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Dengesi

(T - G) Kamu Gelir-Gider Dengesi (Bütçe Dengesi)

(X - M) Dış Ekonomik Denge (Cari İşlemler Dengesi)

Bu üç dengenin de açık vermesi durumunda,

(S – I) Tasarruf Açığı

(T – G) Bütçe Açığı

(X – M) Cari Açık

Olarak üçüz açık hipotezi gerçekleşmektedir. Görüldüğü gibi üç temel makro dengenin de açık vermesi üçüz açığı oluşturmaktadır. (a) denkleminde de görülebileceği gibi dengenin herhangi birinde meydana gelen değişim diğer dengeleri etkilemektedir. Bütçe açıkları ulusal tasarrufları azaltarak cari işlemler dengesinde olumsuz etki yaratacaktır. Dış ticaret açığı varken milli gelirde yaşanan azalma ile birlikte tasarruflarda gerçekleşen düşüş bütçe açıklarına neden olacaktır (Özmen ve Biçer,2015:281).

(a) denklemine göre yani aşağıdaki eşitliğe göre cari açık özel yatırımların artması veya özel tasarruflarda yaşanan bir azalma sonucu ya da bütçe açığının artması sonucu meydana gelmektedir. Kısaca üçüz açığın oluşumu bu şekilde gerçekleşmektedir diyebiliriz.

(Tasarruf Açığı) + (Bütçe Açığı) = (Cari Açık)

(S – I) + (T – G) = (X – M)

(a) denkleminde de görünen kamu harcamalarının artması ya da vergideki herhangi bir indirim nedeniyle meydana gelen bütçedeki açıklıklar kamu tasarruflarının azalmasına neden olacaktır. Bu denklem üzerinde gösterilen ulusal tasarruflar diye bahsedilen denge hem özel kesim tasarruflarını hem de kamu kesimi tasarruflarını kapsadığı için kamu tasarruflarının azalması özel kesim tasarruflarının artmadığı varsayımı altında toplam tasarrufların azalmasına sebep olacaktır. Toplam tasarruflardaki azalış faiz oranlarının artmasına ve bu da yurtdışından gelen yabancı sermaye yatırımlarının artmasına neden olacaktır. Döviz kuru bu durumdan etkilenecek ve düşüşe geçecektir ve ekonomik denge olumsuz etkilenecek, cari açık artacaktır. Bu denklemden çıkarabileceğimiz sonuç ise sol yanının ekonominin iç dengesini sunarken, sağ yanının ise dış dengeyi vermesi ve her iki denge arasında da eşitlik olduğunun görülmesidir. Bir ülke ekonomisinde bu dengelerin üçünün de açık vermesi durumu üçüz açık olarak adlandırılırken ikisinin ise açık vermesi durumu ikiz açık olarak adlandırılmaktadır. Eşitliğin sol yanındaki bütçe açığı ile sağ yanındaki cari açık değerleri aylık olarak ölçülebilirken, dengenin sol yanındaki tasarruf açığı ise sık sık ölçülemediği için gözler sürekli bütçe ve cari açık dengeleri üzerinde olur. Bunlar da ikiz açıkları vermektedirler (Karanfil ve Kılıç, 2015: 4).

Yukarıdaki denklem açıkça göstermektedir ki, ikiz açıklar hipotezinin genişletilmiş ve kapsamlı hali olarak, yeterli olmayan milli tasarrufların milli yatırımlarla karşılaştırılması ve denkleme eklenmesiyle birlikte kaçınılmaz olarak üçüz açıklar hipotezi meydana gelmiştir. Ortaya çıkan bu denklem bu açıkların nedenleri ve birbirleriyle ilişkileri açısından bize bir açıklama getirmez. Bu nedenler ve birbirleriyle ilişkileri, ekonomi politikasının veya uygulamalı ekonominin alanına girmektedir. Ortak görüş ise ikiz veya üçüz açığın esas nedeninin devlet bütçe açığı olduğu ve çare olarak da bütçe açığının azaltılması veya dengeli bütçe uygulanması olarak gözükmektedir. Bu görüşe göre devletin yaptığı aşırı harcamanın sonucu olarak ikiz veya üçüz açıklar meydana gelmektedir ve devlet harcamaları kısarsa üç açığın da varlığı azalacaktır (Szakolczai, 2005:41).

Bir ülkede genel dengenin sağlanabilmesi için tasarruflar ve yatırımlar dengesi de oldukça önemlidir. Tasarrufla elde edilen fonların yatırımlara yönelik değerlendirilmesi ekonomide güçlü bir yapı oluşturabilmek için gereklidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin istenilen düzeye çıkarılması için ilk başlarda sermaye malı ithalatı gerekmekte ve bu ülkelerde kaynak yetersizliğinden dolayı bu durum zorunluluk haline gelmektedir. İhtiyaç duyulan kaynak genel olarak döviz yoluyla sağlanmakta ve kalkınma için döviz ithaliyle finanse edilmektedir. Ancak bu döviz gelirlerin çok büyük kısmının düşük düzey teknoloji vasıtasıyla sağlanması, elde edilen gelirin hedefte olan kalkınmanın altında kalmasına ve ülkede ekonomik olarak dış ticaret açığına sebebiyet vermektedir. Dışa açık genel denge içinde dış açık, yurtiçi tasarruf açığı ve bütçe açığı birbirleriyle ilintili ve toplamları sıfıra eşit olması gerekmektedir. Bu dengeler içindeki herhangi birinde yaşanan değişim diğerlerini de etkilemektedir. Bununla ilgili örnek vermek gerekirse, tasarrufun artması için vergilerdeki indirimler yatırımları artıracak, hem bütçe açığı hem de dış ticaret açığının düşmesine neden olacaktır. Üçüz açık değişkenlerinin herhangi birindeki değişim diğer değişkenler tarafından telafi edilerek dengenin oluşması sağlanır (Erol ve Alma, 2016:25).

Bütçe açığı, dış ticaret açığı ve tasarruf açığı olarak bahsi geçen üç problem birbirleriyle ilişkili olmalarına rağmen kendi otonom nedenlere sahiptirler. Üçüz açıklar eğer ayrı ayrı ele alınırsa tüm problem çözülebilirdi. Ancak bu demek değil ki sadece bir problem var. Öyle olsaydı da birisinin kötüye gidişi diğerlerini etkilemez ve kötüye gitmelerine neden olmazdı. Tüm açıklar toplam bütçe borcu ve toplam dış ticaret borcunun dâhil edilmesiyle daha karmaşık hale gelir (Szakolczai, 2005:42).

Ekonominin iç ve dış dengelerin toplanmasıyla dengeye geldiğini yani sıfırlandığı görülmektedir. Tasarruf oranları yatırımlardan düşük ise, tasarruf açığı anlamına gelmekte ve yatırımların borçlanarak finanse edildiği anlaşılmaktadır. Devletin vergi gelirlerinin harcamalarından düşük olduğu durumda ise bütçe açığı oluşmakta ve açık borçlanarak kapatılmaktadır. Son denge ise ihracatın ithalattan az olduğu durumdur ve bu durumda ekonomi cari açık verir. Cari açığın kapatılması için yurtdışından portföy yatırımları veya yabancı sermaye yatırımlarını çekerek ya da borçlanıp karşılaması gerekir. Bahsi geçen üç dengeyi de açık vermesi üçüz açık olgusu ile açıklanır (Samırkaş ve Samırkaş, 2015:24).

4.2.2. Türkiye’de Üçüz Açık

Türkiye’de üçüz açık olgusu 2002 sonrası bütçe dengesi, ödemeler dengesi ve tasarruf yatırım dengesi alt başlıklarıyla tartışılmış ve her üç dengeyi de bir arada gösterilmesiyle konu bağlanmıştır.

4.2.2.1. Türkiye’de 2002 Sonrası Bütçe Dengesi

Türkiye ekonomisinde tabloda da görüldüğü üzere 2003 yılından 2006 yılına kadar bütçe açıkları azalma eğilimine girmiştir. Özellikle 2005 ve 2006 yıllarında bütçe açıkları dönemin en düşük seviyesine gerilemiştir. 2006 yılından sonra ise bütçe açıkları tekrar artış göstermektedir. Artan bütçe açıkları dönem içerisinde 2009 yılı en yüksek seviyesine ulaşmış ve tekrar azalışa yönelmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle harcamaların artıp gelirlerin nispeten düşmesi bunda etkili olmuştur. 2015 yılında 506.305 milyon TL harcamaya karşın, 482.780 milyon TL gelir elde edilmiş ve bütçe 23.525 milyon TL açık vermiştir.

2016 yılı Ocak-Aralık döneminde 29.9 milyar TL açık veren bütçe, 2017 yılı Ocak-Aralık döneminde 47.4 milyar TL açık vermiştir. 2017 yılı Ocak-Aralık döneminde bütçe gelirleri bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 13.8 oranında artarak 630.3 milyar TL olmuştur. Bütçe giderleri ise yüzde 16 oranında artarak 677.7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir (BÜMKO, 2017: 1).

Tablo 13: 2002-2016 Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (Milyon TL)

Yıllar	Harcamalar	Gelirler	Denge	Bütçe Açığı/GSYH
2002	119.604	79.420	-40.184	11.2
2003	141.248	101.040	-40.208	8.6
2004	152.093	122.964	-29.128	5.0
2005	159.687	152.784	-6.903	1.0
2006	178.126	173.483	-4.643	0.6
2007	204.068	190.360	-13.708	1.6
2008	227.031	209.598	-17.432	1.8
2009	268.219	215.458	-52.761	5.3
2010	294.359	254.277	-40.081	3.5
2011	314.607	296.824	-17.783	1.3
2012	361.887	332.475	-29.412	1.9
2013	408.225	389.682	-18.543	1.0
2014	448.752	425.383	-23.370	1.1
2015	506.305	482.780	-23.525	1.0
2016	584.071	554.140	-29.932	1.1
2017	677.722	630.349	47.373	1.5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı (BÜMKO) verilerinden tarafımda oluşturulmuştur.

Özetle 2002-2016 yılları Türkiye için bütçe açıklarının dalgalı bir seyir izlediği dönem olmuştur. Bütçe açıkları 2005-2006 yıllarında önemli ölçüde azalmasına rağmen 2007-2010 döneminde artarak devam etmiş ve son yıllarda ise tekrar azalma seyri izlemiştir. Ancak belirtilen dönem boyunca sürekli bütçe dengesi eksi bakiye vererek açık vermiştir.

4.2.2.2. Türkiye’de 2002 Sonrası Ödemeler Dengesi

Türkiye ekonomisinde 2002 yılında ithalat ve ihracat arasındaki fark yani dış ticaret dengesi 15.495 milyon dolar açık verirken, cari işlemler dengesindeki açık 626 milyon dolar olmuştur. 2002 yılından 2013 yılına gelindiğinde dış ticaret dengesi 99.858 milyon dolar açık verirken, cari işlemler açığı 63.621 milyon dolar olmuştur. Cari işlemler dengesinin gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ise eksi 6.7 olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında cari işlemler dengesi 2016 yılına kıyasla bozulma göstermiştir ve 47.1 milyar dolara yükselmiştir. Cari işlemler dengesinin temel belirleyicisi olan dış ticaret dengesi 2017 yılında bozulma kaydedilmiştir. Bu bozulmanın temel nedeni, ihracatta gözlenen olumlu seyre karşın, gerek güçlü seyreden iç talebe gerekse enerji fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ithalatta gözlenen yüksek oranlı artış olmuştur. Son yıllarda ihracatın ithalata kıyasla daha yüksek oranda büyümesi dış ticaret açığında daralma sağlarken, 2017 yılında ithalatın büyüme oranı ihracatın büyüme oranının üzerinde gerçekleşmiştir. Dış talepteki olumlu gelişme, ihracattaki olumlu gelişmeyi desteklemiştir (TCMB, , 2017: 3).

Genel olarak Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı artış eğiliminde olsa da zaman zaman düşüş göstermiştir. Ancak bahsi geçen yıllar içinde cari işlemler dengesi hep açık vermiştir.

Tablo 14: 2002-2016 Yılları Arasında Ödemeler Dengesi

Yıllar	İhracat (FOB) (Bavul Ticareti Hariç)	İthalat (CIF)	Dış Ticaret Dengesi	Cari İşlemler Dengesi	Cari İşlemler Dengesi/ GSYH(%)
2002	36.059	51.554	-15.495	-626	-0.3
2003	47.253	69.340	-22.087	-7.554	-2.4
2004	63.167	97.540	-34.373	-14.198	-3.5
2005	73.476	116.774	-43.298	-20.980	-4.2
2006	85.535	139.576	-54.041	-31.168	-5.7
2007	107.272	170.063	-62.791	-36.949	-5.5
2008	132.028	201.964	-69.936	-39.425	-5.1
2009	102.143	140.929	-38.786	-11.358	-1.8
2010	113.883	185.544	-71.661	-44.616	-5.8
2011	134.906	240.839	-105.933	-74.402	-8.9
2012	152.462	236.544	-84.082	-47.962	-5.5
2013	151.803	251.661	-99.858	-63.621	-6.7
2014	157.610	242.178	-84.568	-43.597	-4.7
2015	143.839	207.234	-63.395	-32.118	-3.7
2016	142.530	198.619	-56.089	-33.137	-3.8
2017	157.019	233.799	-76.779	-47.371	-5.6

Kaynak: BÜMKO Temel Ekonomik Büyüklükler verilerinden tarafimca oluşturulmuştur.

4.2.2.3. Türkiye’de 2002 Sonrası Tasarruf-Yatırım Dengesi

Türkiye ekonomisinde 2002 sonrası dönemde tasarrufların yatırımları karşılama oranları hep düşük kalmış ve yurtiçi yatırımları desteklemek için genel olarak dış finansman yoluna gidilmiştir. Bu da cari işlemler açığını artıran diğer bir etken olarak göze çarpmıştır. 2002 yılında Türkiye ekonomisinde tasarruf yatırım açığı olmadığı ve düşük oranla da olsa yurtiçi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarını karşıladığı gözlenmiştir. Ancak sonraki yıllarda tasarruf yatırım açığı ortaya çıkmıştır. 2003 yılında yurtiçi tasarrufların gayri safi yurtiçi hasılaya oranı 15,5 iken sabit sermaye yatırımlarının gayri safi yurtiçi hasılaya oranı 17,4 olarak gerçekleşmiş ve 1,9 oranında tasarruf yatırım açığı ortaya çıkmıştır. 2009 yılına gelindiğinde küresel kriz nedeniyle tasarruflarda artış yaşanmış ve yatırımlarda da kısmi artış ile ilgili yılda tasarruf yatırım açığı ortaya çıkmamıştır. Son olarak 2016 yılında 24,5 olarak gerçekleşen yurtiçi tasarruflar oranı ve 29,3 olarak gerçekleşen sabit sermaye yatırımları oranı tasarruf yatırım açığının 4,8 olarak oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tablo 15: Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

Yıllar	Yurtiçi Tasarruflar/GSYH	Sabit Sermaye Yatırımları/ GSYH	Tasarruf Yatırım Açığı/GSYH
2002	18,6	17,1	1,5
2003	15,5	17,4	-1,9
2004	16,0	20,7	-4,7
2005	15,9	21,4	-5,5
2006	16,6	22,6	-6
2007	15,5	21,8	-6,3
2008	16,8	20,2	-3,4
2009	22,9	22,4	0,5
2010	21,3	24,9	-3,6
2011	22,5	28,1	-5,6
2012	22,8	27,3	-4,5
2013	23,2	28,5	-5,3
2014	24,4	28,9	-4,5
2015	24,8	29,7	-4,9
2016	24,5	29,3	-4,8

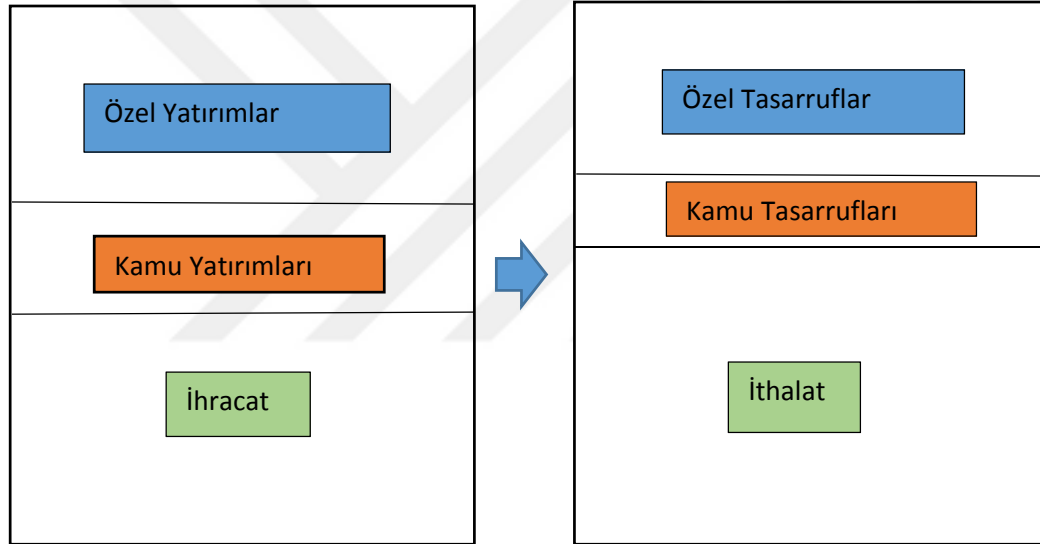
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verilerinden tarafımca oluşturulmuştur.

4.2.2.4. Türkiye’de 2002 Sonrası Bütçe, Cari İşlemler ve Tasarruf-Yatırım Dengesi

Bazı ülkelerde bütçe açıklarında yaşanan azalışlara rağmen cari işlemler dengesinde iyileşme olmaması ikiz açık hipotezine tasarruf yatırım dengesinin eklenmemesini eksiklik olarak göstermiştir. Makroekonomik denge içerisinde her üç dengenin de birbirini etkilediği düşünüldüğünde eksiklik daha çok göze çarpmaktadır. Türkiye dâhil pek çok gelişmekte olan ülkelerde bu üç dengenin de açık vermesiyle üçüz açık hipotezi oluşmaktadır (Karanfil ve Kılıç, 2015:2).

Makroekonomik dengede dış ticaret dengesi, bütçe dengesi ve tasarruf yatırım dengesi eşitlik oluşturmaktadır. Bütçe dengesi ve tasarruf yatırım dengesinin toplamları dış ticaret dengesine eşit olmaktadır. Bununla ilgili ilişkiyi Şekil 22 daha net ortaya koymaktadır. Şeklin sol tarafı sisteme kaynak girişlerini, sağ tarafı ise kaynak çıkışlarını göstermektedir. Sistemden üç şekilde kaynak çıkışı olmaktadır. Bunlardan ilki özel kesimin tasarruflarıdır. İkincisi ise kamunun vergi ve diğer gelirleridir. Üçüncü çıkış ise ithal ettiğimiz ürünlere yapılan ödemeler ile gerçekleşir. Gelir akımlarından bu 3 çıkışın karşılığında da özel yatırımlar, kamu harcama ve yatırımları ve ihracat 3 kaynak girişini göstermektedir (Kalkan, 2011: 3).

Şekil 22: Türkiye’de Makro Denge

Kaynak: (Kalkan,2011:3)

Yukarıdaki şekil 22’ye göre özel tasarruflar ve kamu tasarrufları, özel yatırımları ve kamu yatırımlarını karşılamakta yetersizse dış ticaret açığı vermeniz kaçınılmazdır. Vereceğiniz dış ticaret açığı da bütçe açığı ve özel kesimin açığı kadar olacaktır. Yani Türkiye gibi zaten özel tasarruf açığı olan bir ülkeyse bütçe açığınız artarsa cari açığınız da artacaktır. (Kalkan, 2011:2) Üçüz açık tam anlamıyla bir dengesizliğin dengesini ifade ediyor. İç ekonomik dengeyi oluşturan iki dengenin de açık verdiği ve bunu dış açığın dengelediği bir durum (Eğilmez,2012).

Bazı gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de yeterli kalkınmayı sağlayabilmek için milli gelirinin çoğunu yatırıma ayırmaktadır. Bu kaynak ise genel olarak tasarruflardan oluşmaktadır. Yatırımların finansmanı için kullanılan tasarruflar ülkenin ekonomik kalkınmasında önemli bir iç darboğaz oluşturmaktadır. Yatırımların kaynağı

olarak kullanılan tasarruflar bir ÷lkede dñřük olduğunda yatırımlar istenilen düzeye çekilememekte, bundan dolayı ekonomik verimlilik geriye düşmekte ve sonuç olarak da milli gelir düzeyi düşük seyretmektedir. Gelir seviyesinin düşük seyretmesi tasarruf oranlarının düşük olduğu ÷lkelerde kalkınmayı yeterli kadar finanse edememekte ve sonuçta bütçede açık meydana gelmektedir (Erol ve Alma, 2016:22).

Tablo 16: Türkiye’de Bütçe Açığı, Cari İşlemler Dengesi, Tasarruf Yatırım Açığının GSYH İçindeki Yeri

Yıllar	Bütçe Açığı/GSYİH	Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Tasarruf Yatırım Dengesi/ GSYH
2002	11,2	-0,3	1,5
2003	8,6	-2,4	-1,9
2004	5,0	-3,5	-4,7
2005	1,0	-4,2	-5,5
2006	0,6	-5,7	-6
2007	1,6	-5,5	-6,3
2008	1,8	-5,1	-3,4
2009	5,3	-1,8	0,5
2010	3,5	-5,8	-3,6
2011	1,3	-8,9	-5,6
2012	1,9	-5,5	-4,5
2013	1,0	-6,7	-5,3
2014	1,1	-4,7	-4,5
2015	1,0	-3,7	-4,9
2016	1,1	-3,8	-4,8
2017	1,5	-5,6	*

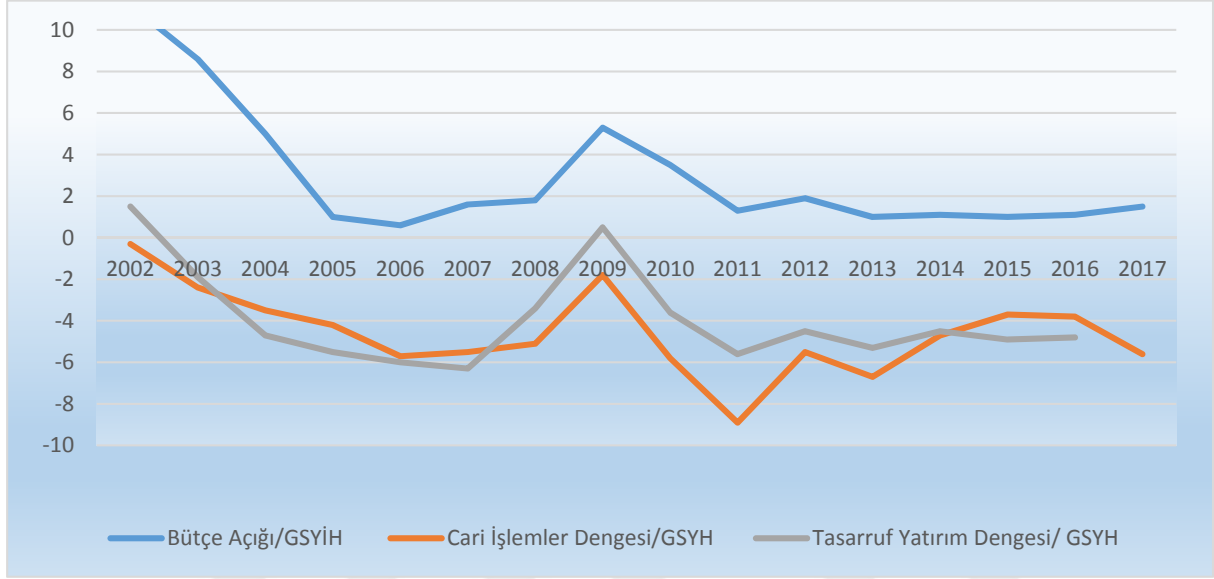
Kaynak: Tablo-14, Tablo-13, Tablo-12 ’ den yararlanılarak tarafimca oluşturulmuştur.

Üçüz açık hipotezi incelenirken bütçe dengesi, dış ticaret dengesi ve tasarruf-yatırım dengesinin bir eşitlik oluşturması gerekmektedir. Bu denkleme göre bütçe dengesi ve tasarruf yatırım dengesinin toplamı dış ticaret dengesine eşit olması gerekir.

2015’te merkezi yönetim bütçe dengesi 23.525 milyon TL açık vermiştir. Aynı yılda cari işlemler dengesi 32.118 milyon Dolar açık vermiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise bütçe dengesi bir önceki yıla göre 29.932 milyon TL, cari işlemler dengesi ise 33.137 milyon Dolar açık vermiştir. Bu dönemlerde tasarruf yatırım açığının GSYH’ye oranı da negatif değer aldığından her üç denge de açık vermiştir.

Türkiye ekonomisinde gerçekleşen bütçe açıkları uzun yıllar kamu kesimi tasarruf dengesinin negatif sonuçlar vermesine neden olmuştur. Oluşan bu açığın finansmanında da büyük ölçüde özel kesim tasarruf fazlasından yararlanılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise bütçe açıkları azalmasına rağmen cari işlemler açığı artmaya devam etmiştir.

Şekil 23: Türkiye’de Üçüz Açık

Kaynak: Tablo 15’ten yararlanılarak tarafimca oluşturulmuştur.

Özetle 2002-2014 yılları arasında Türkiye ekonomisi incelendiğinde, Tablo-15’ te ve Şekil 23’ te görüldüğü gibi üçüz açık olarak tabir edilen bütçe açığı, cari açık ve tasarruf açığının aynı anda açık verdiği görülmektedir. Ancak, 2002 ve 2009 yılında tasarruf-yatırım açığı oluşmadığından bu yıllar da Türkiye’de bütçe açığı ve cari açığın varlığından dolayı ikiz açık görülmüştür. Sonuç olarak denilebilir ki, 2002-2009 yılı haricinde, Türkiye ekonomisinde belirtilen yıllarda her üç denge de açık verdiği için üçüz açık hipotezi geçerlidir.

SONUC

Birçok ülkede görülmeye başlanan yüksek bütçe açıkları, yanına cari açıkların da eklenmesiyle literatüre ikiz açıklar olarak geçmiş ve bu ülkelerde sorun olarak kabul edilmiştir. Bu hipotez, bütçe açıklarındaki değişimin cari açıkları da etkilediği varsayımına dayanarak ortaya atılmıştır. İç ve dış dengenin bir arada sağlanması açısından önemli bir yere sahip olmuştur.

İkiz açıklar hipotezini oluşturan unsurlardan olan bütçe açığı ve cari işlemler açığı zaman geçtikçe hipotezi doğrular nitelikten farklı bir yol almaya başlamıştır. Ekonominin genel dengesi içinde iç denge olan tasarruf-yatırım dengesinin de incelenme zorunluluğu gündeme gelmiştir. Bu zorunluluğa bütçe açığı düştüğü halde cari açığı artan ülkeler bulunması neden olmuştur. İkiz açıklar hipotezinde göz ardı edilen tasarruf-yatırım dengesinin de eklenmesiyle ikiz açıklar hipotezi genişlemiş ve üçüz açıklar hipotezine evrilmiştir.

Bu çalışmada üçüz açıklar hipotezinin değişkenleri incelenmiş ve Türkiye ekonomisi üzerinde etkileri tablolar ve grafiklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye ekonomisinin süregelen bütçe açıkları, kamudan elde edilen gelirlerin yapılan harcamaları karşılayamaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Elde edilen gelirlerden daha fazla harcama yapılması bütçe açıklarını her dönem gündeme getirmektedir. Bütçelerin her yılın başında kabul edilerek uygulamaya konulan bir yasa olması, daha o yılın başında bütçe açıklarının olacağı bilindiği ve bunun bir hükümet politikası olduğunu akıllara getirmektedir. Bütçe açıklarının fazla olması ülkenin ekonomik dengesinin bozulmasına ve istikrarının önünde engel olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bütçe açıkları makroekonomik dengeleri de bozmaktadır. Elde edilen tasarrufların bütçe açıklarını kapatılması için kullanılması ve dış ticaret dengesini bozması bunlardan sayılabilir.

Üçüz açıklar hipotezinin diğer bir değişkeni olan cari işlemler açığı, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye ekonomisinin de makroekonomik performansını değerlendirmede önemli göstergelerdendir. Türkiye uzun yıllardır cari dengesi açık veren bir ülkedir. Özetle ülkede satın alınan mal ve hizmetler için ödenen döviz giderleri, dış ülkelere satılan mal ve hizmetler karşılığında elde edilen döviz miktarından fazladır. Bu durum ise cari işlemler dengesinde açık meydana getirmektedir.

Türkiye ekonomisinde cari açığın temel nedeninin üçüz açıklar hipotezi değişkeni olan tasarruf yatırım açığından kaynaklandığı düşünülmektedir. Türkiye ekonomisi

gelişmekte olan piyasa ve ekonomisinin yüksek büyüme elde etmesi için gereken sermaye ve enerjiyi ithal yollarla karşılamaktadır. Cari açığın çok büyük kısmı enerji ithalatı ve dış ticarettten kaynaklanmaktadır. Ülkede görülen dış ticaret açığı, ihracatın ithalatı karşılamaya yetmemesi, genellikle büyümenin ithal edilen ara mallarıyla olmasıdır; yani üretilenden fazla tüketim yapılması olarak görülmektedir. Ekonomisi büyüdükçe fosil enerji kaynaklarına bağımlılık nedeniyle net ithalatçı konumunda olan Türkiye, cari açığı da artmaktadır.

Üçüz açıklar hipotezinin geçerliliği bir ülkede bu hipotezin değişkenlerinden olan bütçe açığının, cari işlemler açığının ve tasarruf-yatırım açığının aynı anda görülmesi gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin son dönemleri incelendiğinde bütçe açığının, cari açığın ve tasarruf açığının üçünün bir arada olması nedeniyle “üçüz açık hipotezinin” geçerli olduğu söylenebilir.

Bir ülke ekonomisinde bütçe açıkları var iken, hem cari açık hem de tasarruf yatırım açığı yani üçüz açık görülüyorsa denilebilir ki ülke ekonomik açıdan her türlü krize karşı kırılganlık göstermeye yatkındır.

Türkiye ekonomisinde yıllar içinde üçüz açıklar olgusu sürekli gündem olmuştur. Son dönemler ülke ekonomisi incelendiğinde bütçe açığının makul düzeyde olduğu görülmüştür. Ancak cari işlemler dengesinde oluşan açık, istikrarlı bir azalma seyretmemiş aksine artmıştır. Cari işlemler dengesi açığının azaltılmaya çalışıldığı yıllarda ekonomik büyüme kötü etkilenmiş, cari açığın arttığı yıllarda büyümede de rekor artışlar gözlenmiştir. Bunun nedeni ise büyümenin dış açıkla finanse ediliyor olmasındandır. Cari açığın finansmanında kullanılan kalemler incelendiğinde sıcak para diye tabir edilen portföy yatırımlarının önemli bir yeri olduğu ve cari açığın finansmanında güvenilir liman olarak bilinen doğrudan yatırımların payının daha az olduğu gözlenmektedir. Durum böyleyken, ekonomide ki kırılganlık artmaktadır. Çünkü portföy yatırımlarının olay ve durumlara karşı cevap hassasiyeti ülkede ekonomik kriz algısı yaratabilmekte ve durumu içinden çıkılmaz hale getirebilmektedir. Bu gibi kötü senaryolarla karşılaşmamak adına acil önlemler devreye sokulmalıdır.

Ülkede cari açığı her dönem artırıcı özellik taşıyan dış ticaret açığı; ithalatın ihracattan daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ülkede ithal edilen fasıllara bakıldığında hammadde, ara mal ürünlerinin ağırlık kazandığı ve bu tür ürünler alınmadan ihracat yapılmasının zor hale geldiği görülmektedir. Bu rüzgârı tersine döndürmek ve dış ticaret hacmini gelişmiş ülkeler seviyesine taşımak için, ülkeye değer katacak, ülkeyi ileriye

götürecek ve dünya genelinde marka olacak ürün ve teknoloji pazarlanması, AR-GE çalışmalarına ağırlık verilmesi kaçınılmazdır. Ancak bu önlemlerin kısa vadede sonuç vermesi pek olası gözükmemektedir. Ülkede cari açığı önleyici bir kalem olan, hizmet gelirleri fazlası çok kısa vadede önemli sonuçlar verebilmektedir. Türkiye'nin jeopolitik önemi ve doğal güzellikleriyle turizm açısından cazibe noktası haline getirilmesi, hizmet gelirleri açısından önemlidir. Sadece turist sayısını artırmak amacına yönelik değil ayrıca turistlerin kaldıkları sürece ortalama harcamalarını da artırıcı politika geliştirmek ve uygulamak gereklidir. Hizmet gelirleri kaleminin, daha çok gelir getirmesine yönelik karar ve politikalar ile desteklenmesi, cari açığın olduğundan daha da düşük ve risksiz hale gelmesine sebep olacaktır.

Türkiye ekonomisinde yurtdışı yerleşikler ile yapılan alışveriş sonucunda oluşan döviz açığının büyük bir kısmı hammadde ve mamul mal ithalatından kaynaklanırken, sorunu körükleyen diğer önemli bir etken ise enerji ithalatının da yüksek seyretmesidir. Türkiye ekonomisi büyürken, büyümenin lokomotifini olan enerji, ülke içinden yeterince karşılanamamakta ve ithal yoluyla alınmaktadır. Enerji de dışa bağımlılık cari işlemler açığını da artırıcı etkide bulunmaktadır. Dışa bağımlılık seviyesini düşürmek ayrıca cari açığı da azaltıcı etkide bulunacağından dolayı bağımlılığı azaltıcı politikalar geliştirilmelidir. Türkiye güneşlenme süresinin fazlalığı bakımından dünyada sayılı ülkelerden biridir. Ancak ülkede güneş enerjisinden yararlanma olanakları yeterince gelişmemiştir. Bu doğrultuda son zamanlarda güneş panelleri yoluyla güneş enerjisini elektrik enerjisine dönüştürme projeleri uygulanmaya başlanmıştır. Elektrik üretimimizin büyük kısmının doğal gaz ile gerçekleştirilmesi; bu konuda kayda değer çalışmaların yapılmasını elzem kılmıştır.

Türkiye'de cari açığın oldukça yüksek seyretmesinin nedenlerinden biri de yurtiçi tasarruf miktarının az olmasındandır. Yurtiçi tasarrufların yatırımları karşılayacak düzeyde olmaması, yurtdışı kaynak ihtiyacını artırmaktadır. Yurtdışı kaynak ihtiyacı ülkeyi daha kırılgan ve şoklara karşı daha hassas hale getirmektedir. Cari açığın makul düzeylere çekilebilmesi yurtiçi tasarrufların kayda değer şekilde artırılmasıyla mümkün olmaktadır. Onuncu Kalkınma Planında bu konuya özel önem verilmiştir. Uygulamada olan Bireysel Emeklilik Sistemi ile devlet katkısı yüzde 25 olarak belirlenmiş ve bunun tasarruf sahiplerini teşvik edeceği düşünülmüştür. Ayrıca, vergi politikalarının da tasarrufu teşvik edici yapıda uygulanması, tüketicilere tasarruf konusunda eğitimler verilmesi ve israfın azaltılmasına yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z., & Terzi, H. (2009). Enflasyon ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi ve Patinkin Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 195-211.
- Adıgüzel, U. (2014). Türkiye'de Cari Açığın Asimetrik Davranışının Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(2), s. 61-74.
- Akçoraoğlu, A., & Yurdakul, F. (2004). Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(59), s. 1-25.
- Akdoğan, A. (1989). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Akın, T., & Göçer, İ. (2016). Kırılgan Beşlide Tasarruf-Yatırım Açığının Ekonomik Büyüme Etkileri: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz. *Ege Akademik Bakış*, 197-210.
- Akıncı, M., & Yılmaz, Ö. (2013). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *İMKB Dergisi*.
- Aksoy, F. (2016, Şubat). Tasarrufun Belirleyicileri: Tüketici ve Ticari Kredilere İlişkin Bulgular. *Uzmanlık Yeterlik Tezi*. Ankara: T.C. Merkez Bankası .
- Altunöz, U. (2014). İkiz Açık Hipotezinin Sınır Yöntemiyle Sınanması: Türkiye Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 426-446.
- Arslan, İ., Uğur, A. A., & Dineri, E. (2017). OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2014. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 56-68.
- Arslan, İ., Uğur, A. A., & Dineri, E. (2017). OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2014. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 56-68.
- Azgün, S., & Taşdemir, M. (2006, Eylül). Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Türkiye'nin Zamanlararası Borçlanma Kısıtının Testi (1980-2004). *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 35-45.
- Bakanlığı, K. (2014-2018). *Onuncu Kalkınma Planı*.
- Bakanlığı, K. (2015). *Kamu Yatırımları Raporu*. Ankara: Yatırım Programlama, İzleme ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü Yatırımlar ve Proje Analiz Dairesi Başkanlığı.
- Barış, A. (2015). AB Ülkeleri ve Türkiye'de Bütçe Açığının Yönetişim Göstergeleri ile İlişkisi : Panel Veri Analizi. *Doktora Tezi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Barışık, S. (2010, Eylül). Makro Ekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı-Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği. *İktisat İşletme ve Finans*, s. 100-119. Eylül 15, 2017 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/46530421> adresinden alındı
- Bayar, Y., Kılıç, C., & Arıca, F. (2014). Türkiye'de Cari Açığın Belirleyicileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 451-471.

- Bayrak, Y. (2013). Bütçe Açığı ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Bilgili, Y. (2014). *Makro İktisat Ders Notları*. İstanbul: İkinci Sayfa .
- Bolat, S., Belke, M., & Aras, O. (2011). Türkiye'de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı. *Maliye Dergisi*, 347-364.
- BÜMKO. (2017). *Aylık Bütçe Gerçekleşmeleri Raporu*. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Çakır, A. S., & Sözen, İ. (2016). Türkiye' de Cari İşlemler Dengesini Etkileyen FİNansal Değişkenlerin VAR Analizi. *Akademik Hassasiyetler*, 19-42.
- Çanakkıran, F. (2013). Finansal Liberalizasyon ve Cari Açık : Türkiye Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Çavdar, Ş. Ç. (2011). Türkiye İçin İkiz Açık Hipotezinin Testi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 422-431.
- Çavdar, Ş. Ç. (2011). Türkiye'de Bütçe Açıklarının İktisadi Büyüme ve İstikrar Üzerine Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 26-41.
- Çeliköz, Y. S., & Yukacı, İ. (2016). Konsolide Bütçe Açıkları ve İç Borç-Dış Borç İlişkisi: Türkiye Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 478-504.
- Demirezen, Ö. (2015, Eylül). Türkiye'de Kredilerin Özel Tüketim Harcamalarına Etkisi. *Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- Direkçi, T. (2006). Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması. *Doktora Tezi*. Adana.
- Doğan, E., & Bayraç, H. N. (2014). Türkiye'de Cari Açık Sorunu Üzerine Mikro Temelli Bir Yaklaşım. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 97-124.
- Eğilmez(b), M. (2015, Eylül 4). *Cari Açık Beklendiği Kadar Düşmeyebilir*. Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/09/cari-ack-beklendigi-kadar-dusmeyebilir.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2012, Ekim 20). *İkiz Açık, Üçüz Açık*. Eylül 13, 2017 tarihinde Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/10/ikiz-ack-ucuz-ack.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2013, Ekim 25). *Ekonomideki Üç Dengenin Geometrik Gösterimi*. Şubat 12, 2017 tarihinde Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2013/10/ekonomideki-uc-dengenin-geometrik.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2013, Eylül 18). *Tasarruf Yatırım Dengesi Geometrisi*. Eylül 11, 2017 tarihinde Kendime Yazılar: file:///F:/Tasarruf%20A%C3%A7%C4%B1%C4%9F%C4%B1/KEND%C4%B0ME%20YAZILAR%20-%20Mahfi%20E%C4%9Filmez%20yaz%C4%B1lar%C4%B1_%20Tasarruf%20Yat%C4%B1r%C4%B1m%20Dengesi%20Geometrisi.html adresinden alındı

- Eğilmez, M. (2014, Ocak 14). *Ödemeler Dengesini Okumak*. Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2015, Ağustos 20). *Bu Finansal Deyimleri Yanlış Kullanmayın*. Eylül 15, 2017 tarihinde Kendime Yazılar: <http://www.mahfiegilmez.com/2015/08/bu-finansal-deyimleri-yanls-kullanmayn.html> adresinden alındı
- Eğilmez, M. (2016, Haziran 9). *Kendime Yazılar*. 08.01.2017 tarihinde www.mahfiegilmez.com: <http://www.mahfiegilmez.com/2016/06/butce-acklar-borclanarak-m-para-basarak.html> adresinden alındı
- Ekşi, F. (2010). Türkiye'de Cari Açık ve Finansmanı. *Yüksek Lisans Tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EPDK. (2017). *Doğal Gaz Piyasası 2016 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Kurulu.
- EPDK. (2017). *Elektrik Piyasası 2016 Yılı Piyasa Gelişim Raporu*. Ankara: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu.
- Erol, E. D., & Alma, D. (2016). Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1975-2014 Dönemi Türkiye Analizi. *ICEB*, 22-31.
- Esen, Ö., & Bayrak, M. (2012). Bütçe Açıklarının Cari İşlemler Dengesi Üzerine Etkileri: İkiz Açıklar Hipotezinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Ekonomik Yaklaşım*, s. 26.
- EÜAŞ. (2017). *Elektrik Üretim Sektör Raporu*. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı İstatistik ve Araştırma Müdürlüğü. Mart 10, 2018 tarihinde <http://www.enerji.gov.tr/File/> adresinden alındı
- Giray, F. (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme. s. 181-199.
- Göçer, İ., & Peker, O. (2014). Yabancı Doğrudan Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneğinde Çoklu Yapısal Kırımlı Eşbütlenme Analizi. *BDDK Bankacılı ve Finansal Piyasalar*, 87-116.
- Gülöksüz, U., Bayraktar, M., Uluşen, H., & Ok, H. (2012). Bütçe. *T.C Gençlik ve Spor Bakanlığı*.
- Güngör, S., Sönmez, L., Korkmaz, Ö., & Karaca, S. S. (2016). Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Türkiye'nin Cari İşlemler Açığına Etkileri. *Maliye Finans Yazıları*, 29-48.
- İpek, E., & Akar, S. (2016). Bütçe Açığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 181-203.
- Kalkan, S. (2011). Cari Açığın Sebebini Merak Eden Bütçeye Baksın. *TEPAV Politika Notu*.

- Kandemir, K. (2015). Cari Açık Üzerinde Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması. *Yüksek Lisans Tezi*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Kar, M. (2012, Nisan 20). *Türkiye'nin Tasarruf Açığı Sorunu*. Eylül 25, 2017 tarihinde Strateji Düşünce Enstitüsü: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/-turkiyenin-tasarruf-acigi-sorunu/1085> adresinden alındı
- Karabulut, G., & Danişoğlu, A. Ç. (2006). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 47-63.
- Karacal, M., & Öktem, A. U. (2007). *Bütçe Klavuzu Uzman Olmayanlar İçin Bir El Kitabı*. TESEV Yayınları.
- Karaman, Ç. (2015). *5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Performans Esaslı Bütçeleme ve Performans Esaslı Bütçenin Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna Uygulanabilirliği*. Ankara: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu.
- Karanfil, M., & Kılıç, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Zaman Serisi Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 1-20.
- Kaya, M. (2016). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 51-75.
- Kaya, M. (2016, Aralık 12). *Türkiye'nin Tasarruf Oranı 'Orta Düzey' Çıktı*. Ocak 17, 2018 tarihinde Dünya: <https://www.dunya.com/ekonomi/turkiyenin-tasarruf-orani-orta-duzey-cikti-haberi-341410> adresinden alındı
- Kaya, V., & Efe, G. (2015). Yurt İçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme: Dünyanın En Büyük İlk Yirmi Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme ve Panel Veri Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 251-277.
- Kaygısız, A. D., Kaya, D. G., & Kösekahyaoglu, L. (2016). Türkiye'de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 273-300.
- KB. (2014). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığı*. Kalkınma Bakanlığı.
- KB. (2018). *Cari Açığın Finansman Kalemleri*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı. Mart 13, 2018 tarihinde <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> adresinden alındı
- Kesbiç, C., Baldemir, E., & Bakımlı, E. (2004). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 11(2), 29-39.
- Kesbiç, C., Baldemir, E., & Bakımlı, E. (2005, Nisan). Bütçe Açıkları ile Parasal Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye İçin Bir Model Denemesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, s. 81-98.

- Kurnaz, A. C. (2010). Kamuda Performans Esaslı Bütçe Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Bu Çerçeve de PART Sisteminin İncelenmesi. *Mesleki Yeterlilik Tezi*. Ankara: Maliye Bakanlığı.
- Müdürlüğü, İ. Ö. (2016). *Reel Efektif Döviz Kuru Endekslerine İlişkin Yöntemsel Açıklama*. http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-1SJ0DIm: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c/REERMetaveri_birle%C5%9Fik.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-235fa81f-8433-4f26-ae0a-825630e77b8c-1SJ0DIm adresinden alındı
- Müdürlüğü, Ö. D. (2016). *Ödemeler Dengesi İstatistikleri Tanım ve İlkeleri ile Türkiye Uygulaması*. Ankara: T.C. Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Ödemeler Dengesi Müdürlüğü.
- Oktar, S., & Dalyancı, L. (2011). Türkiye Ekonomisinde Para Politikasının Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 1-22.
- Oktayer, A. (2010, Ocak-Haziran). Türkiye'de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. *Maliye Dergisi*(158), 431-447.
- Okutan, M. (2010). Bütçenin İç Borçlanma ile Finansmanının Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkileri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Oral, E. (2005). *Bazı OECD Ülkelerinde Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamaları, Gelişimi ve Türk Mali Sistemi Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara: Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü.
- Orhan, O. (1994). *Türkiye'de Bütçe ve Maliye Politikaları*. İstanbul Ticaret Odası.
- Örnek, İ. (2008). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 200-217.
- Özcan, K. M., & Günay, A. (2012). Türkiye'de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar. *Türkiye Ekonomi Kurumu*.
- Özdamar, G. (2015). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ampirik Literatür İncelemesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 165-186.
- Özel, Ö., & Yalçın, C. (2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde Özel Emeklilik Reformlarının Yurtiçi Tasarruf Oranlarına Etkisi: Ampirik Bulgular. *TCMB Ekonomi Notları*.
- Özmen, M., & Biçer, B. (2015). Türkiye İçin İkiz Açıkların Ekonometrik Analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 279-294.
- Özsan, G., Erdem, B. P., & Ata, S. (2017). *Türkiye'de Yurt İçi Tasarrufların ve Tüketimin Gelişimi*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi.

- Parlaktuna, İ., & Şimşek, S. (2007). Bütçe Finansman Kaynaklarının Belirlenmesi ve Ekonomi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması (1989-2005). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 43-68.
- Peker, O., & Göçer, İ. (2012). Bütçe Açıklarının Ampirik Analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 19(1), 163-178.
- Samırkaş, M. C., & Samırkaş, M. (2015). Türkiye'de Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Aksaray İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23-32.
- Sancak, E., & Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye'de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 159-198.
- Sezgin, Z., Sevim, C., & Kalyoncu, F. (2015). Türkiye Ekonomisinde . *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 227-240.
- SGM. (2017). *Fasıllara Göre Türkiye'nin İthalatı*. Ankara: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Mart 22, 2018 tarihinde <https://sgm.sanayi.gov.tr/DokumanGetHandler.ashx?dokumanId=bd46d868-c427-4f45-ab22-ccfb014ab6d6> adresinden alındı
- Shastri, S. (2017, Ocak). Assessing the Triple Deficit Hypothesis for Major South Assian Countries: A Panel Data Analysis. *International Journal of Economic and Finacial Issues*, s. 292-299.
- Szakolczai, G. (2005). The triple deficit of Hungary. *Hungarian Statistical Review* , s. 40-62.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye' nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 47-56.
- Şimşek, S. (2007, Ocak). Bütçe Açığı ve Türkiye'de Bütçe Açığının Finansmanı. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- TCMB. (2015(b)). *Tasarruf-Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri*. Ankara: TCMB.
- TCMB. (2016). *Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama*. Ankara: İstatistik Genel Müdürlüğü.
- TCMB. (2017, Aralık). <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/> adresinden alındı
- TCMB. (2017). *Ödemeler Dengesi ve Uluslararası Yatırım Pozisyonu Raporu*.
- Temelli, S. (2007, Ekim). Devlet Bütçesi ve Gelişimi ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim Kontrol Kanununun Çukurova Üniversitesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Adana.
- TEPAV. (2016). *2016 Ocak Dış Ticaret İstatistikleri*.

- Topal, M. H., & Gül, Ö. S. (2016). Ekonomik Risk ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 230-247.
- Tunçsiper, B., & Sürekçi, D. (2011). Türkiye'de İkiz Açıklar Hipotezinin Geçerliliğinin Zaman Serisi Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 103-120.
- Tülümce, S. Y. (2013). Türkiye'de Üçüz Açığın Ampirik Analizi. *Maliye Dergisi*, 97-114.
- Tülümce, S. Y., & Özpençe, Ö. (2014). Türkiye'de Özel Tüketim Vergisi ve Cari Açık Arasındaki İlişkinin Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 280-291.
- Türkay, H. (2013). Türkiye'de Cari Açık, Bütçe Açığı ve Yatırım-Tasarruf Açığı İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 253-269.
- Uçgun, S. (2017). Türkiye'de Makroekonomik Faktörlerin 2000-2014 Döneminde Yurtiçi Tasarruflara Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 111-126.
- Uğur, A. A., & Karatay, P. (2009). 2009. *Sosyo Ekonomi*, 101-122.
- Utkulu, U. (2003). Türkiye'de Bütçe Açıkları ve Dış Ticaret Açıkları Gerçekten İkiz mi? *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 45-61.
- Yaşar, L. (2013). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Etkileri: 1980-2011 Dönemi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Yıldırım, S. (2005). Türk Ekonomisinin Ödemeler Dengesi Yönünden Değerlendirilmesi ve Turizmin Etkileri. *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 103-118.
- Yılmaz, A., & Karataş, T. (2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 69-96.
- Yılmaz, B. (2010). Türkiye Ekonomisinde 2000'li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Yılmaz, B. E., & Yaraşır, S. (2009). Türkiye'de ve OECD Ülkelerinde Tasarruf-Yatırım Açıkları ve Dış Kaynak İhtiyacı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F: Dergisi*, 97-128.
- Yılmaz, G. A. (2013). *Kamu Maliyesi*. Türkmen Kitabevi.
- Yılmaz, Ö., & Akıncı, M. (2012). Türkiye'de Cari Açıkların Belirleyicileri: Bir Zaman Serisi Analizi. *TİSK Akademi*, 54-81.
- Yükseler, Z. (1998). *Makro Ekonomik Hesaplar ve Ödemeler Dengesi*. Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Genel Müdürlüğü.
- Yükseler, Z. (2013, Mart). *Yatırım-Tasarruf Dengesi Türkiye Uygulaması*. <https://www.researchgate.net/publication/258808662> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Barış ALTINSOY
Doğum Yeri ve Tarihi : Ereğli 1988
Medeni Hali : Evli
İletişim Bilgileri : barisaltinsoy@aksaray.edu.tr

EĞİTİM

2002-2006 Ereğli Anadolu Lisesi
2008-2013 Anadolu Üniversitesi İngilizce İşletme
2014-... Niğde Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

2010-2012 Anadolu Üniversitesi-Kısmi Zamanlı Öğrenci İşçi
2015-... Aksaray Üniversitesi-Mali Hizmetler Uzman Yardımcısı

YABANCI DİL

İngilizce YÖKDİL: 76,25, YDS: 73,75